

ÉRTEKEZÉSEK
ANYELV-ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

KIADJA A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA.

A I. OSZTÁLY RENDELETÉBŐL

SZERKESZTI

GYULAI PÁL

OSZTÁLYTITKÁR.

V. KÖTET. VII. SZÁM. 1876.

AESCHYLOS.

TÉLFY IVÁN

LEV. TAGTÓL.

Ára 80 kr.

BUDAPEST, 1876.

M. TUD. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

(AZ AKADÉMIA -BÉRHÁZÁBAN).

É R T E K E Z É S E K

A NYELV- ÉS SZÉPTUDOMÁNYOK KÖRÉBŐL.

Első kötet. 1867—1869.

I. Szám. Solon adótörvényéről. Télfy Ivántól. 1867. 14 l.	Ára 10 kr.
II. Szám. Adalékok az attikai törvkönyvhöz. Télfy Ivántól. 1868. 16 l.	10 kr.
III. Szám. A legújabb magyar Szentírásról. Tárkányi J. Bélától. 1868. 30 l.	20 kr.
IV. Szám. A Nibelung-ének keletkezéséről és gyanítható szerzőjéről. Szász Károlytól. 1868. 20 l.	10 kr.
V. Szám. Tudománybeli hátramaradásunk okai, s ezek tekintetéből Akadémiánk feladása Toldy Ferencztől. 1868. 15 l.	10 kr.
VI. Szám. A kelettörök nyelvről. Vámbéry Armintól. 1868. 18 l.	10 kr.
VII. Szám. Geleji Katona István főleg mint nyelvész. Imre Sándortól. 1869. 98 l.	30 kr.
VIII. Szám. A magyar egyházak szertartásos énekei a XVI. és XVII. században. Bartalus Istvántól. Hangjegyekkel. 1869. 184 l.	60 kr.
IX. Szám. Adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez. (1. Sztárai Mihálynak eddig ismeretlen színdarabjai 1550—59.—2. Egy népirodalmi emlék 1550—75-ből. — 3. Baldi Magyar-Olasz Szótárkája 1583-ból. — 4. Báthory István országbíró mint író. — 5. Szecezi Molnár Albert 1574—1633). Toldy Ferencztől. 1869. 176 l.	60 kr.
X. Szám. A magyar bővített mondat. Brassai Sámuel től. 1870. 46 l.	20 kr.
XI. Szám. Jelentés a felső-austriai kolostoroknak Magyarországot illető kézíratai- és nyomtatványairól. Bartalus Istvántól. 1870. 43 l.	20 kr.

Második kötet. 1869—1872.

I. Szám. A Konstantinápolyból legújabbban érkezett négy Corvin-codexről. Mátray Gábor l. tagtól. 1870. 16 l.	10 kr.
II. Szám. A tragikai felfogásról. Székfoglaló. Szász Károly r. tagtól. 1870. 32 l.	20 kr.
III. Szám. Adalékok a magyar szóalkotás kérdéséhez. Jannovics Gy. l. tagtól 1870. 43 l.	20 kr.
IV. Szám. Adalékok a magyar rokonértelmű szók értelmezéséhez. Finaly Herik l. tagtól. 1870. 47 l.	20 kr.
V. Szám. Solomos Dénes költeményei és a hétszigeti görög népnyelv. Télfy Iván lev. tagtól. 1870. 23 l.	20 kr.
VI. Szám. Q. Horatius satirái (Ethikai tanulmány). Székfoglaló. Zichy Antal l. tagtól. 1871. 33 l.	20 kr.
VII. Szám. Újabb adalékok a régibb magyar irodalom történetéhez (I. Magyar Pál XIII. századbeli kanonista. II. Margit kir. hercegnő, mint ethikai író. III. Baldi Bernardin magyar-olasz szótárkája 1582-ből. Második közlés IV. Egy XVI. századbeli növénytan névtár XVII. és XVIII. századbeli párhuzamokkal. V. Akadémiai eszme Magyarországon Besényei előtt) Toldy Ferencz r. tagtól. 1871. 124 l. Ára 40 kr.	

AESCHYLOS.

TÉLFY IVÁN

LEV. TAGTÓL.

BUDAPEST, 1876.

A M. T. AKADÉMIA KÖNYVKIADÓ HIVATALÁBAN.

(Az akadémia épületében.)

Budapest, 1876. Nyomatott az Athenaeum nyomdájában.

Aeschylos.

(Felolvastatott a m. t. Akadémia 1875. máj. 31-én tartott ülésén.)

Előszó.

1853-ban ismertetem Császár Ferencz *Divatcsarnokában* (34, 40, 47, 52, 67. sz.) Aeschylos drámáit.

Azóta többször tárgyalván ezeket egyetemi előadásaimban, mindannyiszor kételyek támadának bennem, vajjon elfogadható-e mind az, a mit illetékes szakférfiak Aeschylos életéről, drámái földatáról, a kar rendeltetéséről és számáról, a színészekről, a végzetről, katharsisról sat. állítottak.

Jegyzeteimből terjedelmes monographia keletkezett, melyet szerencsém van bemutatni.

E monographiában előadom a legbővebb részletekkel Aeschylos életrajzát, — ismertetem a legkiválóbb helyeknek részint metrikai, részint prózai fordításával s philologiai észrevételekkel Aeschylosnak fönmaradt drámáit, — közlöm nézetemet az ugynevezett végzettragoediáról, — kijavítani töreksem Aristoteles szövegét a katharsisról, — előterjesztem az uralkodó nézetektől eltérő véleményemet a karról, — idézek mintegy kilenczszáz rímet Aeschylos drámáiból, — s végre elbeszélem az aeschylosi codexek történetét.

Monographiámban többször hivatkozom Klein munkájára (*Geschichte des Dramas*. Leipzig 1865—1875), nem azért, mintha mindenben igaza volna, hanem mivel az ő munkáját az európai sajtó epochalísnak ismerte el a drámái irodalom történetében. Csak Ritschl Frigyes, lipcei egyetemi tanár megvetőleg nyilatkozott róla, azt mondván az *Opuscula philologica* 2-ik kötetében (XX. l.): »Für Philologen und solche, die auch nur eine Ahnung haben von philologischer oder überhaupt wissenschaftlicher Methode ist das Buch frei-

lich nicht geschrieben. Diese werden vielmehr urtheilen, dass Alles was im II. Bande über Plautus und Terenz (andere Partien gehen uns hier nichts an) insbesondere auch p. 480 über Leben und Namen des ersten gedruckt steht, nichts ist als das leichtfertigste Machwerk eines die letzten Consequenzen seiner selbst ziehenden Dilettantismus.«

E nyilatkozat kulcsát megtaláljuk azonban Klein munkájának 2-ik kötetében, hol a 481-ik lapon így ír : »Die von Gelehrsamkeit strotzenden, das ganze Plautus-Material beherrschenden und erschöpfenden Untersuchungen Ritschl's haben sie, hundert Jahre nach Lessing's Abhandlung, eine einzige Nachricht mehr über Plautus Lebensverhältnisse ans Licht fördern können? Nicht nur das Leben, selbst der ohnehin schon schwankende Name des Plautus schwebt in der grössten Gefahr zu nichte geforscht zu werden. Eine der gründlichsten Abhandlungen, die über vierzig lateinisch geschriebene Seiten beträgt : *de Plauti Poëtae nominibus*, zergliedert die Namen des Lustspieldichters so faserklein, dass dieser schliesslich seinem Schöpfer, dem gelehrten Verfasser des Parergon, danken kann, wenn er von dem Namen Marcus Accius Plautus Asinius, oder M. Attius, oder gar Maccius Plautus, den M. Attius Plautus mit heiler Hand davonträgt.«

Ezért haragudott meg Ritschl, a ki egy milanói palimpsest-codexben azt fedezte föl, hogy a római vigjátékiró neve *T. Maccius*, a mit Klein nem méltányolt.

Ebből világos, hogy Ritschl igazságtalanul járt el, midőn megsértett hiúságból ítélte el Kleinnak epochalis munkáját, melyet egészen nem is olvasott, miután maga vallja be, hogy a munka többi részeivel, melyek Plautusra nem vonatkoznak, legkisebbet sem törődik.

Egyébiránt miképen ítelt Klein az őt megtámadó Ritschlnek philologiai munkásságáról, azt olvashatni a *Geschichte des Dramas* 6-ik kötetének előszavában.

I.

Aeschylos élete.

A görögök diadalmával a persák fölött, új politikai élet kezdődik Attikában.

A tengerészek sokasága, mely a salamisi győzelem szerzője vala, a népuralom bővítésén dolgozék s azt mind inkább erősebbé tenni iparkodék, a mint ezt Aristoteles (Polit. V. 3, 5.) bizonyítja: *ὁ ναυτικός ὄχλος, γεινόμενος αἴτιος τῆς περὶ Σαλαμίνα νίκης, τὴν δημοκρατίαν ἰσχυροτέραν ἐποίησεν.* Ezt látván Aristides, maga is úgy gondolkodék, hogy a népet, mely győzelmei miatt büszkélkedék, nem lehet többé erőszakosan visszatartani, hanem hogy harci vitézsége miatt meg kell jutalmazni; azért valódi államférfíúi bölcseséggel indítványozta, hogy ezentúl a polgárok minden osztálya vehessen részt a közös jogokban s hogy minden polgárt lehessen bármely hivatalra megválasztani. (Plutarch. Aristides. 22.) S indítványa elfogadtatván, törvénynyé vált.

A politikai életnek e mozgékonyasága mellett az ipar és kereskedelem is nagy lendületnek indult Athénben; mert a persák által lerombolt köz- és magánépületek helyreállítása nagy számú mesteremberek odacsődülését okozá, s Attika terméseinek több éven át folytatott elpusztítása alkalmat nyújtott a tengeri kereskedőknek, hogy Görögország minden részéről élelmi szerezet szállítsanak Piraeusba*) Athén kikötő városába. Mi által napról napra élénkebb lön ott a forgalom.

(Télfy: *Attika*, magyar egytetemes Encyclopaedia. 4-ik kötet. Pest 1862.)

*) Tulajdonképen *Piraeus*; de miután a régiek csak három szótaggal mondták ki, s miután Catullus (64, 74), Ovidius (Fast. 4, 563), Gellius (2, 21) *Piraeusnak* írják; fölöslegesnek tartom a *Piraeust*.

Mind ezen emberek annyira megkedvelék Athént, hogy dicsőségöknek tarták ott a görög élet középpontján lakhatni s az együvé tartozás öntudatánál fogva érdeklél kísérenék mindent, mi Athén nagyságát előmozdítja.

Ez az öntudat dús táplálékot nyert a keosi Simonides alagyái- és epigrammjaiban, melyek a görögöknek a persák elleni vitéz tetteit dicsőíték; — továbbá Pindaros ódáiban, melyek, habár nem vonatkoztak a persa háborúkra, még is bajnoki tettekre s nemzeti érzelmekre gyulaszták az összes hellenséget, miért is Athén még Pindaros életében szobrot emelt az ő tiszteletére; — azután Aeschylus drámáiban, melyek az eposból és lyrikából, mint magasabb egység fejlődven ki, a hellen költészetnek legszebb gyümölcseként ragyognak.

Mi e szellemalkotások közül Aeschylus dramáit szemeljük ki buvárkodásunk tárgyaul.

Aeschylus életrajzát megírták Glaukos Rhegiumból (Reggio Siciliában), Chamaeleon a pontusi Herakleából és a pontusi Heraklides. De ezek iratai elvesztek. Tartalmuk lényegét azonban ismerjük egy névtelen görög író kivonatából (*Βίος Αισχύλου*), mely már többször jelent meg részint Aeschylus drámáival és scholionáival, részint a görög írók életrajzaiban, milyen a többi között *Westermann* munkája: *Vitarum scriptores graeci minores*. (Brunsvigae 1845).

De más régi írók is közölnek rövid adatokat Aeschylus életéhez mint: Aelianos, Alexandriai Kelemen, Anthologia Palatina, Aristophanes a vigjátékiró, és scholiastája, Aristoteles, Athenaeos, Cicero, Diodoros, Eustratios, Halikarnassi Dénes, Herodot, Horatius, Lukianos, Pausanias, Philostratos, Plutarchos, Pollux, Porphyrios, Scholiasták Aeschylus drámáihoz, Stobaeos, Suidas, Themistokles levele, Theophrastos.

Idejáarul az ugynevezett *parosi márvány krónika*, vagy máskép *Arundell-márványok*, az az, görög fölirat, mely nevezetes eseményeknek s híres férfiak születésének és halálának éveit tartalmazza.

E föliratos márványköveket, melyek Paros szigetén voltak eredetileg fölállitva, több század mulva azonban Smyrnában eladattak, Howard Tamás, Arundell grófja vette, meg

s 1627-ben Londonba hozatta, unokája pedig Howard Henrik 1667-ben az oxfordi egyetemnek ajándékozta.

A márvány föliratokat kiadta legelőször *Seldenus* Londonban 1628-ban e czim alatt: *Marmora Arundelliana sive saxa Graece incisa* stb. Legszabatosabban kiadta *Boeckh* a *Corpus Inscriptionum Graecarum* II. kötetében; s utána Müller Károly *Marmor Parium cum commentariis* czim alatt, a *Fragmenta Historicorum Graecorum* első kötetének végén. (Paris, 1841 Didotnál.)

E források nyomán Aeschylos Attikának Eleusis nevű községében született egy régi nemes családból, melynek ősei között Kodros királyt is emlegették.

Születési évét megtudjuk a *párosi márványból*, mely azt mondja (63—64), hogy Aeschylos 35 éves korában részt vett a marathoni ütközetben Phaenippos archon alatt. Tudjuk pedig hogy a marathoni ütközet 490-re (72-ik Olympias 3-ik éve) esik Kr. e. Ha tehát Aeschylos akkor 35 éves volt, világos hogy 525-ben Kr. e. (63-ik Olympias 4-ik éve) született.

Ugyane *párosi márvány* mondja (74), hogy Aeschylos 69 éves korában halt meg, első Kallias archon alatt. Már pedig első Kallias a 81-ik Olympias 1-ső évében, vagy is 456-ban Kr. e. volt archon. Ha tehát ekkor Aeschylos 69 éves volt, kétségtelen ismét, hogy 525-ben Kr. e. született.

A scholiasta Aristophanes *Acharnabelieihez* hasonlóul (10) mondja, hogy Aeschylos első Kallias archon alatt 30 évvel az *Acharnabeliek* czimű vigjáték előadása előtt halt meg. E vigjáték pedig előadatott ugyan-e scholion 1-ső tartalomjegyzéke (*ἰσόθεσις*) szerint Euthynos archon alatt, kinek az archonsága a 88-ik olympias 3-ik évére, vagy is, 426-ra Kr. e. esik. Ha tehát Aeschylos 30 évvel előbb halt meg, ismét kitünik, hogy 456-ban Kr. e. szünt meg élni.

Aeschylos atyja Euphorion Eleusisban a titkos szertartások főhivatalnoká levén, föltehető hogy fia, még beavatása előtt is, megismerkedék lassankint a titkos szertartások némi, ha nem is lényeges, részeivel; a mi talán nem kis mérvben költőileg hangolá kedélyét, látván, hogy évenként ezer és ezer ember ünnepi menetben égő szövétnekkel, tánczolva

és zajosan énekelve jön szülővárosába, mely máskor Salamis tengeröblében oly ábrándozólag csendes volt.

Annyi bizonyos, hogy ő kora ifjúságától fogva szellemét a homéri életteljes költeményekkel táplálta s hogy az akkori művészeti nevelés elveihez képest a többi költőket is olvasta, tehát Hesiodost, Arktinost, Leschest, Stasinost, szóval az epikai cyclus költőit, azután Kallinost, Archilochost, Tyrtaeost, Alkmant, Amorgosi Simonidest, Alkaeost, Sapphót, Solont, Theognist, Xenophanest, Hipponaxot. De leginkább a keosi Simonides dalai s édteljes alagyái önték a fellengzőzene bájerejét Aeschylos lelkébe.

Valószínű hogy Aeschylos Korinna költeményeit is örömelezettel olvasgatá, mert Korinna őt költészeti versenyben legyőzte Pindarost, Aeschylos kortársát.

Költői hajlamai azonban nem zárták ki Aeschylos lelkéből a bölcsészet iránti szeretetet sem, mely főleg Pythagoras felé vonzá, a mint ezt Cicero bizonyítja: »Veniat Aeschylus, non poeta solum, sed etiam Pythagoreus.« Tuscul. disput. II, 16, 23). Athenaeos pedig (VIII, 347, 39) általában nagy bölcsésznek nevezi Aeschylost. *Φιλόσοφος δὲ ἦν τῶν πένυ Αἰσχύλος*. Innen azt gyanítom, hogy Aeschylos tanulmányozta Heraklitos, Parmenides és Anaxagoras bölcsészeti iratait is, kik kortársai valának, s kik közül Parmenides, a mint ezt Platónak hason című munkájából tudjuk, többször fordult meg Athénben, Anaxagoras pedig ott harmincz évig tanított.

Ezeket kívül valószínűnek tartom, hogy Aeschylos ismerte a *hét bölcs* általánosan elterjedt emlékmondatainak kívül a miletosi Hekataeos (549—476. Kr. e.) munkáit is a földbeutazásáról és a családi származásokról; mert Hekataeos akkor nagy hirben állt s többször látogatta meg Athént is. Hekataeos munkájából merithette tehát Aeschylos geographiai ismereteit, melyekről dramái tanuskodnak.

Aeschylos maga beszéle el, Pausaniás tanúsága szerint (I, 21, 2), hogy gyermekkorában, midőn a szőlőben alvék, megjelent előtte Dionysos s megparancsolta neki, hogy írjon tragoediát; mire ő reggel, hallgatván az álmoképre, azonnal könnyű szerrel tőn kísérletet a tragoediáirásban.

Ezt úgy értem, hogy a természet Aeschylost drámaköltői tehetséggel áldotta meg.

De a régi korban némelyek másképp fogták föl a dolgot.

Athenaeosnál olvassuk (X, 33, 428), hogy Aeschylos volt az első, a ki részeg személyeket szerepeltetett a tragoeédiában, mert a *Kabirokban* részegen lépteti föl Jason kísérőit. A mit pedig Aeschylos maga szokott tenni, azzal fölrüházta hőseit is; az az, tragoeédiáit részegen szokta volt írni. Azért mondá dorgálva Sophokles: Oh Aeschylos, habár illendőket költesz is, még is öntudatlanul költesz.»

Ezt Chamaeleon, Theophrastos kortársa, után beszéli Athenaeos. S valószínű, hogy ugyanabból a forrásból merített Stobaeos is, a ki (Florileg. XVIII, 33) hasonlót ír Aeschylosról.

De én ezt mesének tartom; mert Aristophanes *Békái* szerint (787—790. v.) Sophokles megcsókolta az alvilágba érkező Aeschylost, jobbját nyujtotta s átengedte neki a költői trónt. Ez anachronismus ugyan, mivel Sophokles ötven évvel későbbén halt meg mint Aeschylos; de nem változtatja a dolog lényegét; t. i. hogy Sophokles tisztelettel viseltetett Aeschylos iránt. S azért nem is nevezhette őt öntudatlanul író részeges költőnek.

Ha Aeschylos azért léptetett volna föl részeges személyeket, mivel, Chamaeleon szerint, maga is részeges volt, akkor az következne e nevetséges okoskodásból, hogy minden drámairó, a kinek darabjaiban részesek szerepelnek, maga is részeges.

A mese onnan keletkezhetett, hogy, a mint Plutarchnál olvassuk (*Lakoma-kérdések* I. 5, 4, és VII. 10, 9) Aeschylos bortól hevülten írta tragoeédiáit, melyek teli voltak Dionysossal.

Ebből azonban még koránt sem következik, hogy tragoeédiáit részegen írta, hanem csak az, hogy a bor által lelkét izgatni és hevíteni akarta, a mint ezt Kallisthenes után Lukianos is mondja. (*Demosthenes magasztalása* 15.)

Azután nem szabad felednünk, hogy Dionysos a tragodia és komodia istene is volt s hogy ezért állt az ő oltára a szinpadon. *Dionysossal teli lenni*, nem csak ezt jelenti tehát

borral teli lenni, hanem Aeschylosra vonatkozólag ezt is : a *tragoedia istenével teli lenni*.

Végré Themistokles azt írja Aminiashoz intézett levelében, hogy Aeschylos egész életén keresztül tudománya és józansága által tünt ki. *Μισχύλον ἐν παντὶ τῷ βίῳ κατὰ παιδείαν καὶ σωφροσύνην διαφέροντος.*

(Hercher : Epistolographi Graeci, Páris; (1873. 751 — 752-ik lapon).

Aeschylos a költészet fajai közül leginkább a tragoe-diát kedvelé, s ebben felülhaladni akarván nagyratörő lelkével elődeit Thespist, Choerilost, Pratinast, Phrynichost, huszonöt éves korában, a 70-ik olympias 1-ső évében (500 Kr. e.) lépett föl először mint tragikai költő, Pratinassal versenyezve, de sikertelenül, a pályajutalomért.

E versenyelőadások alkalmával eltörték a fából épült színház deszkái, melyeken a nézők álltak. Ennek következtében közsínházat kezdtek az athéniek építeni. (Suidas *Μισχύλος* és *Ηρακλῆας* alatt).

A marathoni ütközet után (490. Kr. e.) melyben Aeschylos is vitézül harczolt, névtelen életírója szerint Simonidessal versenyzett egy alagyával a marathoni hősök emlékére; de az athéniek Simonidesnek ítélték oda a pályajutalmat; mivel az alagyában az érzelmek gyöngédségének kell uralkodnia. Ezt pedig Simonides jobban tudta kifejezni, mint Aeschylos. Azt, hogy mit tartanak a jelenkoriak Aeschylos és Simonides alagyáiról, nem kutatom. Én csak Aeschylos kortársainak nézetére akartam utalni.

Az említett alagyában azt mondta Aeschylos, hogy az Aeantis nevű attikai törzs állt a jobb szárnyon a marathoni ütközetben. (Plutarch. Lakomakérd. I, 10, 3).

Más alagyákat is írt, melyekből azonban csak nagyon csekély töredékeket ismerünk. Egy ilyen, csak egy pentameterből álló, töredéket közöl Theophrastos (Növények története IX, 15), melyben Aeschylos a tyrrhéneket (Etruskokat) még regkeverő, bűvész népnek nevezi.

Τυρρήνων γενεάν, φαρμακοπίδον ἔθνος.

Egy másik pentametert idéz Plutarch, midőn mondja (Nagy-Sándor erénye. II, 2.) hogy Nagy-Sándor fegyvergya-

korlatok által akart azzá lenni, a mit Aeschylos mond: *izmos fegyvervívó, vészes az elleneknek.*

Βιούτης ὀπλιτοπέλας, δαίος ἀντιπέλας.

Az Anthologia Palatinában is olvasunk két distichout (VII, 255), melyet Aeschylos az Ossa hegyénél elesett thessaliali előharczosok emlékére írt.

Csak tizenöt évvel első drámai föllépése után, 40 éves korában, nyert először Aeschylos pályajutalmat Philokrates archon alatt. (*Párosi márvány* 65—66.). Tehát a 73-ik olympias 4-dik évében (485. Kr. e.), mert erre az évre esik Philokrates archonsága.

Aeschylos a tragikai versenyek alkalmával három tragoediát hozott a színpadra, melyek, jóllehet mindegyikök külön is egy befejezett dráma volt, összhangzatos egységet képeztek. Az ilyen háromegységes tragoediának a neve *trilogia*, melyhez némelykor a hallgatóság fölvidítására egy satyrdrama is, az az, bohózat járult.

A három komoly dráma a bohózattal együtt *tetralogiának* nevezetik.

Mind ezt nagy tudományossággal kimutatta *Welcker Frigyes* e munkájában: *Die aeschyleische Trilogie* (Darmstadt 1824 és pótlékkal 1836).

Mióta azonban az aeschylosi scholionok fölfedeztettek, Welcker állításai sok tekintetben megvaának renditve. Így ő azt állította, hogy Aeschylos minden trilogiához írt egy satyrdramát; de a scholionok elején található aeschylosi életrajzban világosan áll, hogy Aeschylos, 70 dramáján kívül, még mintegy öt satyrdramát írt. *ἐποίησε δράματα ὁ, καὶ ἐπὶ τούτοις σατυρικὰ ἐμφρὶ τὰ πέντε.*

Aeschylos első drámai pályajutalmát valószínűleg annak köszönhette, hogy a tragoediát úgy külső mint belső javítások által előbbre vitte.

Elődeinél a cselekvény csak alárendelt része volt a drámának. Ő azt bensőbb kapcsolatba hozta a karral s főrészé emelte.

Előtte csak egy színész fordult elő a színpadon, ki a karral váltott szót. Ő behozta Aristoteles szerint (Költészet-tan IV. 17.) a második színészt és szerzője lön így a drámai

párbeszédnek, melybe azonban a kar is avatkozott. *Τό τῶν ὑποκριτῶν πλῆθος ἔξ ἑνὸς εἰς δύο πρῶτος Αἰσχύλος ἤγαγε, καὶ τὰ τοῦ χοροῦ ἠλάττωσε, καὶ τὸν λόγον πρωταγωνιστῆν παρῆσκειάσε.*

A névtelen életiró szerint azonban Aeschylos háromra szaporította a színészek számát. És ez igaz is, a mint ezt az egyes drámák tárgyalásánál látni fogjuk. Sőt a *Síri áldozók* (*Χορηγοί*) című dramájánál bebizonyítom, hogy abban négy színész szerepelt.

Színészeit nem többé törkölylyel bemázolt arczczal, mint elődei, hanem álarczosan léptette föl négyes parafatalpu lábbeliben, vagy is, kothornosban, mely azután a tragoedia jelképe volt.

A színészek természetét nagyobbnak tüntette föl a fej éke által is.

Leghíresebb színészei voltak pedig Kleandros és Myniskos.

A testet különféle színekkel tarkított, némelykor aranyhimzetű, széles övvel megkötött s a lábig érő köpeny takarta be. S az uszályos ruha is sokszor hatásos szint kölcsönzött az egészeknek. Szóval hősökhez méltó öltözetet gondolt ki.

A színpadot is Aeschylos emeltette magasabbra, hogy a nézők jobban láthassák a szereplőket. A gyilkosságokat pedig nem a színpadon vitette véghez, hanem a színpad mögött.

Ő hozta be végre a színpadi disztiményeket s festmények, gépezetek, oltárok, sirok, rémképek és a megholtak lelkei által részint bámulatra ragadta, részint megdöbentette a nézőket.

Darabjaiban maga lépett föl sokszor mint színész.

Uj tánczokat talált föl s a kart maga tanította be.

Mind ezt beszélük róla: a névtelen életiró, azután Philostratos (Apollonios VI. 11. 9—10.; és Sophisták élete I. 9. 1.) és Athenaeos (I. 39.).

Aeschylos újításait Horatius is említi (de arte poët. 275—280. v.):

Ignotum tragicae genus invenisse Camenae
Dicitur et plaustris vexisse poemata Thespis,
Quae canerent agerentque peruncti faecibus ora.

Post hunc personae pallaeque repertor honestae
 Aeschylus et modicis instravit pulpita tignis,
 Et docuit magnumque loqui nitique cothurno.

Mindezen újítások- és javításokhoz járult Aeschylos szellemi fönsége is, mely által drámai elődeit felülhaladta.

Tragoediáit komolyság, méltóság, magasztosság, nagyszerűség, nemes büszkeség jellemzik, s mind e mellett tervezetök- és kivitelőkben egyszerűség uralkodik.

Beszédmodora nagyszerű mint kortársa Pindarosé. Hasonlításai s kifejezései Dantenak és Shakespearenek rokonai. Képein a régiek a borzasztó Gratiákat dicsérték. A szenvedélyek előtüntetésében soha sem mindennapias, mindig emelő és megható. S réműletei ama földöntúli nagyságot lehelik, mely a tragikai költészetnek valódi szellemével karöltve jár.

Mind ezeknél fogva az athéniek a tragoedia atyjának nevezték Aeschylost. És Halikarnassi Dénes τῶν παλαιῶν ποιητῶν című munkájának 10-ik fejezetében nem győzi őt magasztalni.

Nagy járatlanságot árult el tehát Quintilián, midőn ezt írta, hogy Aeschylos fönséges ugyan, tartalomdús és gyakran az unalomig nagyszerű, de legtöbbször nyers és döcögős. »Tragoedias primus in lucem Aeschylus protulit, sublimis et gravis et grandiloquus saepe ad vitium, sed radis in plerisque et incompositus.« (Institut. orat. X. 1. 66.)

Én valószínűnek tartom, hogy Quintilián rosszul fogta föl Aristophanes helyét a *Felhőkben* (1366—1377. v.), hol Strepsiades fölszólítja fiát, Phidippidest, hogy szavaljon valamit Aeschylosból; fia pedig, egy igazi dandy és naplopó, azt válaszolja, hogy Aeschylos az első költész ugyan, de zajt ütő, gyalultatlan, nagyszájú, nyaktörő beszédű. Mire azonban Strepsiades nagyon megharagszik.

Quintilián nem vette észre, hogy Aristophanes itt gúnyosan ecseteli az akkori adósságcsináló urfiakat, kik a művészetet fitymálták.

Tárgyait Aeschylos, a történetből és mythológiából merítette, többnyire Homér költeményei szerint; miért is drámáit, *Homér lakomája morzsáinak* nevezte. (Athenaeos VIII. 347. 39.)

De az egyiptomiak mythológiájából is merített, mert Herodot szerint (II. 156.) Aeschylus az egyiptomi hagyomány alapján költötte azt, hogy Artemis (Diana) istennő Ceres lánya volt. Ugyanezt állítja Aeschylusról Pausanias is. (VIII. 37. 6.).

Némelykor azonban maga is bővítette költőileg a mythosokat. Így ő állította legelőször, hogy az Erinyszek (Furiák) haján kigyók láthatók. (Pausanias I. 28. 6.).

Igaz, hogy a színpadra hozott mythosok semmi újat nem tartalmaztak a nézőkre nézve, mert minden görög ismerte azokat. De az alak volt új előttük, melybe Aeschylus öltöztette s a néző csak a színpadi előadásban ismerte föl a mythosi történet tragikai összefüggését.

Aeschylus megfordult Siciliában is, hol mint Hiero király vendége az *Aetnai nők* című dramáját adatta elő. De mikor történt ez? Némelyek azt mondják: a 78-ik olympias 1-ső évében (468-ban Kr. e.). Ez azonban fölötte valószínűtlen, mert ekkor *Heten Théba ellen* című darabját adatta elő Athénben, a mint ezt az e dramához írt scholionok világosan bizonyítják. Tudjuk pedig, hogy egy dráma, főleg trilogia, előadásához hosszú ideig tartó előkészületek voltak szükségesek, melyek a színészek és karszemélyzet betanítására s a színpadi díszítmények, öltözetek és gépezetek előállítására vonatkoztak. Az előkészületeket pedig, a mint főlebb láttuk, maga Aeschylus vezette és igazgatta. Nem hihető tehát, hogy ő ugyanegy évben Siciliában is Athénben is két külön dramával, vagy inkább, trológiával lépett volna föl.

A névtelen életiró szerint Aeschylus a 76-ik olympias 1-ső évében (476-ban Kr. e.) adta elő Siciliában e dramát, midőn Hiero király Aetna városát alapította. De ezzel ellenkezik a *párosi márvány*, mely szerint (71) Hiero akkor foglalta el az uralmat, midőn Athénben Chares volt az archon. Ennek archonsága pedig a 77-ik olympias 1-ső évére esik az az, 472-re Kr. e. E szerint Hiero 476-ban Kr. e. nem lévén még fejedelem, nem is alapíthatta volna akkor Aetna városát.

Azonban a *párosi márvány* ellen szól ismét sicíliai Diosdoros, azt mondván (XI, 38) hogy midőn Athénben Timos-theus volt archon, Syrakusában Hiero lépett az uralkodásra.

Már pedig Timosthenes a 75-ik olympias 3-ik évében, azaz, 478-ban Kr. e. volt archon. Következéleg 476-ban Kr. e. már alapíthatta Hiero Aetna városát. És ezt valóban megerősíti siciliai Diodoros XI. könyvének 48-ik és 49-ik fejezetében, melyből kitűnik, hogy a 76-ik olympiasban Phaedonnak athéni archonsága alatt, Hiero elkergette Katana városának lakosait, másokkal népesítette be s a város nevét Aetnára változtatta. Ez az idő pedig összeesik a Kr. e. 476-ik évvel.

Vajjon mindjárt ezen évben adattak-e elő az *Aetnai nők*, azt nem tudjuk; de nem hihető, mert Aetna alapítása után időt kellett engedni Aeschylosnak, hogy oly trilogiát írjon, mely Aetna alapításának megörökítésére alkalmas legyen.

Miután azonban Hiero tizenegy évi uralkodás után a 78-ik olympias 2-ik évében (467 Kr. e.) halt meg, a mint ezt siciliai Diodor a XI. könyv 56-ik fejezetében bizonyítja, azt gyanítom, hogy az *Aetnai nők* 475-ben vagy legkésőbb 474-ben Kr. e. adattak elő. Ezt azért gyanítom mert 473-ban Kr. e. (76-ik olympias 4-ik év) Athénben adták elő Aeschylos *Persáit*. S így természetes, hogy ekkor már Athénben kellett lennie.

Az *Aetnai nőkről* azt tartja Klein (Geschichte des Dramas. I, 199), hogy az geologiai tragoedia lehetett, mely a földképző plutonismus eszméjét a helyszínén drámailag szemléltette; tehát már hármadfélezer év előtt a jelenlegi német tudomány által behatározott elméletnek vetette meg alapját s a teremtés történetét drámailag adta elő.

Ez azonban csak a túlradó képzelet gyanítása, mely már azért sem alapulhat történelmi adatokon, mivel ezen elveszett dramából csak négy vers maradt fön.

Az *Aetnai nők* előadásakor Aeschylos már másodszer volt Siciliában, mert Suidas szerint (*Αισχύλος* szó alatt) Aeschylos amaz alkalommal, midőn egyik versenydramája alatt a faszínház állványai Athénben összedőltek, Siciliába menekült. Ez pedig, a mint fölebb láttuk, a 70-ik olympias 1-ső évében (500 Kr. e.) történt, midőn Aeschylos 25 éves volt.

Suidas nem ok nélkül használja a *menekült szót* Aeschylosról; mert a fiatal ember minden esetre zokon vehette, hogy dramájával Pratinas ellenében megbukott; azután nem lévén darab ideig Athénben színház, jónak tartá távol maradni a

hazától. Sziciliába azért ment talán, mivel ott már régi idők óta görög gyarmatosok laktak (*Thukydides* VI, 2) s bohózatos szindarabók is voltak divatban (*Aristoteles Poëtika* III, 5; és V. 5. *Solinus*: Polyhistor sive Collectanea rerum memorabilium III). Sziciliában valószínűleg tíz évig tartózkodék, a görögpersa háborúk kezdeteig 490-ben Kr. e., melyekben már részt vett. Sziciliai tartózkodása kellemes lehetett reá nézve mivel épen ez időtájban több görög származású fejedelem uralkodott Szicilia különféle részeiben A messéniai eredetű Anaxilas (másképp Anaxilaos vagy Anaxileos) Rhegium ura, midőn az olympiai játékoknál győzött, megvendégelte a görögöket, Simonides pedig győzelmi dalt költött az ő tiszteletére (*Heraklides Pontikos*: a köztársaságokról. 25). Miből látszik, hogy Anaxilas a költőket is kedvelte.

Aeschylus azért is meghosszabította talán sziciliai tartózkodását, mivel hat évvel a persa háborúk előtt Epicharmos Syrakusában adatta elő saját vigjátékait (*Suidas*: *Ἐπίχαρμος*.)

Az eddigiekből tehát bizonyos, hogy Aeschylus először 500—491-ig Kr. e., s másodsor 476—474-ig volt Sziciliában, és pedig e második alkalommal már mint Hierónak vendége és barátja.

Hiero értesülvén a *Persák* című dramának fényes sikeréről Athénben, ismét meghívta udvarához Aeschylust, hogy Syrakusában is a színpadra hozza e darabját. S a költő csakugyan engedett e meghívásnak, a mint ezt a scholiasta Aristophanes Békáihoz (1028. v.) és a névtelen életíró bizonyítja.

Valószínű tehát, hogy Aeschylus a 77-ik olympias 1-ső évében (472. Kr. e.) már harmadszor volt Sziciliában. De ott nem tartózkodhaték tovább két évnél, mert 471—470 körül Kr. e. adta elő Athénben *Prometheusát*, a mint ezt e dramánál kifejtem.

Orestiójának előadatása után, melyet a 80-ik olympias 2-ik évében (458 Kr. e.) hozott a színpadra Athénben, negyedszer utazott el Sziciliába, soha többé vissza nem térendő. Elutazása okául az ellene indított abbéli vádat, hogy némely dramáiban elárulta az eleusisi titkokat, hozzák föl. A per folyamában azzal védte magát, hogy nem ismeré a titkok fölfelezésére vonatkozó tilalmat. (Aristotel, Nikomachi Ethika

III. 2. 17. = III. 1. 17). Ez azonban valószínűtlen, mert ő mint az eleusisi titkos szertartások főhivatalnokának a fia ismerhette a tilalmat.

Elég az ahhoz, hogy a mint a bírák megköveztetésre ítélték el, akkor a nézők közül Aminias, Aeschylos öcscse, lépett ki s föltárván köpenyét megmutatta a bírának csonka karját, melynek részét a salamisi csatában veszté el. Mire a bírák fölmentették Aeschylost : (Aelian : Különf. tört. V. 19).

Valamint másképen adja azt elő Eustratics, a Kr. e 11-ik századból, a ki a pontusi Heraklidesre hivatkozva mondja (Aristoteles nikomaehi Ethikájához III. 2), hogy Aeschylost a színpadon akarták meggyilkolni némely titkok föltárása miatt, de hogy ő Dionysos oltárához menekült. Onnan pedig maguk elé hozatták az areopagiták, hogy megbüntetése előtt ítéletet mondjanak fölötte. De a marathoni ütközetben tanusított vitézsége miatt fölmentették.

Alexandriai Kelemen szerint (Stromat. II. 387. l.) azonban a bírák azért mentették föl Aeschylost, mivel bebizonyította, hogy ő nem volt fölavatva mint a titkos szertartások tagja.

Meglehet, hogy e kellemetlenség miatt hagyta el hazáját Aeschylos negyedszer is.

Plutarch azt mondja (Kimon életében 8. fej.), hogy Sophokles ifju korában első drámájával győzött Aeschylos fölött, a ki ezért haragjában Siciliába költözködött, hol meg is halt. Itt azonban Plutarch téved; mert Aeschylos 30 évvel volt idősebb Sophoklesnél. Ez pedig 27 éves korában lépett föl először mint drámai versenytárs. Ekkor tehát Aeschylos 57 éves volt. De láttuk, hogy ő 69 éves korában halt meg. Következöleg utolsó siciliai utját nem lehet Sophokles győzelmével indokolni.

Siciliában utólérte a halál. Midőn a 81-ik olympias 1-ső évében (456 Kr. e.) Gela városában sétál vala, egy arra repülő sas teknősbékát hullatott le karmóiból a költő fejére, mely halálát okozta. Így beszéli ezt Aeschylos névtelen életírója, s hozzáteszi, hogy ez által teljesült egy régi jóslat, mely szerint egy égi lövedék volt Aeschylost megöleendő.

Aelianos (az állatok természetéről. VII. 16.) körülmé-

nyesebben szól erről. Szerinte a sasok az általuk megragadott teknősbékákat a magasságból valamely sziklához sujtják s így összezúzván a teknőt kifalják belőle a hust. Ilyen módon mult ki a világból Aeschylus, a tragikai költő. Mert midőn egy sziklán ült, szokása szerint bölcsekedve és írva, kopasz fejét a sas sziklának nézte s a magasra fölragadott teknősbékát hozzávágván úgy találta, hogy Aeschylust megölte

Valószínű azonban, hogy mind a haláltörténetet, mind a reá vonatkozó jóslatot későbben költötték, és pedig a nagy férfiú halálának képleti előtűntetésére, a ki oly merész röptű volt mint a sas s kit a teknősbéka, vagy is a lant, az égbe ragadott.

Gela lakosai nagyszerű síremléket állítottak neki s azt a föliratot vésették reá, melyet maga Aeschylus még életében szerkesztett (Pausanias I. 14. 5. Athenaeos XIV. 627.) s melyben minden esetre feltűnő az a szerénysége, hogy költői munkálkodását egy szóval sem említi.

A fölirat így hangzik :

»Az athéni Aeschylust, Euphorion fiát takarja a buza-termű Gelának e mulekony emléke. Dicső vitézségét elmondhatja a marathoni liget és a hosszúhaju persa, a ki tapasztalta.«

*Ἄσχυλον Εὐφορίωνος Ἀθηναῖον τόδε κεύθει
μνήμα καταφθίμερον πυροφόροιο Γέλας.
ἀλκὴν δ' εὐδόκιμον Μαραθῶνων ἄλλος ἂν ἔποι
καὶ βαθυχαιτήεις Μῆδος ἐπιστάμενος.*

Az athéni nép halála hírére gyászba öltözködött s határozatot hozott a megholt iránti kegyeletből, hogy a ki Aeschylus darabjait színpadra hozandja, annak a köztársaság fizetendi a kar költségeit. Így történt, hogy Aeschylus tragoediái, halála után is, többször adattak elő, a mi nagy tiszteletre mutat. *Τιμῆς δὲ μεγίστης ἔτυχεν παρ' Ἀθηναίους ὁ Ἄσχυλος, καὶ μόνον αὐτοῦ τὰ δράματα ψηφίσματα κοινῇ καὶ μετὰ θάνατον ἐδιδάσκετο.* (Schol. Aristophan. Acharn. 10.). És halála után újra jutalmat nyertek előadott dramái. *Τὰ τοῦ Ἄσχυλου ψηφισαμένων ἀνεδιδάσκετο καὶ ἐνίκαι ἐκ καινῆς.* (Philostrat. Apoll. V. 11. 10.)

Mily nagyon kedvelte a nép Aeschylust, az onnan tet-

szik ki, hogy sokan sokszor myrtus-ágot tartva kezökben énekelék az ő kardalait. *Μυρρίνης κλάδον κατέχοντες ἤδον τὰ Ἀισχύλου.* (Schol. Aristoph. Felhő. 1364.)

De a mit Aristophanes mondott (565-ik töredék. Dindorf. kiadás), hogy Aeschylos halála után sötétség állt be, t. i. a tragoediában, az nagyítás, melyet megczáfol Sophokles tragikája.

Az attikai élcz megvolt Aeschylosban is. Egy alkalommal látván az isthmiai ünnepeken, hogy midőn a birkozók egyike megsebesült, az egész néző közönség fölkiált, oldalba taszítá a mellette ülő chiosi Jönt s mondá : »látod, milyen a gyakorlat? A sebesült hallgat, a nézők pedig lármáznak.« (*Plutarch* : a haladás az erényben. 8. fejj.).

Szerénységéről tanuskodik a következő eset. Midőn a delphibeliek fölszólították, hogy Apollo tiszteletére dicséneket költson, azt válaszolá : legjobbat költött már Tynnichos; s ha összehasonlítja a magát amazéhoz, azt fogja érezni, a mit az új és régi szobrok összehasonlításánál; mert ez utóbbiak, jöllehet egyszerűek, istenieknek tartatnak, az ujakat pedig, melyek ügyesen vannak kidolgozva, csodálják ugyan az emberek, de kevesbbé tartják isten képeinek. (Porphyrios : tartózkodás az állati hús evésétől II. 18.). Tynnichos pedig a legrosszabb költő volt; s mégis a legjobb paeánt írta, úgy hogy az emberek csak ezt énekelték. (Plato : Jon. 534. D.).

Százhusz évvel halála után, 336-ban Kr. e., törvényt alkottak Athénben Lykurgos indítványára, hogy Aeschylos, Sophokles és Euripides tiszteletére szobrok állttassanak föl s hogy összes tragoediáikból egy hivatalos példány készítsék, melylyel mindig összhangzók legyenek a színészek példányai, különben ne legyen nekik szabad ama költészek darabjait előadni. (*Plutarch* X. szónok élete. Lykurgos, p. 841.).

Azt mondják, hogy Aeschylos 112 dramát írt, melyekkel 44 év alatt 13-szor nyert pályadíjt. Fájdalom, ezek közül csak hét maradt fön egészen. Ezeket fogom időrendben ismertetni. A többiekből csak néhány versből álló töredékeket ismerünk. E töredékek tág mezőt nyitnak ugyan a gyanításra, hogy minők lehettek az elveszett dránák, de valami bizonyost nem lehet belőlök megtudni.

II.

A Persák.

(Hέροσα).

A dráma színhelye Susa, Persia fővárosa, melynek királyi palotája a színpad hátterének közepén áll. S ettől jobbra állt Darios sirhelye.

A darab személyei: *Atossa*, a persa király anyja; egy *hírnök*, ki Susába hozza a salamisi csatavesztés hírét; *Darios* lelke; *Xerxes* a persa király; és *országnagyok*, kik a kart képezik.

A drámát megnyitja a kar azon aggodalommal, hogy semmit sem hall a királyról, ki Ázsiának minden erejét s ifjuságát kivitte, úgy hogy e miatt egész Ázsia jajgat s szülők és nők epedve számlálják a napokat, és szívök telve van balsejtelmekkel. Senki sem képes ugyan, mondja a kar, a persa sereg tengerhullámának s Ázsia harczias népének ellenállni; de melyik halandó az, a ki az isten ármánykodó cselét kikerülheti? Mert eleinte jóakarólag legyezgeti s azután hálóba keríti az embert, honnan nincs szabadulás. (1—155. v.)

Hasonló aggályokkal telve lép ki a királyi palota közép ajtaján *Atossa*, a ki fia távollétében kincsei, birtokai miatt nyugtalanodik »mert az ur jelenlétét tartom a ház szemének.«
ἄμμα γὰρ δόμων νοῦνίζω δεσπότου παρουσίαν. (169. v.)

Ő tanácsot és vigaszt keres az országnagyok körében, mert rettentő álma volt; s ezt elbeszéli nekik.

Két, emberfölöttileg nemes tekintetű, nőalak jelent meg előtte; az egyik persa, a másik görög öltözetben, s perlekednek. *Xerxes* csillapítani akarja őket s kocsija elé fogja. A persanő, noha büszke tartásu, türte a gyepült; de a görög nő ágaskodék s eltörte közepén az igát. *Xerxes* lerogy a kocsirol s azonnal mellette áll *Darios*, megindulva fia szerencsétlenségén. *Xerxes* meglátván atyját, fájdalmában összetépi ruháját.

Reggel *Atossa* áldozatot hoz minden vész elhárítására; de rögtön szeme előtt sas repül a napisten oltára felé; ezt

pedig üldözi egy ölyv, mely karmóiva¹ összemarczangolja a sast.

A kar nem képes e jelekből valami vigasztalót kiolvasni s azt tanácsolja Atossának, hogy imák és áldozatok által keresse az istenek ótalmát, s indítsa könyörgései által meghalt férjét, Dariost, hogy nejének s fiának a holtak országából szerencsét küldjön s minden bajt az alvilág éjébe temessen.

Atossa kész e jó tanácsot követni s csak azt kérdezi még, hol van s milyen Athén városa, mely ellen fia Xerxes háborut visel? Alig felel neki a kar, jön lélekszakadva egy hirnök, és jajveszékkel: óh Ázsia földének városai! óh persa föld, a gazdagság roppant partja! Mint veszett el egy csapás által a sok áldás s mint hullott el a persák virága! (249—252. v.) Ő maga volt a salamisi ütközetben s látta a tengert, partokat és határos vidéket beborítva a szánandólag elesett persák hulláival.

A kar félbeszakítja panaszával a hirnököt, és Atossa, ki mintegy a borzalomtól merevülten hallgatag álla, végre neki bátorodván, kérdezi: vajjon a király is az elesettek sorában van-e?

Ő nem törődik annyi elhullott alattvaló halálával. Benne csak az önzöleg szerető anyát látjuk, ki egyedül fiára gondol.

A hirnök lelket önt belé, mondván, hogy a király él. Azután elbeszéli az országnagyok gyászsorsát. S mind ez megtörtént daczára annak, hogy a persáknak ezer, a görögöknek pedig csak háromszáz hajójok volt; mert

Egy daemon az, ki földulá honunk hadát,
Ki mérlegünket kedvezőtlenül nyomá.

(345—346. v.)

A királyné kívánja most az ütközet részleteit hallani, s a hirnök így folytatja beszédét:

Egész csapásunk kezdetét, óh asszonyom!
Egy ellenisten ádáz bosszuval hozá;
Mert jött Athéne táborából egy görög
Vitéz, ki Xerxeshez, fiadhoz, így beszélt:
A mint beáll az éj sötét homályzata,
Meg nem maradnak itt a hellenek, hanem
Kormánypadokra ugranak, megmenteni
Titkos futással sokfelé az éltöket.

És ő, mihelyt ezt hallja, a hellen cselét
 Nem sejtve, sem hogy veszti istenek kegyét,
 Minden vezérnek hirdeté parancsait :
 Ha nem sütenednek már a nap sugárai
 S homály lependi el az égnek templomát,
 Három vonalban a hajók tömör hada
 Őrizze körben a kijárást s útakat ;
 S mások kerítsék be Ajax szigethonát ;
 Máskint, ha vesztét elkerülné a görög,
 Titkos futást találva ladhajóinak,
 Akkor fejét veszítse mindegyik vezér.
 Így szóla ő fölötte önbizalmilag,
 Mert istenektől a jövőt még nem tudá.
 Azok pedig szép rendben, engedelmeselek,
 Előbb évének, s akkor a hajóslegény
 Evezlapátját megköté a gúzs körül.
 S midőn a napnak fénye tűnt halottan el
 S az éj beállta, mindegyik hajóslegény
 S minden, ki fegyvert forgatott, hajóra száll.
 Hosszú vonatban lelkesíték a sorok
 Egymást s kitűzött rend szerint hajóztanak.
 S az éj egész folytában a hajóurak
 Két testben állíták föl a hajóhadat.
 Mulék az éj, és a görög sereg sehol
 Sem rendezett alattomos hajófutást.
 Midőn azonban a fehérlovu nap is
 A föld egészét látni fényben engedé,
 Zugott először a görög sereg felől
 Énekszavával harczí dal s főnhangosan
 Felelt a visszhang a sziget szikláiról.
 A persa tábort, mert reménye csalfa volt,
 Megszállta réműlet, mivel nem elfutás
 Végett rivalgá a görög sereg dalát,
 Hanem csatára kelni hősileg hevül ;
 S mindent a kürtnek harsogása lánggra gyujt.
 Tüstént a pocskoló evezlapát mozog ;
 Verék a zúgó tengerárt parancs szerint
 S gyorsan valának láthatók mindannyian.
 Első a jobb szárny ment előre rendesen,
 Szabályszerűleg s jött utána az egész
 Hajóhad, és hallhatni volt együtt e szót :
 Óh helleneknek sarjadéki, rajta, föl !
 Hazánk szabaddá tenni és megmenteni
 Nőink, szülötteinket, ősi istenink
 Szentéleyeit s eldődeinknek sírjait.
 Most mindenért, élethalálért forr a harcz !

Már persa nyelven fölzugott felölünk is
 Vad harczy zaj s nem volt idő halasztani.
 Tüstént hajóra érczes orrmányt vert hajó.
 Kezdette volt görög naszád a támadást,
 És egy phoenikinek leverte színterét.
 Más másra ekkor üt s rohant mindenfelé.
 Először ellenállta persáink hada.
 De megtolulván a szorosban a hajók,
 Egymásnak útalmat nem adhatának, és
 Egymásra csapva ércznyilásu orraik,
 Egészen összezúzva lön evezszerök.
 A hellenek hajói meggondolva jól
 Szétosztogatták körben a csapásokat ;
 És sok hajó teknői fekvének hanyatt,
 S a tenger immár látható sem volt, mivel
 Roppant tetemmel és romokkal fedve állt.
 Sőt telve holttal mindenütt szirt s parti tér.
 Zilált futásban most evez minden hajó
 Persák hadában, mennyi csak találkozott.
 Mind, mind azonban tinnhalak vagy vízi koncz
 Gyanánt lapátok s szétszakadt hajószerök
 Faromjaikkal sujtatának holtig, és
 Siralmi jajgatás a tenger térein,
 Míglen segélyül a homályos éj szeme
 Nem érzék. — De mind a szenvedéseket,
 Ha tiz napig beszélek is, nem mondhatom.
 Mert tudd meg azt, hogy egy napon még annyi sok
 Halott az emberek között nem volt soha.

(353—432. v.)

A királyné feljajdul ; mire a hirnök :

Jól tudd azonban, hogy felét sem mondtam el.
 Olyan nyomordús szenvedés jött ellenök,
 Hogy terhe kétszer súlyosabb a többinél.

(435—437. v.)

A királyné kérdésére, mi új csapás ez, folytatja a hirnök :

A persa hadnak ifjuságvirágai,
 Kik legnemesb és legvitézebb férfiak
 És leghivebbek mindig a király iránt,
 Ocsmány halállal hulltak el dicsőtlenül.

(441—444. v.)

Óh jaj nekem ! Miféle halállal ? kérdezé a királyné. Mire
 a hirnök :

Van Salamisnál egy sziget, kicsiny, s nehéz
 Horgonyvetésre hol Pan, a tánczkedvelő,

Szeret mulatni a haboknak partjain.
 Emerre küldi őket intvén a király,
 Hogy a hajókból megfutó görög hadat,
 Ha tün szigetre ugranék ki menhelyül,
 Ölnék a könnyen sujtható vitézeket
 S tenger habokból persa vért megmentsenek.
 Balul gyanítván a jövendőt; mert a mint
 Hajócsatában győzedelmet istenök
 Adott a helleneknek, ők tüstént körül
 Övezve érzefegyverzetökkel testöket,
 Ki a hajókból ugranak s a kis sziget
 Körül fölállnak, hogy lehetlen bármi út
 A megfutásra; mert kezökből számosan
 Repülnek a kövek s az íjak húrjai
 Nyilzáporával emberinket öldösik.
 Végtére rögtön egy rohammal ránk török,
 Konczolva vagdalák szegények tagjait,
 Míg végre mindnyájan kiadták lelköket.
 E szörnyü bajt látván fiad, följajdula;
 Mert ült, a homnan láthatá egész hadát,
 Tenger vidékén egy magas halom fölött.
 Ruháit összetépi; fájólag kiált.
 Gyalog hadának még vezénysz't küld, sebest,
 És ő gyalázatos futással elrohan.

(447—470. v.)

Atossa szívszaggató panaszkodása után folytatja
 hírnök:

Elfutnak a még mentt hajók vezérei
 Zilált futással, merre rújt a szél, hamar.
 A többi had Boeotiának térein
 Találta vesztét enyhítő forrás körül
 Gyötrődve szomjutól; s lihegve némelyek
 Átalvonultunk Phokaeának földein,
 Dóris vidékén s tengeröblös Mélison,
 Hol jötevőleg nedvesíti Sperchios
 A rónaságot. — Túl Achája s thessalok
 Országa szállást ad nekünk kik éhezénk,
 S legtöbbben itt halának el éh-, szomjutól;
 Mert mind a kettő itt vesztünkre volt jelen.
 Magnésiába s Makedonba érkezénk
 (Hol Axios folyója cserg, hol nádasa
 Bolbé mocsárnak s hol a Pangaeos hegye)
 Edon vidékre. Isten itt az éjszakán
 Időelőtti télvihart teremt, s befagy
 A szent Strymonnak medre, úgy hogy ki előbb

Nem hitte isten lételét, imádkozék
 E kkor, könyörgvén mennyhez és a földhez is.
 Midőn bevégzék esdelő imáikat,
 A jégkeményült medren átmegyén hadunk,
 S a ki keresztüljött előbb, semmint a nap
 Széthintené sugárait, megmentve volt ;
 Mert a nap égő fényvilágos körlete
 Heviti és olvasztja ösvényünk jegét.
 S egymásra hullnak, és valóban boldog az,
 Ki itt bevégzi életét minélelőbb.
 A többiek, kik csak menekvést lettenek,
 Átvándorolván Thrákián bajteljesen,
 Jönnek kerülve vesztököt, de nem sokan
 Ős tűzhelyökre, hogy sirassa ifjait
 A persa hon, s a kedvesit, kikért sovárg.

(480—512. v.)

Atossa e szörnyü hirre búteljesen visszavonul s levétvén királyi öltözékét egyszerű ruhában tér vissza ; áldozni megy Darios sirjára s fölszólítja a kart: kísérné ájtatos énekkel italáldozatát s hiná föl Darios lelkét.

Mialatt Atossa férje sirján halotti áldozatot hoz, a kar keserves panaszdal után kérve idézi Dariosot, s a királyi sirboltból fölemelkedő lélek kérdezi az aggastyánokat : miért idézik, miért siránkoznak ?

A kar nem meri a földidézett királyi léleknek a történeteket elmondani. — Azért Atossa beszéli el a gyászeseményt.

Darios e csapásokat fia vakmerőségének és gögsugalta erőszakának tulajdonítja, melyet az isteni tengeren a hellesponti híd és a belé eresztett lánczok által elkövetett, s halandó létére az összes isteneket legyőzni reménylé.

Atossa, mint gyöngéd anya mentegeti fiát. Rossz emberek ugyan is szemére veték, hogy te, férjem, dicsőséged által szerzél neki roppant kincseket ; ő pedig gyáván otthon vitézkedik s nem szaporítja az ősi birtokot. Fiam hallván e dorgálásokat, elszánta magát Görögország ellen táborozni.

Darios, a kar kérdésére, hogy mit tegyenek a persák, azt tanácsolja nekik, hogy ne harcoljanak többé a görögök ellen ; mert az oltárok meggyaláztatása, az istenképek elrablása, a templomok gyujtogatása, a szentélyek földulása véres

bosszút kívánnak; s ezt meg fogják fizetni a persák Plataea csatamezején.

Halotti halmok hirdetendik szótlanul
 A harmadizü remzedék szemének is,
 Hogy nagyravágyó gőg halandónak tilos;
 Mert a virágzó döllyf gyümölcsül hozza a . . .
 Bünnök kalaszát, honnan ő síralmasan
 Nyarát kaszálja.

(818—822. v.)

Atossának tanácsolja Darios lelke, hogy királyi ruhákat vigyen Xerxes elé, ki fölséges ékszercinek romjaival s rongyos ruhában tér vissza.

Erre letünik a lélek alvilági homályos lakába.

A kar melázó énekben emlékezik meg a jó időkről, dicső tettekről, biztos hatalomról előbbi uralkodói alatt.

A karének végén megjelen Xerxes, panaszkodik szerencsétlenségén s óhajtja, bár csak ő is leszállt volna a halottak országába, mert az aggastyánok látványa emlékezteti, hogy saját büne miatt veszett el izmos hadának virága.

A kar nem kiméli a királyt s tartózkodás nélkül lobbantja szemére a haza veszélyét.

A király bünbánólag megvallja oktalan vállalatát s a karral váltakozva siratja Persia sorsát.

»Verd melleidet, így szól a karhoz, tépd ki ősz szakáladat, jajdulj föl, hasítsd le testedről ruháidat, tépd ki hajadat, sirasd a sereget, könyök nedvesítsék szemeidet, jajgatva járjátok be a várost, azokért kik hajóimmal elvesztek.«

E dráma által Aeschylus a görögök és persák, a törpe és óriás közötti harczot akarta előtüntetni, hogy az óriás bukásának látványa által emlékezzék meg az athéni nép, miként isten segélyével semmi sem lehetetlen; hogy a negéd és istentelenség borzasztó következményeket von maga után, ellenben a mértékletes, józan élet és istenfélelem diadalra vezet. Valamint az Ilias a hősök éposza, ugy e dráma az athéni polgárok epikai magasztalása; mert a persa háborúban oly vitéz tetteket vivének véghez a görög polgárok, hogy minden tekintetben mérközhetnek a trójai háboru bajnokaival. Érdemes vala tehát, hogy e harczy tetteket a költészet is dicsőítse, mi-

szerint a polgárság hasonló alkalomkor ugyan ilyen elszánt-ságra lelkesüljön.

Azért mondatja Aeschylossal Aristophanes a *Békák* című vígjátékában: »előadván a *Persákat*, arra tanítottam a polgárokat, hogy mindig az ellenségben győzni kívánjanak.« (1026. v.)

Bernhardy (Grundriss der griech. Literatur) azt állítja, hogy e dráma tervezete nagyon sovány, mivel a cselekvény az elbeszélés és elmélkedési elem kedvéért szűk mértékre van leszorítva; — hogy ilyen dráma, hol az esemény csak elbeszélések sorozatában fejlődik ki, hol semmi jelenetváltozás, semmi csoportosulás, semmi ellentét a jellemeiben nem alakul, csak a kezdetlegességhez látszik tartozni. S alig lehet némely újabb írókon csodálkozni, ha a lyrai gondolatok telje miatt, mely a kardaloknak tulnyomó tért enged s magát a kart mint költészeti figyelt a tárgy mellé állítja, Aeschylosnak jelen darabjában inkább ünnepi karéneket, nem pedig tragoe-diát látnak.

Erre következőleg válaszol Klein (Geschichte des Dramas I. 208—209.):

Különös, hogy Bernhardy föl nem ismerte a drámai mozzanatot az elbeszélésben és elmélkedési elemben; holott éppen ezek a cselekvénynek indulatteljes, mély tragikai visszacsugárzásai. Nem a bonyolult mese, nem a külső cselekvény képezi a dráma lényegét, hanem az indulatok folytonos fokozása és a jelenetek mozzanatai által előidézett figyelemgerjesztés egymásutánja, mi Aeschylosnak e dramájában csodálatraméltó művészettel és a szenvedélyfejlődésnek mély ismeretével katastróphává bontakozik ki; és éppen ez a cselekvény; mivel visszatükrözi az *okot*, t. i. a történeti eseményeket ama *tragikai hatásban*, melyet a mélyen megilletődöttekre gyakorolt.

Azon ellenvetésre, hogy e dramában semmi jelenetváltozás, semmi csoportosulás sem fordul elő, csak fölkiáltással válaszol Klein. De mi azt válaszoljuk, vajjon Atossa megjele-nése udvari kíséretével a palota előtt, — az ő és a karnak merevült csüggése a borzasztó dolgokat elbeszélő hírnök ajkain, — a királyné áldozati szertartása persa szokás szerint Darios sírjánál, a karnak Darios lelkét felhívó imája, a dics-

fényben megjelenő Darios lelke, s a nagyságában összezúzott Xerxes föllépte, nem érdekes jelenetváltások s csoportosulások-e?

A jellemek ellentétének hiányát joggal tagadja *Klein*; mert e dráma elötünteti a legnagyobb ellentétet egyrészt a görögök és barbárok s más részről Darios és Xerxes jelme között.

Azt is méltán tagadja *Klein*, hogy e dráma csak lyrai gondolatokból áll, hogy az csak ünnepi karének.

Hát annyi szívzaggató szenvedély, annyi nyögő lelki kín és gyötrellem, annyi bú, borzalom és nyomor által feldult kebel nem tragikai?

S igaz-e, hogy Aeschylus a kart csak mint költészeti figyelőt állítja a tárgy mellé? Valamint Aeschylus minden dramájában, úgy ebben is, válaszol *Klein*, a kar cselekvő személy, mely szálnalmat gerjeszt, keblet aggaszt, félelmet ébreszt.

Jóllehet a *Persák* történeti drámát képezték, Aeschylus még is Darios jellemzésében eltér a történelmi hűségtől. Szerinte Darios a fejedelmek példányképe és minden vállalatát siker koszorúzta. De ez ellenkezik a valósággal; mert Darios összeesküvés és csel által lón fejedelem (*Herodot* III. 70—87.); magok a persák szatócsnak csúfolák, miglen Kambysest urnak, Kyrost atyának nevezték (*Herodot* III. 89.); pénzvágycsől fölnyitotta Babylonban Nikotris sírját (*Herodot* I. 87.); a skythák elleni táborozásával kudarcot vallott (*Herodot* IV. 83—134.); nagy garral indult Görögország ellen, de Marathonnál megveretett (*Herodot* VI. 111.); a háborúra, melyet fia Xerxes viselt a görögök ellen, ő maga tette meg a készülteket, de belehalt (*Herodot* VII. 1—4.).

Ezért azonban Aeschylus dramája semmit sem veszít költői becséből; mert Aeschylusnak szüksége volt egy fejedelmi példányképre, hogy annál inkább indokollhassa az e példányképtől eltért Xerxes bukását.

A *Persákban* a karvezetön kívül, ki a kar nevében szólt, és a dalrészeket előadó karon kívül két színész szerepelt. Az egyik Atossa és Xerxes, a másik a hírnök és Darios szerepét adta. Ez könnyen történhetett, mert a hírnök az 510-ik vers után nem lép többé föl. Darios pedig csak a 681-ik verssel

jelen meg. A hírnöknek tehát elég ideje volt átöltözködni, hogy mint Darios lelke lépjen föl. Szintugy volt ez a második színészszel, a ki Atossát adta. Atossa ugyan is a 850-ik vers után végkép visszavonul s többé nem látható a színpadon; s így ismét ráért a színész, a ki Atossát adta, hogy a 909-ik verstől kezdve mint Xerxes léphessen föl.

A főszereplő (πρωταγωνιστής) minden esetre a hírnök volt, a másodszerelő (δευτεραγωνιστής) pedig az a színész, a ki Atossát adta; mert a görög dramában a női szerepeket is férfiak játsszák. A harmadik rangu színész pedig volt maga a karvezető, a kinek a 37 vers elszavalásában épen oly jártasnak kellett lennie, mint a többi két színésznek. Azért helytelenek tartom azt állítani, hogy a *Persákban* csak két színész játszott.

A *Persák*, Welcker szerint, középrészét képezték egy trilogiának, melynek első dramája volt *Phineus*, harmadika pedig a *potniai Glaukos*. Ezt Welcker a görög tartalomból (ὑπόθεσις) következteti, mely Aeschylus *Persái* előtt áll.

De a görög tartalom csak azt mondja, hogy Aeschylus győzött Phineussal, a Persákkal és a potniai Glaukossal. Ἐπὶ Μένωνος τραγωδῶν Ἀισχύλος ἐρίσα Φινεΐ, Πέρσας, Γλαύκω. Ebből tehát még nem következik, hogy e három darab egy összhangzatos trilogiát képezett. Bajos is volna bizonyítani, hogy Aeschylus egy *történelmi* drámát két mythosi tartalmu dramával egy egészszé forrasztott össze.

Hogy mit tárgyalt legyen e két mythosi dráma, azt Welcker csak gyanítás által iparkodik elhítenni; de ebben nagy ellenmondásra akadt Hermann, Aeschylusnek szellem-dus magyarázója részéről.

Láttuk a fölebb idézett görög tartalomból, hogy a *Persák* Menon archon alatt adattak elő. Már pedig Menon a 76-ik olympias 4-ik évében (473-ban Kr. e.) volt archon. A *Persák* tehát hét évvel a salamiszi ütközet után kerültek a színpadra, s így Aeschylus fönmaradt drámái közül ez a legrégibb.

III.

A bilincselte Prometheus.

(Προμηθεύς δεσμώτης).

Tartózkodva lépek egy őskori istenrokon, egy titáni hős szenvedéseinek *nem* rajzolásához, *csak* ismertetéséhez Aeschylos Prometheusában ; mert alig van nyelv, mely költőnk kifejezéseinek bámulatos varázsát visszaadhatná ; mert nyelve majdnem úgy daczol minden utánzással, mint maga Prometheus az isteni hatalommal.

Két roppant daemon, Erő és Hatalom jön Hephaestos (Vulkán) kíséretében a földnek véghatárára, a skytha tartomány népetlen sivatagjára, hol az Erő felszólítja Hephaestost, hogy Zeus parancsa szerint, bilincselje meredek sziklához a gonosztevő Prometheus, a ki az istenektől ellopott tüzet az embereknek adta.

Hephaestos akaratlanul engedelmeskedik Zeus parancsának s ezt nyíltan ki is mondja :

Óh jó tanácsu Themis lángeszű fia !
 Enkedvem és tenkedved ellen szírtre most
 Szegezek itt föloldhatatlanul, hová
 Nem fér halandó ; sem szavuk, sem arcukat
 Nem láthatod ; hanem hevitő napsugár
 Barnítani fogja testszined virágait,
 S örülni fogsz, ha tarka éj napot takar.
 S ismét a nap szétfízi a reg harmatát
 S jelen bajodnak súlya mindig kinezand.

(18—26. v.)

Örizni a gyönyörtelen sziklát fogod
 Fönnálva, nem térdhajtva ; és álmatlanul
 Sok jajgatásra s hasztalan nyögésre fogsz
 Fekadni ; minthogy hajthatatlan Zeus szive.
 Mivel kegyetlen az, ki csak uralgni kezd.

(31—35. v.)

Az erő unszolja Hephaestost, hogy végezze már munkáját s ne sajnálkozzék a bűnösön.

Hephaestos átkozza kovácsmesterségét, mely osztályrészeül jutott.

De az Erő ujjabb intésére a sziklához köti Prometheus karjait, a gyémántkemény ék hegyét keresztül veri a mellén, oldalait szíjjakkal köti meg, lábait vaskarikába szorítja és bilincseket ver reá.

Hephaestos maga is siránkozik a szenvedőn; de Prometheus hallgat, nem panaszkodik, nem sohajt.

S ez nagyszerű drámai hatású mozzanat.

Csak miután Zeus küldöttei visszavonultak, Prometheus nem rettegve az istenek haragjától fölkiált:

»Óh égi lég, gyorszárnnyu szellők, folyamok forrásai, tengeri hullámok számtalan mosolya! Föld mindenek anyja, s téged hívlak föl, a mindent látó napot! nézzétek, mit szenvedek én isten, istenektől. Nézzétek minő gyalázzal sujtatva kinlódjam tizezred éven át! Ily ocsmány bilincset gondolt ki ellenem a boldog isteneknek új parancsnoka. (88—97. v.)

Midőn így a néma természetnek panaszolja fájdalmai, szárnycsattogás hallatszik s illatok terjednek a légben és Okeán lányai, elhagyván barlangjaikat, jelennek meg szárnyas kocsikon, Prometheus vigasztalándók.

Ezek képezik a kart.

Ők panaszkodnak, hogy új kormányzók foglalták el Olympost, hogy Zeus új törvényekkel bitorolva uralkodik, eltörülve azt, mi előbb felséges volt. (149—151. v.)

»Bárha — szól Prometheus — a föld alá s a végtelen Tartarosba sodort volna engem, hogy sem isten sem ember jelen állapotomban ne gyönyörködne. Most a szelek játéka azt, mi ellenimnek kedves, szenvedem.« 152—158. v.)

De meg nem törve kinjai által büszkén jósolja, hogy Zeus még szolgálatára szoruland.

Ő azonban föl nem fedezi a veszélyt, mely a zsarnok isten uralmát fenyegeti, mielőtt bilincseit föl nem oldandja, elégtételt adandó e bántalomért. Most keményszívű ugyan s önkénye szerint határozza meg a jogot; de jönni fog idő, midőn szelidülend, ha csapások zuzandják össze, s félretevén haragját szívesen fog majdan kibékülni.

Okeán lányai kérdezik Prometheus büntetésének okát. Mire ő így válaszol:

Keserves énnékem ilyest elmondani.
 S hallgatni kin ; balvégzetem van mindenütt
 Mihelyt az istenek haragra gyultanak
 És lázadásra keltének egymás között,
 Akarva némelyek Kronost elhajtani,
 Hogy Zeus uralgjon, és viszont a többiek
 Hogy Zeus ne légyen bármikor az ő urok,
 Én a legüdvösebbre rá beszélni nem
 Tudám az Ég és Föld Titán-szülötteit,
 Megvetve nyájjas, jó tanácsomat heves
 Garokkal, azt hívék, erőnek általa
 Hogy könnyü szerrel ők uralkodandanak.
 De Themis, éltem anyja, nem egyszer csupán
 Jósolta nékem a jövőndőt, hogy soha
 Erőszak által el nem érik ők a célét,
 Hanem csel által csak lehetnek győztesek.
 Midőn imígyen fejtegetve szólanék,
 Nem méltatának, hogy reám tekintsenek.
 Ily állapotban leghelyesbnek gondolám,
 Anyám szövetkezése által szívesen
 Az ezt olajtó Zeusnek üdvöt nyújtani.
 Tanácsaimra a sötét, mély Tartaros
 Tanyája rejti már az összülött Kronost
 S harczczimboráit. Általam segítve így
 Az isteneknek kényuralkodója most
 E büntetéssel megjutalmaz engemet.
 Mert zsarnok úri kénynek átkos bűne ez :
 Hitelt nem adni leghívebb barátinak.
 Kérdésekre most pedig, hogy mely okért
 Kinoztat engem undokúl, a válasz ez :
 Mihelyt az ősi trónra ült nagy sebtiben,
 Azonnal égiek között elosztja a
 Jutalmi díjak sok nemét és rendezé
 Uralkodását, s a siralmas emberek
 Nemére nem tekintte, sőt kiirtani
 Akarta azt s helyette mást teremteni.
 Ellenszegűlni senki sem merészkedett,
 Engem kivéve. S mentve lón az emberek
 Családja s alvilágba nem sodortatott.
 Ezért van az, hogy ily nyomorral sujtatom.

(197—237. v.)

Vasszivűnek és sziklatermészetűnek kellene annak lennie,
 mondja a kar, a ki szenvedéseiden föl ne bosszankodnék.
 De talán még többet is követtél el ?

Prometheus válaszol neki: meggátoltam az embereket,

hogy végzetöket előre tudják meg s vak reményeket helyeztem közöjük; azonkívül tüzet is adtam nekik, mely által sok mesterséget fognak tanulni.

Akarva vétkezém, azt nem tagadhatom,
Segítve embereknek. én lelék nyomort.

(266—267. v.)

De ti ne sírassátok az én fájdalmaimat, hanem szálljatok le a földre és halljátok az én jövőndő sorsomat.

Itt az Okeanidák leszállnak égi kocsijokról. S e pillanatban szárnyas lovon jelen meg Okeanos, segélyét ajánlja Prometheusnak és inti, hogy álljon el makacs természetétől s hódoljon meg Zeusnak, kit maga is kegyelemért fog kérni.

Prometheus nagy lelke ragyogó fényben mutatkozik a vigasztalóhoz intézett válaszbán, kit ő viszont int, nehogy a zsarnok haragját, a nyomor iránti rokonszenv miatt, maga ellen ingerelje.

Okeanos, nem bírván Prometheus az istenek uralkodója iránti engedékenységre rávenni, búsán távozik. Az Okeanidák pedig panaszdalra fakadnak: »Az egész vidék gyászosan feljajdul; nagyszerű, ősi méltóságodat siratja; s mindannyian, kik szent Ázsiának határos helyeit lakják, mélyen nyögve fájlalják csapásodat: Kolchis földének lakosai, a harcban rendületlen szüz Amazonok, és a skythák sokasága, kik a föld legvégső határát foglalják el Maeótis tava körül, s Arabia harczias virága s a vitéz nép, mely Kaukasos mellett éles dárdáival dühöngve a meredek sziklavárt lakja. — Ezelőtt csak egy más Titánt láttam feloldhatlan bántalmak csapásai-ban elnyomatni, Atlást, a ki a roppant terhet, a sulyos égi sarkot mindig vállain tartja. Zúg pedig az összezapó tengeri hullám, nyög az örvény; az alvilág üvölt a föld barlangjai alatt; és a szent folyású források siratják szánandó fájdalmát.« (406—435. v.)

Prometheus részletesen beszél most el az Okeanidáknak, milyen jótéteményekkel árasztá el az embereket. De nem azért, mintha szemrehányással akarná illetni, hanem hogy irántok való jóakarátát tüntesse föl.

Ők nézve hajdanán hiába néztek,
És hallva sem hallottanak soká, hanem
Mint éji álmoképek össze vissza csak

Mindent keverték. Téglaházakat, melyek
 Napnak kitéve, s ácsművészetet soha
 Nem ismerének : föld alatt lakoztanak
 Mint süрге hangyák, naptalan barlangban ők.
 A télnek is biztos jelét nem ismerék,
 Sem a tavasznak, a virágosnak, sem a
 Nyár gazdag évszakának ; ám tudatlannl
 Mindent tevének, míglen én a csillagok
 Keltét mutattam nekik és lenyugtokat.
 És föltaláltam számokat, melyek a bölcs
 Tanok királyi, s a betük összetételét,
 S emlét is, a mely Muza-szültet létesít.
 Először én igába fogtam állatot,
 Járomnak engedőt. S az embereknek is
 Hogy legnagyobb munkáik enyhítőikint
 Szolgáljanak fék- s zablatűrő méneket
 Szekérbe fogtam, gazdag ember díszelő.
 S előttem egy sem volt, a ki tengerszelő,
 Vitorlaszárnyu járművet lelt volna föl.
 S mind ezt teremtvén emberek javára, én
 Boldogtalan, találni eszközt nem tudok,
 Mely e csapásom súlya közt megmentene.

(447—471. v.)

Méltatlan bajt szenvedsz, mondja az Okeanidák kara,
 ide s tova habozol ; s mint a beteggé lett rosz orvos elcsüg-
 gedsz és nem tudod minő szerek által lennél gyógyítható.

Prometheus erre előadja többi találmányait is, ugy-
 mint : az orvosi tudományt, a jövendölést, a madarak életren-
 dét. A föld alól pedig elővarázsulta az érczet, vasat, ezüstöt,
 aranyt. Szóval a halandók minden művészetet Prometheus-
 tól kaptak.

A kar figyelmezteti Prometheus-t, hogy mértéken túl ne
 segítsen tovább az embereknek s ne hanyagolja el önmagát ;
 mert reményli ; hogy megszabadulván egykor e bilincsekből
 nem leend kevesebbé hatalmas mint Zeus.

De Prometheus azt válaszolja, hogy csak véghetetlen
 nyomortól és csapásoktól megtörve szabaduland meg e bilin-
 csektől ; mert művészete sokkal gyöngébb a Szükségnél, me-
 lyet a háromalaku Végzetek és az emlékező Erinyszek kormá-
 nyoznak s mely maga Zeus fölött is uralg. Zeus sem fogja
 kikerülni végzetét ; de ezt csak én ismerem s titokban tartom ;
 mert csak így szabadulok meg gyalázatos bilincseimtől.

Erre a kar áhítattal szólal föl: »Vajha Zeus, a mindenség kormányzója, soha sem ellenezné hatalmával az én akaratomat! Vajha soha sem szünjem meg az isteneknek Okeanos elolthatatlan áramlatánál tiszta áldozatokat hozni! Vajha szóval soha sem vétkezném! Édes a hosszú életet bizalomban és reményben eltölteni, midőn a szívet derült jókedvűséggel ápolom. De borzadok, reád tekintve, a véghetetlen fájdalmakat szenvedőre. Mert nem tisztelve Zeust, és saját eszedben bizva, nagyon becsülöd a halandókat. — Óh barátom! mily hálátlan kegyelet! Mondd, hol a segély? Hol a rövid éltű emberek oltalmazó kara? Nem látod az álomhoz hasonló gyávaságot, mely a halandók vak nemét megkötözve tartja! Zeus összhangzó rendét soha sem fogják meghiusítani a halandók tervei. Átláttam ezt, midőn szánandó sorsoadat tekintém. Mily másképp cseng most az énekem, mint ama menyegzői dal, midőn nővéremet, Hesionét, nőül vevéd.« (525—560. v.)

Rögtön megjelen a szerencsétlen Ió, kinek fájdalma, szenvedése, kétségbeesése megható ellentéte Prometheus rendületlen lelkének.

»Mi föld, mi nép ez? Kit látok a szikla bilincsei között telelni? Mi bűnért szenvedsz büntetést? Mondd, mi földön bolygok én kinos? Éget valamely szerelmi vágy, a földszülött Argos csalképe. Óh föld, fordítsd el tőlem azt, ki száz szemével rám tekint, a ki csalárdul jár és kel, kit, habár halott, nem rejt a föld, hanem az alvilágból visszaszökvén üldöz engem szerencsétlent, és a tengeri fűvényen át kergeti az éhezőt. Jaj, hová, hová vezetnek messzetévelygő kóborlásaim! Óh Kronos fia! miben találtál vétkezőnek, hogy ily bajokba fontál, és düht ébresztő rémülettel engem, a szánandó örjögöt, így boszantasz? Pusztíts el tűzzel, vagy temess a földbe, vagy dobj martalékul tengeri vadaknak. Nem tudom, mikép kerüljem ki balsorsomat. Hallod-e a szűz szavát?« (561—588. v.)

Prometheus ráismer Inachos lányára, a ki szerelemre gyujtja Zeus szívét s ezért Hera által üldöztetik.

Ió bámul, hogy a sziklához bilincselte ember ismeri, s kérdezi az ő nevét s kinlódása okát. Megtudván pedig, hogy

ő Prometheus, tanácsot kér tőle szörnyű balsorsa megszüntetésére. De az Okeanidák karának fölszólítására Prometheus kéri Iót, hogy mondja el előbb csapásainak okát és történetét.

Ió engedelmeskedik és válaszol: »Mindig éji álmokképek szobámban meglátogatva nyájas szavakkal így ösztöngének: Boldog leány, miért maradsz te szűz, midőn a legfőbb házasságot élvezheted? Hiszen Zeus a vágy tüzével hevül irántad s veled gyönyört élvezni kér. Ne vesd meg őt tehát, hanem menj ki a mezőre, hol atyádnak legelői s aklai, hogy így Isten szeme a vágytól megpihenjen. — Ilyen álmokkal volt dolgom minden éjjel; miglen végtére atyámnak elbeszéltem. Ő pedig gyakran a jósdák válaszáért küldött tanácskozókat, hogy az égiek kedvében miképen járjon el. De a hirnökök kétértelmű s homályos jóslatot hozának. Végre világos válasz érkezék, mely megparancsolá neki, engem házából kihajtani s hazám-ból is, hogy kóboroljak a föld szélső határain. S ha nem akarja tenni, lángoló mennykövel Zeus kiirtja minden ivadékát. E jóslatnak hívén, kihajtott engemet, de kényszeríté Zeus uralma, hogy ezt tegye.« Rögtön megváltozott eszem és természetem; szarvat viselve, mint látjátok, örült ugrándozással elrohantam; s nyomomban volt kegyetlen szívvel Argos, számos szemével megfigyelve útamat. De véletlen halál megfosztá rögtön életétől. Én pedig örültségemben isten ostorától földről földre hajtatom.« (645—682. v.).

A kar fölajdul Ió szenvedéseinek hallatára; de Prometheus még több bajt is jósol neki, mert majdnem az egész földet kell beharangoznia, miglen végre a Níl torkolatánál ismét visszanyerendi eszét és előbbi alakját. Ott fogja Epaphost szülni, kinek késő nemzedékéből származandik Prometheus szabadítója is, Herakles.

Ió kétségbeesetten távozik; a kar pedig borzadva a szerencsétlenségtől, ha halhatatlan halandóba szerelmes, fölkiált: »valóban bölcs vala, ki lelkével először fogta föl, s nyelvvel hirdeté, hogy sorsához képest házasulni sokkal üdvösebb, s a bére után élő ne szeresse sem a gazdagsággal kevélykedő, sem a származással döllyfösködő házasságokat.« (887—893. v.)

Prometheus, ellentében a kar alázatos érzületével, büszkén szól :

»Zeus még valamikor, habár makacslelkű, alázatos lesz, mivel oly házasságra készül, mely őt uralmából gyalázatosan ki fogja zavarni. S atyja átka teljesülni fog, melylyel megátkozta, midőn trónjától megfosztatott. E balsors kikerülésére azonban az összes istenek közül csak én adhatok neki tanácsot. Hát csak üljön most biztosan bizva magasan dörgő mennyköveiben s kezéből tűz lehelő villámat sodorva. Ez mitsem használ neki, hogy föltartóztathatlan bukással csúfosan le ne zuhanjon. Ilyen bajnokot készít ő most elő maga ellen, legyőzhetetlen szörnyet, a ki a villámnál erősebb lángot fog föltalálni és a mennydörgést felülhaladó hatalmas zajütést; és a földrendítő tengeri bajt, a szigonyt, Posidon dárdáját szét fogja törni. Ilyen baj ha éri, tudni fogja, hogy az uralom és szolgaság mikép különbözik.« (907 — 927. v.)

Prometheusnak e daczos kikelése s jóslata után megjelen Hermes, küldetve Zeus által, hogy tudja meg a veszély nemét, melylyel őt Prometheus fenyegeti. De ez daczol Zeus parancsaival.

Nincs semmi kinzás, semmi álnok cselszövény,
Mely által ő erőszakolna, hogy neki
Megmondjam ezt, ha fel nem oldja mindenek
Előtt e lánczokat, mik engem kinzanak.
Azért sodorja rám az izzó lángokat,
Zilálja össze hóviharral s föld alól
Dörgő zugással, s rázza meg világait,
Szűm meg nem indúl, hogy fedezzem föl neki,
Mily végzet által veszti majd uralmát el.

(989—996. v.)

Hermes még nagyobb kinokkal fenyegeti őt Zeus részéről, ha tovább is makacsul ellenszegül.

De Prometheus nem tágit. »Sodorja rám a tűznek éles fodrát; zúdítsa föl a léget mennydörgések s vad szelek örvényivel; szakítsa ki tövéből a földet minden gyökereivel a zivatar; zavarja össze zordon zugásban a tenger hullámait az égi csillagok útával, és taszítsa bár sötét pokolba testemet a szükségnek durva szárnyain; daczára mind ennek nem fog megölni.« (1044—1053. v.)

Hermes inti a kart hogy meneküljön ; de ez nem akarja elhagyni Prometheust, mert nincs nagyobb bűn az árulásnál.

Hermes eltűnte után teljesülni kezd az általa hirdetett rettentő vész.

Prometheus végszavai ezek: »A föld tántorog! A mennydörgés zúgó hangja bömbölve hengerül! A villámnak kigyózdó tüzei villognak! Őrkánok forgatják a porörvényeket! Minden szélvészek ujjongásai egymást úzve szólalnak föl a rémitő harc vadonában! Ég és tenger összezsapkodnak! Ilyen rohammal tör Zeus ellenem, hogy rémületbe dőljek. Ah! jó anyám szentsége! Óh te égi lég, mely mindenekre fényt körülölelni tudsz, látod, mi jógtalan, mit szenvedek!« (1080—1093. v.)

Prometheus a sziklával együtt a Tartarosba zuhan; s vége van a dramának.

Welcker szerint e dráma második része volt egy három dramából álló egésznek (trilogiának), melynek első részét képezte a *tűzrabló* (*πυρρῶρος*) *Prometheus*, harmadikát pedig a *Föloldott vagy megszabadított* (*λυόμενος*) *Prometheus*.

A *Tűzrabló Prometheusban* (mondja Welcker) előadatott a Zeus és Titánok közötti harc s Prometheus tüzlopása, hogy az embereken segítsen. A dráma színhelye valószínűleg Lemnos volt, hol akkor a Mosychlos nevű tűzokádó hegy állt. A régiek hite szerint ott vala Hephaestos műhelye is, hol szolgálai, a kabirok, mennyköveket készítenek Zeus számára. Ezeknél tanulta tehát Prometheus a tűznek különféle hasznát s nagy erejét ismerni.

Az egész dramából azonban csak két vers maradt fön s így természetesen senki sem állíthatja, hogy mi volt legyen a tartalma.

A *Föloldott vagy megszabadított Prometheusban*, mely Welcker szerint a trilogia harmadik része volt, évezredek mulva még mindig a kösziklára szegezett Prometheus volt látható, Zeus gögös megvetője, ki saját halhatatlanságában bizik. Lelkének büszkeségét azonban megtörte a véghetetlen idő, mely alatt kiállhatatlan kinokat szenvedett. Zeus sasa naponkint máján rágódott, mely éjjel ismét megnőtt, s vérét hörpenté. Azért eltűnt hajdani makacssága s ő nyugalom

után sovárog. — A kart képezték a Titánok, kiket Zeus már szabadon bocsátott a Tartarosból, s kik bejárván a világ nagy részét, Kaukasosra jönnek, Prometheus vigasztalándók. Végre Herakles megöli Zeus beleegyezésével a vérszopó és májrágó sást s főlzabadítja Prometheus.

E harmadik dramából 34 vers maradt fön a görög eredetiben. Cicero azonban még ismerhette az egész dramát, mivel abból 28 verset fordított latinra, *Tuskulani vitatkozásaiban* (II. 10.), melyeket már az eredeti szövegben nem ismerünk.

Aeschylus e trilogiában, Welcker szerint, Prometheus alatt az embernem eredeti bölcsességét értette, mely azonban a teremtett dolgokkal s ezek szükséges törvényeivel ellentétbe jött. E tant három mesében adja elő a költő. A *tüzzabló Prometheusban* tanítja a léleknek szabad, a természet fölött diadalmaskodó erejét; a *bilincselten* a tulzottan örömrivalgó léleknek bajok általi elnyomatását; a *fölordottban* pedig annak, a mi egymással ellenkezett, kiegyenlítését, megmutatandó, hogy mit képes és mit köteles az embernem tenni.

Hermann Gottfried ellenben (De Aeschyli Prometheo soluto. Lipcse 1828) tagadja, hogy e három dráma valaha egy egészet, trilogiát, képezett volna, mert a régi irók sehol sem emlitenek ilyen három dramából álló Prometheus s mert ha Prometheus már a *tüzzablóban* bilincseltetett, nem kellett volna a *bilincselten* is még egyszer lánczra veretnie.

Én pedig még hozzá teszem: ha a *bilincselten* Prometheus a sziklával együtt a Tartarosba sodortatott, hogyan lehetett a *fölordottban*, ha ez csakugyan a trilogiának része volt, őt ismét a Kaukasuson évezredek múlva a sziklára szegezve látni? És ha a tüzzablás s a Titánok harca adatott elő a trilogia első részében, miért fordul ez ismét elő az állítólagos trilogia második részében is, a *bilincselten* Prometheusban?

Azért gyanítják mások s ezek között *Hartung* (Aeschyl's Werke. Griechisch mit metrischer Übersetzung. Prometheus. Lipcse 1852), hogy az elveszett *tüzzabló* és *fölordott* Prometheus csak átdolgozása lehetett a *bilincselten*nek. Ilyen átdolgozott műdarabok többször fordultak elő a görög színpadon,

mivel ugyanmegy változatlan dramát nem volt szabad ugyanegy városban kétszer előadni.

A *Felodott* Prometheust kiegészítette saját költői sugalmazása szerint Schoemann (Der gefesselte Prometheus. Deutsch mit einer einleitenden Abhandlung über die Prometheus — Trilogie und einer Nachdichtung des gelösten Prometheus, Greifswald, 1843.)

Klein szerint (Geschichte des Dramas. I. p. 187) a *biúncselt Prometheusban* úgy uralkodik Zeus, mint a korlátlan természetere személyesítője, a ki azonban maga is tisztul a tragikai küzdelemben Prometheus ellen, a ki megtestesült *gondolat*, előrelátó ész, tudó szellem, öntudatos megismerés, melynek legbensőbb fénypontja az öntudat a jogról, szabadságról s isteneket és embereket egyaránt kötelező észtörvényről, mely egyedül a mindenható s föltétlen világuralkodó. E küzdelemben Zeusból mint erőszakos természethatalomból és kényurból tisztulási fokozatok által észtörvényszerű világhelyesítő lesz, és pedig a Prometheus által jelképezett ember-szellem tisztító tüzeiben, mely megtöri a csupa természeterekre támaszkodó Zeus kényuralmát. S így a *Feloldott, Megszabadított* Prometheus egyszersmind a megszabadított Zeus is, a ki csupa anyagi erőből egy legfelsőbb, észjogosult istenhatalommá emelkedik föl.

Ezt szépen gondolta ki *Klein*; de más kérdés az, vajjon így gondolt-e Aeschylus is, midőn Prometheusát költé? Vajjon ismerte-e a dialectikai processust, melyből *Klein* magyarázata kiindul? Azután *Klein*, a ki egyébiránt *Welcker*, *Dissen*, *Caesar* és *Keck* nyomait követi, önmagának is ellenmond; mert a 191-lapon ezeket írja: Herakles, a *munkások hőse*, megszabadítja a szellemnek, a gondolatmunkának lelánczott proletárius istenét, megszabadítja egy nyillóvéssel a szárnyas szörnytől, a madárkirálytól, mely az emberiség szellemi megváltójának vérével hizlalja magát.

Főlebb tehát a szellem (Prometheus) megtöri az anyagi erőt (Zeust) s most ismét az anyagi erő (Herakles) megszabadítja a szellemet! — De minek is tartotta volna érdemesnek a *munkások hőse* egy szellemi proletariussal törődni?

Ime ilyen tömkelegbe bonyolodik az, a ki Aeschylosnak a legújabb német bölcsészet szüleményeit tulajdonítja.

A Prometheisben, folytatja Klein, (192. l.), teljesülni látjuk a legnagyobb titokcsodát egy majdnem emberfölötti költemény alakjában; t. i. öszeolvadni látunk két mélyelmű bölcséletet egy legmagasabb költőileg tragikai remekműbe, ugymint: Heraklit világlévet, a tüzet, és Anaxagoras világbetöltő isten-gondolatát.

Ezt láthatjuk ugyan s ki is magyarázhatjuk belőle; de vajjon ezt *szándékolta*-e Aeschylos, azt adatokkal kellene bebizonyítani.

Azután Klein elméletét halomra dönti az, hogy Prometheus eleinte épen oly durva anyagi erővel működött mint maga Zeus; mert ő nyújtott neki segédkezet, hogy saját atyja ellen föllázadjon és a Tartarosba sodorja. Itt kell Prometheus bűnhődésének egyik okát keresni. Ha egészen büntelen volt, mint ezt Klein gondolja, nem is lehetett volna tragikai hős. Neki mint Zeus büntársának kellett lakolnia. De ez méltán sajnálatra indítá a néző közönséget, mert a hálátlan Zeus nem tűré Prometheus közbenjárását az emberek javára, és hallatlan szenvedéseket szabott rá, mi által Prometheus valódi tragikai hőssé lön, a ki emberszeretete, jótéteményei s türesei ereje által nagy és fönséges alak, s érdeklődésre és rokonszenvre hangol bennünket; de más részről a hatalom elleni föllázadása, törekvéseinek egyoldalúsága s tetteinek tulkapásai által bűnös is; ez bűnhődésének második oka.

Vizsgáljuk azonban mások nézeteit is Aeschylos szándokáról a Prometheusban.

Schütz szerint (Aeschyli quae supersunt ac deperditor. fragmenta. Lipsiae 1809. Vol. I. Prometheus vincitus) Aeschylos Zeusben egy szenvedélyes, önkényes, kegyetlen zsarnok, Prometheusban pedig a valódi népbarát vonzó és lelkesítő példányképét állította elének. — De erre azt mondhatni, hogy a valódi népbarát nem lép föl oly dacczal és makacssággal az ellen, a ki a népet tönkre is teheti. Következéleg nem lehető, hogy Aeschylos csak azt szándékolta volna, a mit *Schütz* róla föltesz.

Schlegel A. K. szerint (Vorlesungen über dramatische

Kunst. I. köt. Heidelberg 1805—1811. és Lipcse 1845—1846.) Prometheus az emberiség képe, küzdelemben a természethatalmakkal, melyek ellen az emberiség nem küzdhet másképen mint egyedül rendületlen akaratával s felső igényeinek öntudatával s így e dráma alapeszméje a bukás diadala.

Itt azonban Schlegel megfeledezett arról, hogy természetörökkel küzdeni még nem tragikai küzdés s hogy Aeschylus szerint Zeus nem természethatalom, hanem személyesített, az akkori vallásos fölfogás alapján, valóságosan uralkodó isten.

Blümner szerint (die Idee des Schicksals in den Tragödien des Aeschyl. Lipcse 1814.) dramánk célja a végzet dicsőítése, mely mint viláгурalkodó hatalom az érzelmi erő és háladatlan zsarnok közötti harcban, az emberiségnek az ellene összeesküvő természethatalmak és istenek elleni harcában, fönséges szabadsága szerint intézkodik, »mely embert fölemel, össze ha zúzta előbb.« (Welches den Menschen erhebt, wenn es den Menschen zermalmt).

Itt egyrésről viszhangját halljuk Schlegel nézetének, más résről látjuk a végzet hatalmát, melyről a IX. fejezetben elutasítólag fogok szólni.

Bármilyen bölcsészeti vagy hitészeti elméletet rejt is magában Aeschylus Prometheusa, ha szemügyre vesszük Athénnek akkori, a féktelen népuralom tágitása utáni vágyból keletkezett belzavarait s önállóságára nézve veszélyes küháboruit, nem lehet tagadni, hogy a költőnek eleven színekkel irt dramájából megismerhették honfitársai a főnálló hatalom iránti engedelmesség szükségét, melynek megtagadása ezer nyomorba dönt, — megismerhették ama kegyetlen zsarnokságot, melyet az ellenség gyakorolna Hellas fölött, ha azt meghódítaná, — megismerhették, hogy a férfias kitartás végre diadalra vezet, — megismerhették, hogy a büntelenség a legnagyobb jó, hogy a bűnösök mindig lakolnak s hogy az isteni hatalom nem dönti vészbe csapa szeszélyből az ártatlanokat.

Ha mint csupa költeményt tekintjük Aeschylus Prometheusát, úgy Bulwer szerint (*Athens its rise and fall. Book III. chapt. II. 9*) egyedül Milton ördögét lehet vele párhuzamba hozni; noha Prometheus jóakaró szellemének rajza,

kit egy régibb hatalom kinoz, de meg nem hódít, még is fel-
 lengzőbb, mint egy gonosz szellemé, mely az ellenállhatlan
 istentől reá mért büntetésben *érdeme szerint* kinlódik. Aeschy-
 los rajza annál tragikaiabb, minél méltatlanabbak Prome-
 theus szenvedései, melyek rokonszenvre hangolnak. Ellenben
 Milton daemona kétségbeesett, noha hajthatatlan akarat,
 mely igazságos ítélet átka alatt görnyedez. Az nem lelkesíti
 bátorságunkat s kizárja bármulatunkat és sajnálatunkat.

A dramának e belső jelességeit emelte még a szinpadí
 látványosság is.

A szinpad sziklahegye; jobbról a tenger, balról egy
 sivár vidék; az Erő és Hatalom rendkívüli alakjai; Hephaes-
 tos kovácseszközei s kalapácsütései; a sziklához bilincsel-
 szenvedő és elhagyott Prometheus; a szárnyas kocson ér-
 kező Okeanidák; a szárnyas paripán oda ugrató Okeanos; az
 örült Io, ki mint egy üldözött vad a sziklahegyre menekül;
 mind ez kielégíté a közönségnek rendkívüliség utáni vágyát,
 felkelté bámulatát, fokozá a nézők ijedelmét és sajnálkozását.

A bilincsel Prometheusban, nézetem szerint négy szí-
 nész játszott, a karon kívül.

A főszereplő (*πρωταγωνιστής*) adta Prometheus; a
 másodszerelő (*δευτεραγωνιστής*) Iót és Hephaestost. Ezt
 megengedte a dráma sajátsága; mert Hephaestosnak csak az
 1-ső verstől a 87-ig volt dolga a szinpadon; Io pedig csak az
 561-ik verssel lépett föl s ott maradt a 886-ik versig.

A harmadrendű szereplő (*τριταγωνιστής*) adta az Erőt,
 Okeanost és Hermest; a mi könnyen történhetett; mert az
 Erő a 87-ik vers után végkép eltűnt; tehát eléggé elkészülhe-
 tett a színész, hogy a 284—396-ik versekben mint Okea-
 nos lépjen föl. S mivel Hermes csak a 944-ik versnél jön a
 szinpadra, ismét ráért a színész, a ki Okeanost adta, hogy
 átöltözködvén mint Hermes lépjen föl.

A Hatalom, mely az Erővel jelent meg, csak néma sze-
 mély volt; azt tehát nem színész is adhatta.

De a karvezetőnek, a ki a kar nevében 55 verset szavalt
 el, szintén jártas színésznek kellett lennie. A negyedik rangú
 színész tehát a karvezető szerepét adta.

Müller (History of the literature of ancient Greece.

Chapt. XXII. 7. jegyz.) és utána többen azt mondják, hogy e dramát egy harmadik színész nélkül is lehetett talán eljátszani.

De én ezt lehetetlennek tartom; mert mindjárt az első jelenetben látjuk Prometheust, Hephaestost és az Erőt. E három személyt nem adhatta tehát két színész.

Klein azt mondja ugyan (*Geschichte des Dramas* I. 236. lap.) *Wecker* után, hogy ama vélt harmadik színész szóhoz sem jut; hogy csak Hephaestos és az Erő beszélnek; Prometheus pedig és a Hatalom némák.

De miként következik ebből, hogy Prometheust nem adta egy külön színész? Vagy talán az a Prometheus, kit Hephaestos az első jelenetben a sziklára bilincsel, csakugyan fakép volt? S csak a második jelenetben állt a fakép helyére a színész, ki Prometheust adta?

De vajjon a fakép előidézhetette volna-e a kinzási műtét alatt ama drámai hatást, melyet egy élő lény, egy színész?

Hiszen maga *Klein* mondja (237. lap.), hogy a hallgatag Prometheus minden rostjában, minden rángásában drámai Titán, kihez képest a mai legviharosabb tragoediák cselekvő hősei semmirekellő emberek! Maga *Klein* mondja (238. lap.) Prometheus hallgat; nem folászkodik; elfojtja keservét. De az a »*jaj neked, Prometheus*«, mit Hephaestos az ő lelkébe sohajt, az e pillanatban drámai hatása, mely egyesülve a szenvedő isten hallgatásával, megindítja a néző szívét.

Épen ezért nem adhatta a hallgató Prometheus szerepét egy fakép.

Wecklein (*Aeschylus Prometheus nebst den Bruchstücken des Προμηθεὺς λόμιερος*. Lipsce 1872.) azt mondja (18—19. l.), hogy a főszereplő adta Hephaestost és Prometheust; mert a színész, a mint elmondta Hephaestos szerepét, visszavonult s az alatt míg az Erő a 82—87. verseket elszavalja, átöltözködött s a fabáb mögé állt úgy, hogy a fabáb mesterséges eltávolítása által, ő jelent meg mint Prometheus.

E gyors jelenetváltozást csak úgy engedhetném meg, ha Hephaestos lelépése után sokkal több idő folyt volna le, mint ama két percz, mely alatt az Erő hat verset mondott el s melyek elmondása után Prometheus kezdett beszélni. Hat

percz alatt a színész nem vethette le Hephaestos ruháját s nem léphetett föl átváltozott alakban Prometheus szerepében. Következőleg az Erő lelépése után (87. v.), hosszabb szünetnek kellett volna beállnia, hogy a színész, a ki előbb Hephaestos szerepét adta, mint Prometheus lépjen föl. Vagy is az első és második jelenet között hosszabb szünet volt volna szükséges, hogy a színész, a ki az első jelenetben Hephaestost adta, a másodikban mint a sziklához bilincselte Prometheus szerepeljen. De így bizonyosan elveszett volna a néző közönségre számított drámai hatás. Mert az első jeleneti fakép nem könnyörindulatot, hanem inkább mosolyt támasztott volna a néző közönségben.

Azután arról sem szabad megfeledkeznünk, hogy akkor ugyanegy nap több költőnek a dramáit adták elő, kik egymással versenyeztek. Nem lihető tehát, hogy a jelenetek vagy fölvonások közötti szünet oly hosszú volt, mint napjainkban.

A kik azt vetnék ellen, hogy Hephaestos nem verhetette keresztül egy élő színész mellén a gyémántkemény ék hegyét, azok megfedkezzenek a modern dramákban előforduló élő színészek csalódásig hű agyonszuratásáról, kiknek azonban semmi bajok sincs.

Én tehát a mellett maradok, hogy Hephaestost és Prometheusst nem adhatta ugyanegy színész.

Az év, melyben Aeschylus Prometheusa először került színpadra, nem bizonyos.

Hermann (Opuscula 2-ik köt. Lipcse 1827) azt véli, hogy a 75-ik olympias 3-ik évében (478 Kr. e.); mert Okeanos Aetnáról szólva (365—369. v.) azt jósolja, hogy ebből tűzfolyók törendenek ki egykor; az Aetna pedig a 75-ik olympias 2-ik évében (479 Kr. e.) okádta legdühösebben a tüzet.

Innen azonban csak az következik, hogy Aeschylus nem hozhatta a színpadra Prometheusát a Kr. előtti 479-ik év előtt, de nem az, hogy épen 478-ban kellett azt előadnia.

Átalában el van fogadva, hogy Aeschylus fönmaradt darabjai között a legrégebbs a *Persák* című dramája.

Miután pedig a *Persák* 473-ban Kr. e. adattak elő, s miután erre Aeschylus Siciliába utazott, hogy ott is szín-

padra hozza e dramát; azt gondolom, hogy *Prometheusát* a Kr. e. 471-ik vagy 470-ik évben adta elő.

Ebből az következik, hogy mind azok tévednek, kik szerint Sophokles volt az első, a ki a harmadik színészt hozta be a dramák előadásában. Mert Sophokles 27 éves korában lépett föl első dramájával. Született pedig 495-ben Kr. e. Tehát első dramáját 468-ban Kr. e. adták elő; az az, két vagy három évvel későbbben mint Aeschylus *Prometheusát*. Nem áll tehát az, hogy Aeschylus csak Sophokles példája után indulva hozta volna be a harmadik színészt.

A Prometheus-monda még akkor keletkezett, midőn az ugynevezett indo-európai népek együtt éltek Indiában. Alkalmul szolgált reá pedig a villám, melynek okát nem voltak képesek kitalálni. Azt költötték tehát, hogy az istenné vált *Agni* (=ignis, tűz) az égből jött le az emberekhez. Eltűnván azonban a földről, az istenek Mátaricsvan által visszavitték magokhoz és a Bhrigusoknak adták, kik ismét az emberek közé helyezték. A Bhrigusok pedig *villámokat* jelentenek a szanszkrit *bhrîg*-tól (görögül *φλέγω*, latinul *fulgeo*). A földön támadt első tűznek az oka tehát *Agni*. Ennek mellékneve pedig *Pramati* (=görög *προμηθεύς*) az az, *gondoskodás, előre-látó okosság*. De a tüzet mesterséges uton is állították elő az Indiában lakott indo-európai ősemberek, az által t. i., hogy egy darab fát a kerék-agyban habarólag forgattak. A forgattyút pedig *pramanthas*-nak nevezték. S ez a szó foglalta a Prometheus szó eredeti fogalmában, mely szó tehát *for-gatás által tüzet okozót* jelent. Innen látszik, hogy a tűznek ugy természetes mint mesterséges magyarázatából keletkezett az első Prometheus-monda.

Ismerte-e ezt Aeschylus, azt források hiánya miatt nem tudjuk. De azt bizonyosnak tarthatjuk, hogy neki a görög földön tovább fejlődött Prometheus-mondát jól kellett ismernie, és pedig Hesiodos *Theogoniájából*, valamint *Munkák és Napok* című költeményéből.

A Theogonia szerint (507—616. v.) Prometheus egykor az áldozati állat részeinek az istenek és emberek közötti elosztásánál megcsalni akarván Zeust, az emberek oldalára letette a húst és a zsiros beleket; ezt azután az állat bőrébe

helyezvén, rátette az állat gyomrát. A másik oldalra pedig Zeus számára jutottak a mesterségesen fölhalmozott csontok zsirral bevonva. Erre gunymosolylyal fölszólította Zeust, hogy válaszson a két rész közül egyet. Zeus mindkét kezével fölemelte a zsirral bevont halmot s nagyon megharagudott, midőn látta, hogy ott csupa csontok vannak. Azért elvonta az emberektől a tüzet (nehogy t. i. hust süthessenek és csontokat égethessenek el). De Prometheus ellopta Zeustól a tüzet és az embereknek adta. Ezért mérte reá Zeus az ismert büntetést. Az emberek számára pedig földből minden bájakkal fölruházott nőt készítettett szép bajul s nagy jajul a halandóknak.

A *Munkák és Napok* szerint (42—104. v.) pedig hajdan annyit lehetett egy nap alatt szerezni, hogy az ember egész évig élhetett abból, de Zeus megfosztotta ettől az embereket, megharagudván Prometheusra, a ki csalárdul lopta el tőle a tüzet az emberek használatára. Azért Zeus megparancsolta Hephaestosnak, minél előbb a mennyeciekhez hasonló szép szüzet agyagból készíteni, — Minervának, azt művészeti tehetséggel fölruházni, — Aphroditének, e szüzet kellemmel, vágygyal s emésztő gondokkal körülönteni, végre Hermesnek, hogy e lénybe csalárd lelket leheljen. Ugy is lön. S e szüzet Pandorának (mindent ajándékozónak) nevezték. Ezt Zeus elküldötte Epimetheushoz, Prometheus fivéréhez, hol Pandora kinyitván a magával hozott edényt, mindennemű bajokat hintett a világra s csak a remény maradt az edény fenekén, mert midőn ez is ki akart jönni, Pandora hamar rázárta a födelet.

E két mondából Aeshylos nem tartott drámailag földolgozhatónak három részt, t. i. a csalást az áldozati állat elosztásánál, — az emberek büntetését egy nő alkotása által és Epimetheust, mint Prometheus fivérét.

Prometheus föllázadását és hallatlan daczát drámailag indokolni akarván, azt költötte Aeschylos, hogy hőse egy titok birtokában van, mely által Zeus uralmát fenyegeti s azért magát a korlátlanul uralkodó istent is megrémitheti.

Prometheust ketten fordították magyarrá, u. m.

Verseghy: A Le-Bilintsezett Prometheus, Aeschylos-

ból. Egy régi Görög dramatikus Poétából. Budán, Landerer Katalin Özvegy Betőivel, 1792.

Zilahy Károly: A lelánczott Prometheus. Tragoedia. Pest, Pfeiffer Ferdinand 1861.

IV.

Heten Théba ellen.

(*Ἑπτὰ ἐπὶ Θίβας*).

A gyásztörténetek kifogyhatatlan tárházába, Thébának vértől áztatott földére lépünk.

Innen aknázza ki szomorjátéki anyagát a dicsőség után szomjazó költészek kara. Innen meritette Aeschylus is a jelen dráma tárgyát.

A vak Oedipust kikergetik Thébából saját fiai: Eteokles és Polynikes, kiket ő e miatt megátkozott, hogy egymás keze által haljanak meg.

Az átok csak hamar teljesült.

Polynikes kizáratván fivére által a királyságból, Argosba menekül, ott nőül veszi Adrastos király leányát s argosi hadsereggel Théba ellen indul.

Itt kezdődik az előttünk fekvő dráma.

Eteokles tudatja a thébaiakkal, hogy ma éjjel rohamra készül az ellenség; azért buzdítja őket, hogy siessenek a véd-falak ormai-, és kapuira s ne borzadjanak vissza az argivok hadától.

Hozzátok illik most akár az ifjuság
Korát nem élitek, s akár tulléptetek
Azon s virágzik testetekben hős erő,
Megvédni városunkat s ősi istenink
Oltárait, tisztelve hogy maradjanak,
És a szülötteket s e földet; mert nekünk
Anyánk s szeretve ápolo dajkánk is ez.

(10—16. v.)

Az ellenség táborából visszaérkező hírnök jelenti, hogy ott hét férfi, harcziás, vezér, áldozati vérbe mártva kezeit esküvék: vagy feldulni Kadmos városát, vagy elesve vérökkel,

áztatni Théba földét. Vas lelkök égő vakmerőséget lehelt. És sorsolának, hogy melyiket a hét kapu közül ostromolja mindenik saját hadával. Közel már a sereg. Porföllegek tornyosulnak. A lapályokat fehér lötajtu csöppek mérgeztik s a sereg hulláma fölzugva dörg.

Erre Eteokles:

Oh Zeus s te Föld, s ti városunk védisteni,
S atyámnak Átka és hatalmas Bosszuja!
E hont tövestől föl ne duljátok, kemény
Rabszolgaságba ejtve, melynek ajkiról
Lefoly görög hang.

(69—73. v.)

Az előrohanó thébai szűzekből álló kar panaszával tölti meg a várost. »Ki fog védeni, ki fog segítyt adni az istenek vagy istennők közül? Az égiek melyik szobrához boruljak? De sohajtozva mit késedelmezünk? Halljátok-e vagy nem halljátok a pajzsok zaját? — Áres! elárulod-e a régen birt földedet? Óh isten, ki arany sisakkal tündökölsz, nézd a várost, melyet hajdan annyira szeretted! Istenek, hazánk nemtői, jöjjetek mindannyian, s nézzétek a szűzek sokaságát, mint könnyörögnék a szolgaság elhárítása végett. Harczias erejű Pallas, légy városunk védasszonya! És te Neptun, tenger ura, szabadíts meg minket e rémületből!« (92—134. v.) S így sorban fordul a többi istenekhez.

Eteokles keményen dorgálja a kart gyávasága miatt.

Bár sem bajokban, sem baráti sorsban én
Együtt ne laknám női nemmel! Mert midőn
Szerencse kedvez néki, rendkívül merész;
S midőn remeg, házának és honának baj.

(187—190. v.)

Azután csendre s engedelmességre inti a kart, mert az engedelmesség a boldogság anyja.

Erre Eteokles hat vezérrel eltávozik a város kapuihoz.

A kar pedig a 287 verstől a 386-ikig siratja a háboruk csapásait. A sziv nem alszik félelmek miatt; szomszédai, a gondok, rémet gyujtnak föl a védfalakat környező ellenség miatt; valamint fiait is félti a fenyegető kigyóktól a szorgosan ápoló galamb. — Polgárainkra az ellen már szirteket sodor körösded! — Szomorú, ha ily ősi város romba dől, a

fegyver martaléka, szolgaságra jutva, dicstelenül elveszve! Siralmas is, midőn szüzek házaikból erőszakosan hurczoltatnak el! Boldogabb, ki élni megszünik. Mihelyt betörnek városunkba, gyujtogat, öl, rabol vad kény szerint mindegyikök.

A csecsemők vésteljes sikoltásai viszhangzanak! Össze-tiportan a földön az élelem busítja az arra elmenőt. A föld dus kincsein szörnyük a rontás haljai!

S rémületes színekben festi e kar a hadak futását, rohamát; a lovak ágaskodását; a hajítódárdák üvöltéseit. Maga Homér sem halmozott össze megrendítőbb borzalomképeket.

Ezen ellentétben a város bevételének félelmétől aggályba döntött gyengéd női kar és a viharral dacoló Eteokles között, bebizonyul, Klein szerint, Aeschylos remek művészete.

A visszajövő Eteoklesnek jelenti a hirnők az ellenség állását s a hét kapu ostromára rendelt hét argivi vezérnek harci készülétét.

Az első kapunál Tydeus harczzomjasan dühöng. Sisakján megrendül árnyatvető hármas forgója. Pajzsa alatt érczsöngetyűk rémületet csöngetnek. Büszkélkedve harczkészületében kiált a folyó partjain, mint a zablája ellen zendülő mén.

Ennek ellenében Eteokles a nemes Melanippost rendeli a kapu védelmére, a ki a szemérmes tiszteli, a dölyfös beszédekét gyűlöli, a rut dolgokban lassu, de gyáva lenni nem szeret.

A második kapunál van Kapaneus, még óriásibb az előbbinél. Dölyfe mindent felülhalad. A sánczokat iszonyulag fenyegeti. Főnhangon hirdeti, hogy földulandja városunkat, miben Zeusnak lecsapó villáma sem gátolandja. Fegyveres fáklya ég a kezében, melyen aranybetűkkel írva áll: »Földgyujtom a várost!«

E vakmerő nyelvű hős ellen, mondja Eteokles, fölállítom a kevés beszédű, de lángoló bátorságu, vitéz Polyphontest.

A harmadik kapunál Eteoklos forgatja a kapunak rontani akaró szilaj lovait. Ő is ujjong, hogy maga a hadisten sem zavarandja őt le a bástyákról.

Ennek ellenfele lesz (szól Eteokles,) Megareus, Kreon

fia, a ki vagy halálával adózand a földnek, vagy legalább két hőst ejtend fogságba.

A negyedik kapunál a nagy és vastag testü Hippomedon fenyegetőzik. Pajzsán a tüzokádó szájából fekete füstöt kilehellő Typho szörnyalakja látható.

Ez ellen (mondja Eteokles) küzdeni fog Hyperbios, ki nek pajzsán a lángoló nyilat tartó Zeus látható.

Az ötödik kapunál Parthenopaeos (Szüzarczu) esküszik, hogy Zeus akarata ellen döntendi halomra Kadmos városát; s dühe nem hangzik össze nevével.

Ezt majd elüzi (válaszol Eteokles) a nem dicselkedő, hanem hősie Aktor.

A hatodik kapunál van a legokosabb, legvitézebb jós, az erős Amphiaraios, a ki Polynikeshez fordulva szolt:

Bizony dicső tett s isteneknek kedves is!
Szép, a jövő kor ha beszélni róla fog!
Hazája földét és honának istenit
Földulni, ellhíván kühországnak hadát!

(580—583. v.)

Erre fölkiált Eteokles:

Óh rossz madárjel; összekapcsol a gonosz
Bűnemberekkel férfiut, igazszívűt.
Minden dologban semmi rosszabb nem lehet
Rossz társaságnál, mely gyümölcstelen marad.
Ha jámbor ember bűnösekkel s vakmerő
Néppel hajóra száll, velök kell vesznie.
Jólelkű polgár is, ki vendéggyűlölő
És istenekkel nem törődők közt lakik,
Hálóba ejtetik a többivel s közös
Mindannyiakkal a nagy isten ostora.
E jós pedig, ki Oeklees fia, okos,
Jámbor s igazságos, derék, jó férfiú,
Jövendőlésben nagy, mivel nyelveskedő,
Istent kigúnyló emberek közé jutott
Önkedve ellen, megtevén hosszú utat,
Honába futni fog, ha Zeus akarja így.

(592—614. v.)

A hetedik kapunál, folytatja a hirnök, van Polynikes s átkozva szülővárosát, főnhangon hirdeti, hogy szállj vele sikra. Vagy haljunk meg mindketten, kiált, vagy győzzek én s hadd tapasztalja fivérem a számüzés keserveit.

Eteokles oly hangokra fakad, melyek a visszaborzadó természet önküzdelmét jelentik. Közeledő balsorsának sejtelmek lebegnek előtte. Ő érzi, hogy az utolsó vihar Oedipus házát nem sokára földulandja! De azt is elhítheti magával, hogy az igazság hitszegő volna, ha ellensége diadalmaskodnék, — és előre rohan a hetedik kapuhoz, rémitő szándokával, hogy vérével párviadalra keljen.

A kar borzad, hogy Oedipus átkai teljesülnek, és siránkozva adja elő Oedipus gyásztörténetét.

Ennek végeztével visszatér a hírnök és jelenti, hogy a város meg van szabadítva, az ellenség megfutamítva, de a két királyi fivér egymás keze által vérezett el.

A két királyfi hulláit a szinpadra hozzák. A kar fölajdul. A palotából rémulten sietnek elő az elesettek nővérei: Antigone és Ismene. Antigone Polynikes hullájára borul, Ismene Eteokles mellé. A kar is két részre oszlik. Az egyik helyet foglal Antigone és Polynikes, a másik Ismene és Eteokles mellett.

A két nővér pedig így panaszkodik :

Antigone : Veretve verél.

Ismene : Ölve meghalál.

Antigone : Síralmast végezel.

Ismene : Síralmast szenvedél.

Antigone : Hulljatok könyeim.

Ismene : Folyjatok panaszim.

Antigone : Lelkem gyászban örül.

Ismene : Szivem mélye sóhajt.

Antigone : Fivér megöle.

Ismene : Fivért megölél.

(961—974. v.)

A kar közbe szól : Óh Végzet! Nagy fájdalmak sanyaruságos okozója! Oedipusnak tiszteletre méltó árnya! Fekete Erinys, mi nagy a hatalmad! (975—977. v.).

Most megjelen a kiáltnok és közhírré teszi Théba tanácsának határozatát, mely szerint Eteokles, a ki hazája védelmében halt meg, illőleg el fog temettetni; Polynikes hullája pedig, mivel idegen haddal támadta meg hazáját, martalékul fog dobálni a határon túl kutyáknak és ragadozó madaraknak.

Erre fölszólal Antigone : »Én pedig azt mondom a kadmosiak előkelőinek, hogy ha senki sem akarná ezt eltemetni, én temetendem el s magamra vállalom a veszélyt; nem is szégyenlem magamat, hogy ebben engedelmetlen vagyok a város uralma iránt. Hatalmas a közös vér, melyből származánk, boldogtalan anyám és szerencsétlen atyám vére. Azért önként csatlakozzál, óh élő lelkem, önkénytelen bajjal, a megholt rokon lelkével! Testét nem fogják éhes gyomru farkasok fölfalni. Eszébe ez ne jusson senkinek. Mert magam készítek neki sirt s elásatást, habár leány vagyok, s földet hozok bárszony ruhám redőiben, hogy eltakarjam. Ne tartsa senki az ellenkezőt. Bátorságomat fogja kísérni tetterő.« (1026—1041. v.).

A kiáltkok hasztalan óvja Antigonét, a ki szilárdul megmarad szándoka mellett.

A kar haboz.

»Óh fölötte tomboló, családpusztító, halálthozó Erinysek! Kik Oedipus nemzetségét teljesen kiirtjátok! Mi lesz belőlem? Mit tegyek? Mit gondoljak ki? Miként merészeljek sem téged meg nem siratni, sem sírodhoz el nem kísérni? De félek s kerülöm a polgárok dühét. Neked, Eteokles, sok siratód leszen; amaz pedig, a boldogtalan, a megsiratlan, csak nővérének halotti panaszával tűnik el. Ily állapotban engedelmes ki legyen? (1054—1065. v.).

A kar most két részre oszlik.

Az egyik fél Antigonéval tart, akár büntesse a város, akár nem azokat, kik Polynikest siratják, mert a fájdalom közösen illeti Kadmos nemzetségét.

A másik fél Eteokles hulláját követi, mert a boldog istenek és Zeus hatalma után ő védte a várost, nehogy idegen harcosok hullámai eltemessék.

E dráma a 78-ik olympias 1-ső évében (468. Kr. e.) került színpadra, egy évvel Aristides halála előtt, kire az egész hallgatóság nézett, midőn a hírnök azt mondá Amphiaraostról

Mert lenni legjelesb kíván, nem látszani,
Aratva lelke mély barázdás földéin,
Melyből csiráznak föl dicső tanácslatok.

(592—594. v.)

Igy olvassuk ezt Plutarchosnál Aristides életének 3-dik fejezetében. Aeschylus úgy Amphiaraios mint Aristides lelkét mély barázdájú szántófölddel hasonlítja össze; mert valamint ebből gazdag vetés, úgy abból jeles tanácsadások fakadnak.

Hartung (Aeschylus' Werke) azt mondja, hogy e darabban lehetlen félreismerni az érzelmek magasztosságát, a gondolatok fönségét, a képek kitünőségét, a nyelv hatalmát s minden költői eszköz együttműködését a nagyszerű hősi festmény előállítására, s hogy a benyomást nem zavarja sem különféleség, sem változás; sőt ellenkezőleg az egynemű egészenek látványa éppen úgy ragad bámulatra, mint a végetlen tenger vagy jéghegyek szemlélete a legmagasabb bérz csúcáról.

Klein (Geschichte des Drama's. I. p. 222 és köv.) szerint e dráma, bármennyire egyszerű és mesterkéletlen a jelenetekben, még is mély művészete s hősi tragikája miatt bámulatos. Eteokles, nagy vonásai s gondolatteljes rajza által, a régi színpad legjelentősebb, legerőteljesebb jellemeihez tartozik. Eredete és az irtózatot családi iszonyúság, mely reá nehezül, nem tesz ugyan tragikailag kedvező alakká, de ama megvilágításban, melybe őt egy csodálatra méltó művészet és a költőnek saját jellemnagysága helyzik, mint óriási szobor tűnik föl sulyban és körrajzban, benső tetterével telve. Ő ama végzetterhes hősök husából és véréből való, kik ősenek, Kadmosnak, vetéséből viszonyos testvérgyilkolásra keltek ki. De ez csak egyik fele volna a tragikai jellemnek. A bútéljes végzelem, a viharterhes szenvedély, a nyomasztó kedélyszorongatás, a *tragikai hangulat* képezi a második lényeges elemet, ama komor alapszint, mely által a tragikai lángész a maga hőseit oly csodálatos hatással ruhazza föl. Eteoklesnél e benső, a hősies valót emésztő tűz az atyai átok, mely helyett hamisan használnók a bűnös öntudatot, mert ez rosszat forraló, a tetterőt gyengítő, elcsüggedt lelki hangulatot tételez föl, a mi sem őszérű, sem hősies, sem aeschylusi nem volna. Sőt inkább Eteokles lelkében mint földalatti izzótűz lobog az atyának mindenható átka s itt-ott hősies lángokban tör ki, melyek halált megvető harcias merészségét, a honszeretettől mordul lelkesült és a legvégsőre elszánt hősi hangulatát borzasztólag szépen megvilágítják.

Nem irhatom alá Kleinnak e nézetét, hogy Eteoklest nem a bűnös öntudat, hanem az atyai átok teszi tragikai hőssé. Mert honnan keletkezett az atyai átok? Talán minden ok nélkül? Talán ártatlan volt Eteokles? Nem; Eteokles ép úgy mint fivére, lábbal tiporván a fiú kegyeletet, kiüzte hazájából az atyját, a ki őt e miatt megátkozta. Az átok tehát Eteokles bűnének a következménye. S valahányszor ez átokra gondol, lehetetlen, hogy föl ne ébredjen benne a bűnös öntudat, a lelkiismeret marczangoló szózata. Ez az, mely Eteoklest nyomja; mert emlékezteti, hogy megérdemelte az atyai átkot. E bűnös öntudatát honszeretete által törekszik csillapítani; s e küzdelem teszi őt némileg tragikai hőssé. Mondom csak némileg; mert mint átok alatt görnyedező, gerjeszthet ugyan szálnalmat, s mint hazáját hősileg védő férfiú hangolhat rokonszenvre: de kettős bűnét, hogy atyját és fivérét az országtól megfosztotta, nem ellensúlyozhatják hazafíúi érzelmei és tettei, melyekre csak az általa megsértett s bosszut állni akaró fivérének megtámadása buzdítja.

Klein folytatja (229. l.), hogy Aeschylus tragoediáinak hatalmas és hősiessé volt a állameszmén alapszik, mely legnagyobb diadalát ünnepli a kérdés alatti drámában hol az állameszme még a viszonyos testvérgyilkolással végződő családi szörnyűséget is tisztítja és nemesíti. S a költő lángesze ezt kivált Eteoklesnek nagyszerű jelleme által létesíti, a ki még iszonyu elhatározásának tetőpontján is tragikailag szép és dicső.

Azonban Eteokles jellemének nagyszerűségét alábbszállítja, nézetem szerint, az hogy őt nem annyira az állameszme, mint inkább uralmának megtartása ösztönzi a testvér elleni harcra. Ő kész inkább meghalni, sem hogy fivérével kibéküljön s vele az uralmat megossza. Ő emlegeti ugyan a haza üdvét, melyért sikra kell szállnia, de ezzel csak saját érdekét s nagyravágyását leplezi. Ezt sokszor tették a fejedelmek, kik saját szerű s családi okoknál fogva háborút kezdvén, azzal ámiták alattvalóikat, hogy a haza közjava forog veszélyben.

Véleményem szerint Aeschylus előtt két eszme lebegett e hős drámai rajzban, hogy t. i. a szülők megbántóit és hazájok megtámadóit irtóztatos isteni büntetés szokta sujtani.

Aristophanes azonban e drámának csak egyik oldalát emeli ki, midőn a *Békák* című vigjátékában ezt mondatja Aeschylossal: »minden férfi, a ki a *Heten Théba ellen-t* látta, harczias kívánt lenni«. (1023. v.)

Klein megemlékezik Rochefortról is, egy mult századbeli francia íróról, a ki azt állította (*Brumoy Théâtre des Grecs*, Paris 1730, 1747, 1785 című munkájában), hogy a mi Aeschylos drámájában Eteokles és Polyukies halála után következik, mind fölösleges, habár a két nővér párdala a legborzasztóbb talán, mely valamely nyelvben előfordulhat és egyetlen a maga nemében. »*Un duo què est peut-être le duo le plus terrible qu'il y ait dans aucune langue ; morceau unique dans son genre.*

E következetlenséget méltán megtámadja Klein, de tulzó lelkesültsége annyira ragadja, hogy ő inkább mondana le a 17-ik, 18-ik és 19-ik század összes francia tragoediáiról, mint Antigone és Ismene duójáról.

Végre Klein szerint (228. lap) a drámai művészet egész birodalmában csak két oly dicső harczias szinpadi jelenet fordul elő, mint az, melyben Eteokles a hat kapuhoz hat hóst ugraszt, a hetedikhez pedig fivére ellen maga elrohan. Ezzel összehasonlítható először Schiller Wallenstein-jában a harmadik fölvonás végjelenete, hol a vértések a csatába zajdítják ezredesüket, Piccolominit, mialatt ő a legirtózatosabb léleküzdelmet élethalálra vívja. E jelenetet azonban felülmúlja Klein szerint, a hősies szenvedély nagyságára nézve az aeschylosi jelenet. Mert Piccolomini lelki küzdelme harczyi becsület és szerelmi szenvedély között nagy fokban drámai és tragikai ugyan, de úgy látszik, hogy ezredének harsogó intése bírja őt inkább tette, mint hősies elszántsága.

Másodszor, Klein szerint, összehasonlítható az aeschylosi jelenettel a Shakespeare-féle VI. Henrik-trilógiának 3-ik darabjában ama jelenet, hol Edvard király Conventry falai ellen indulva Warwicket megadásra szólítja föl s hol egyszermind hívei és vezérei egymásután zeneszó mellett és lengő zászlókkal vonulnak be. De ezt is felülhaladja Aeschylos az állam és hazaszeretet eszméjének fölsége által, mely Shakespeare trilógiájában egészen elrothadt.

A jelen drámáról, melyről Gorgias azt mondá, hogy teli van Aressel (Plutarch. *Lakomai kérdés.* VII. 10. 9.), bizonyosan állíthatjuk, hogy harmadik részét képezte egy trilogiának, melynek első részében Laios, másodikában Oedipus volt a tragikai hős, mert a görög szövegü tartalomban világosan áll, hogy Aeschylus győzött Theagenides archon alatt a 78-ik olympiasban (468. Kr. e.) *Laios, Oedipus, Heten Théba ellen* czimű drámáival, valamint a *Sphynx* satyrdrámával. *Ἐδοιδέχθη ἐπὶ Θεαγενίδου ὀλυμπιάδι οἱ. ἐνίκα Λαίῳ, Οἰδίποδι, Ἑπτὰ ἐπὶ Θίβας, Σφυγγὶ σατυρικῇ.*

E tárgyak pedig oly benső kapcsolatban állnak egymással, hogy fölötte alkalmasok voltak egy összhangzatos trilogia alkotására.

A *Heten Théba ellen*-ben négy színész játszott. A főszereplő (*πρωταγωνιστής*) adta Eteoklest az 1—719. versig és Antigonét a 916-ik verstől végig. A másodszerelő (*δευτεραγωνιστής*) adta a hírnököt a 39-ik verstől a 819-ig és Isménét a 916-iktól végig. A harmadszerelő (*τριταγωνιστής*) adta a kiáltnokot az 1005 verstől végig. A negyedik színész pedig adta a karvezetőt, a ki huszonhat verset szavalt a kar nevében.

Nagyon feltűnő az az állítás a philologok részéről, hogy ebben a drámában is csak két színész játszott.

Nézzük csak, mikor beszélnek a dráma személyei.

Eteokles	beszél az	1—719	versig.
A hírnök	» a	39—819	»
Antigone	» a	916 verstől	végig.
Ismene	» a	916 verstől	végig.
A kiáltnok	» az	1005 verstől	végig.

E szerint Eteoklest egy külön és a hírnököt is egy külön színésznek kellett adnia, mert a 39-ik verstől a 719-ig mindketten vannak a színpadon. A színész, a ki Eteoklest adta, fölléphetett később mint Antigone, és a színész, a ki mint hírnök szerepelt, adhatta később Isméne szerepét. Mert sem Eteokles és Antigone, sem a hírnök és Ismene nem voltak együtt a színpadon. Eddig tehát két színész elegendő lett volna. De hátra van még a kiáltnok szerepe, a ki az 1005-ik verstől kezdve Antigonével beszél. Tehát az a színész, a ki

Eteoklest és Antigonét adta, nem játszhatta a kiáltnok szerepét is. De az a színész sem játszhatta e szerepet, a ki a hirnököt és Isménét adta, mert, a mint Ismene elmondta az 1004-ik verset, azonnal szólni kezd az 1005-ik versben a kiáltnok.

Lehetetlen volt tehát e drámát négy színész nélkül eljátszani.

Mivel pedig e tragoedia 468-ban Kr. e. adatott elő, a mely évben Sophokles először lépett föl mint dráma-költő, ismét tévesnek bizonyul be az az állítás, hogy Aeschylos csak Sophokles példája után indulva hozta be a harmadik színészt.

E dráma korában nagyon kitüntette magát Telestes, Aeschylos tánczosa, a ki táncza által ábrázolta s érthetővé tette a néző közönségnek a drámai cselekvény lefolyását. Ezt följegyezte róla Aristokles, a ki 146-tól 117-ig Kr. e. élt s a szinpadí karokról irt, s kire Athenaeos hivatkozik. (I. 22).

V.

Könyörgő lányok.

(*Ἰκέτιδες.*)

Egyiptom királya Aegyptos ötven fiút nemzett, valamint ikertestvére Danaos ötven lányt. Aegyptos fiai lázadást indítván Danaos ellen, ez Athéne istennő tanácsára ötven lányával együtt Argosba menekült. De Aegyptos fiai utána nyomultak, hogy erővel nőkül vegyék lányait.

Itt kezdődik a dráma.

Danaos lányai, a Danaidák, kik a kart képezik, egy dombos vidéken a tenger közelében Zeus oltára körül állnak, olajágakat tartanak kezeikben s könyörögnek az égi és földalatti istenekhez, hogy kedvező fogadtatásban részesüljenek a velők rokon népnél, Argosban, s hogy üldözőiket pusztítsa el a tengeri zivatar, mielőtt a tilos házasságot véghezvihetnék. »Bárha csak Zeus kegye akarata teljesülne rajtunk! Ám nehezen fölfogható! A fekete sorssal éjjel is mindent kivilágít az emberi nemnek. Egyenest, nem hanyatt esik a sors,

ha Zeus csucsán mint teljesülendő el van határozva. Mert titkosak, árnyasak szándékinak útai, láthatlanok, elgondolhatlanok. Magastornyú reményt földül veszélyben a halandók között s hatás nélkül nem fegyverezi föl az istenek erejét. Ülve magasban az isteni ész mindent végez szentséges székein. (85—101. v.)

Danaos ovakodásra inti lányait, és sokaságot látván közelegni, javasolja nekik, hogy az istenek dombjához lépjenek,

Mert vártoronynál jobb az oltár, — sziklapajzs.

(190. v.)

Azután figyelmezteti lányait, hogy a közelgő argosiaknak tiszteletteljesen, szomorúan s csak a legszükségesebb szavakkal válaszoljanak, a mint idegenekhez illő. »Ti e szent helyre menekültetek mint galambok az ölyvek elől, melyek szintén szárnyasok s daczára annak, hogy rokon madarak, még is ellenségek s undokítják nemöket.

Miként lehetne tiszta egy madárfaló

Madár? S miként lehetne tiszta, a ki lányt

Önkedve ellen férjesülni kényszerít?

Meghalva sem az alvilágban fogja ő

Kerülni méltó büntetését, vakmerőn

Ha ezt teendi.

(222—229. v.)

Most megjelen Argos királya, Pelasgos, s kérdezi, ki legyen e lánysoport, mely nem görög, hanem idegen ruhát visel? S csodálkozik, hogy előre küldött hírnökök nélkül, kalauzok és védők nélkül mertek az országába jönni. Egyedül az istenek oltárára letett ágaik, melyek azt jelentik, hogy oltalomért könyörögnek, gyaníttatják vele, hogy némi viszonyban állnak a görög földdel.

A Danaidák megtudván, hogy ő a király, elmondják neki családjuk történetét, melyből kitünik, hogy ők a király rokonai, s kérik, hogy ne adja ki Aegyptos fiainak.

Mert vérrokonhoz menni nőül nem szabad.

(336. v.)

Tehát háborut kezdjek miattatok? kérdi a király.

A kar emlékezteti, hogy Zeus oltalmazza a könyörgőket, a kit nem szabad megharagítani.

A király tudja ezt, de fél, nehogy váratlan és hirtelen

veszély érje a városát, melyre nincsen szüksége. Azért semmit sem ígér nekik, hanem előbb az összes polgárokkal akar tanácskozni.

Erre a Danaidák : »Te vagy az állam, te a közügy, te a felelősség nélküli főnök, te tartod az oltárt, a hon tűzhegyét; egyetlen szavazatu akaratoddal, egyetlen jogaru trónodon te teljesíts mindent. Órizkedjél a büntől.« (370—375. v.)

A király válaszol : kár nélkül segílyt nem nyujthatok; de jóakaratra sem mutatna, könyörgésteket elutasítani. Harbozok és félek. Tegyem vagy ne tegyem, hogy szerencsésen járjak?

A Danaidák nem tágitnak. »Nézz a magasról nézőre, a sanyargatott halandók örére, kik rokonaikhoz menekültenek s törvényes jogban nem részesültenek. Főnáll a védő Zeus haragja, a ki szenved a lecsendesíthetlen siránkozás miatt.« (381—386. v.)

A király figyelmezteti a Danaidákat, hogy ha Aegyptos fiai hazájok törvényei szerint tartanak reájok igényt, czáfolják meg őket ugyan e törvények szerint. S midőn a lányok kéri, hogy ő legyen birájok, ismét a népre hivatkozik, nehogy szemére lobbantsa :

Vendéget oltalmazva, tönkre tód a hont.

(401. v.)

A Danaidák fenyegetőznek, hogy az istenek szobraira akasztják föl magukat.

A király megijed s azt tanácsolja Danaosnak, hogy menjen a városba, tegye le az ottani oltárookra a könyörgők ágait s kérjen oltalmat a néptől Aegyptos fiai ellen. Ez talán irgalomra indítandja a népet.

Danaos elmegy a király által kiszemelt kíséreléssel.

A király egy ligetbe utalja a Danaidákat, hogy ott várják be atyjok visszatértét; azután ő is a városba indul, gyűlésre hívandó a népet.

A ligetben álló Danaidák az 524-ik verstől az 599-ig Zeust hijják föl, imádják és magasztalják. Királyok királya, boldogok legboldogabbja, hatalmasok leghatalmasabbja, szerencsés Zeus! Hallgass meg; teljesüljön a mit kérünk. Fordulj el haraggal a negédes férfaktól s dobd a sötét bünöket

a biborszinü tenger ölébe. Tekints származásunkra az általad szeretett nőtől s ujtsd meg irántunk jóakarodat. Gondolj Ióra, a ki által mi e föld sarjadékainak lenni dicsekszünk. Eljöttem anyám régi nyomdokaira, a virányos legelőkre, honnan Io örülten sok népen keresztül bolyonga. A halandók elsápadtak, megrémültek, látva e szokatlan alakot. S ki volt az, a ki akkor a tévelygő, siralmas Iót vigasztalta? Az örökké uralkodó Zeus. Isteni sugalma által megszűnt a kín, s fogaván Zeus zálogát, feddhetlen fiút szült, hosszú életen át boldogot; azért kiáltja az egész föld: életadó szülött! Isten fia valóban! Kihez forduljak tehát méltóbban az istenek közül? Ő a nemzetség atyja, önhatalmu király, a szerencse szerzője.«

A visszajövő Danaos örömmel jelenti lányainak, hogy az argivi nép egyhangulag befogadja őket, oltalmat ígérve minden megtámadás ellen.

A Danaidák ajkairól boldogságot és áldást kívánó, szépségteljes háladal zengedez a 625 verstől a 709-ig. Sohase pusztítsa el tüzzel a pelasgok városát az éktelen zajjal ordító dühös Áres, a ki szokatlan barázdákban lekaszálja a halandókat. Sohase üresítse ki e várost a ragály és ne áztassa belviszálypolgárok vérével a földet. Az ifjuság virága sérthetetlen álljon fön. Oltalmazza Artemis a nők szüleit. Boldogítsa Zeus minden évszakon bőterméssel e földet. Nyájai szaporodjanak.

Most Danaos ellenséges hajókat lát közeledni, s inti lányait, hogy nyugodtan forduljanak az istenekhez, miglen ő a városból fegyveres segélylyel jövend vissza.

Atyjok eltávozta után a Danaidák a 776-ik verstől a 835-ig panaszdalt zengedeznek. Óh tiszteletre méltó halmos föld, mi lesz belőlünk? Hová fussunk, ha még van rejtékhely? Bárha homályos füst lennék közel Zeus felhőihöz s merő enyészet; s vesznék el szárnytalan por gyanánt fölrepülve. Sötétvérszinü szívem dobog. A rémület megöl. Inkább a végzelmes kötél oltsa életemet, mint hogy egy gyűlölt férj kezét reám tegye. Honnan lebegjek föl a légkör felé, hol hóba mennek át a föllegek? Vagy durva, járhatatlan, egyedül álló, függeteg, meredek szirtre, hogy lássa mély lezuhanásomat, mielőtt búkinozta szívem ellenére menyegzőm teljesülne? Ku-

tyáknak, szárnyasoknak is martaléka lenni nem ellenkezem ; mert a halál felold kinos bajoktól. Jöjjön hát a menyezői tor előtt. Nézd, isteni atyám, a bős hadat. Erőszakos tetteket igaz szemmel nézni nem szeretsz. — Jaj! itt a rabló! Ki szállnak már! Látom itt erőszakos kinjaim kezdetét! Jaj! Segítség! Rettentőleg dolyfös az ellenség, türhetlen ő hajón és szárazon! Király oltalmazza!»

Aegyptos fiainak kiáltnoka partra száll baltás és ostoros szolgálival s kunszolja a Danaidákat hajóra szállni. Ők ellenszegülnek, a kiáltnok fenyegetőzik. S midőn segélyért kiáltanak, hajaiknál ragadja meg, hogy a hajóra hurczolja őket.

Épen ekkor jelen meg Pelasgos, a király s kérdőre vonja a kiáltnokot merénylete miatt, és elkergeti, a ki háboruval fenyeget és távozik.

A király most a városba hívja a Danaidákat és atyjokat, hol számukra elegendő házak vannak.

Danaos áldozat hozatalára és szerény önviselőre inti lányait s a kar hálaéneke befejezi a drámát.

Azt mondják némelyek, hogy e dráma csak középső része egy trilogiának, melynek első drámája *Egyiptomiáknak*, utolsója pedig *Danaidáknak* neveztetett. De vajjon képezte-e a három kérdéses dráma valóságos trilogiát, összhangzatos egészet, azt nem lehet meghatározni ; mert az *Egyiptomiákból* egy vers sem maradt fön, a *Danaidákból* pedig csak tizenhat. Azért nem is tudtak megegyezni ezen elveszett drámák tartalmára nézve Welcker és Hermann.

Aeschylus valószínűleg a 79-ik olympias 3-ik évében (462. Kr. e.) írta a *Könyörgő lányokat*, midőn a görög-persa háboru Egyiptomig elterjedt. Ezt látszanak legalább mutatni a következő czélzások :

Byblos-növény gyümölcse nem hódít kalászt.

(761. v.)

Találni fogjátok, hazám lakói mily

Bátrak s nem isznak árpabort, mely fúzve van.

(952—953. v.)

Itt költünk, az általánosan elfogadott vélemény szerint,

a hyblos-növény és árpabort ivók alatt az egyiptomiakat, a kalász alatt pedig a görögöket érti.

A dráma alapeszméje fenhangon hirdeti a kényszerített házasságból keletkezni szokott irtózatot következményeket. Füleinkbe zugja, hogy tigrisfajzatu az anya, átkozott az atya, pokol sarjadéka a vérrokon, utálatos szörny a gyám, ki megvetvén a boldogság reményével táplálkozó szív érzeményeit, a szerelem kertébe gyűlöletet ültet s férjet és nőt kiszámíthatatlan vészek árjába temet!

Klein azt mondja (*Geschichte des Drama's* 218—221. lap), hogy a lányok kardalaiban egész nemük tragikája küzd; hogy bennök fölhangzik a szabadulás utáni kiáltása a társadalomnak, melynek műveltsége női becsületen s a szüzsies szivtisztaság és szabadság szent tiszteletén nyugszik; hogy bennök viharzik az istenjogosult emancipatio eszméje, a nő segélykiáltása szabadítás után a férj brutalitásától és állati kielégítésre való kényszerjogától. — Csak egy karnak közönségében juthatott szóhoz, kiálthatott az égbe az egész női nem közös ügye. Egy hősné sem képes egyedül hasonló teljhatalommal és jogosultsággal nemeért sikra szállni. — Lessing *Galotti Emiliája* és *Aeschylus Danaisa* egy és ugyanazon ügyért küzdének: a családi tűzhely szentségeért. A *Danais-trilogia* legmagasabb fénypontja, műveltségeszméje tehát: a házasság visszahelyezése szent jogaiba, mint előfeltétel a Danaos nemzetség új megalapításának, mely a barbárokat legyőzte s az európai emberiséget nevelte.

Drámánkban négy színész játszott. A főszereplő adta Danaost, a másodszerelő Pelasgost, a harmadszerelő a kiáltnokot, a negyedik szereplő pedig a karvezetőt, a kinek 70 verset kellett elszavalnia a kar nevében; tehát szintén ügyes színésznek kellett lennie.

Hiába törekednek mások bebizonyítani, hogy e drámát két színésszel is lehetett előadni. Mert Danaos és Pelasgos többször együtt vannak a színpadon. E két szerepet nem adhatta tehát ugyanegy színész. Pelasgos és a kiáltnok szintén együtt fordulnak elő. (911—951. v.) Tehát ezt a két szerepet sem adhatta ugyanegy színész. Igaz ugyan, hogy Danaos és a kiáltnok soha sincsenek együtt a színpadon; de azért nem tar-

tom valószínűnek, hogy e két szerepet ugyanegy színész adta volna. Vajjon nem bosszankodtak volna-e a nézők, ha ugyan az a színész, a ki a lányait gyöngéden szerető atyát adta, e lányokat, mint kiáltnok, hajjoknál fogva el akarja hurezolni? S valószínű-e hogy, e színész rövid idő alatt háromszor változtatta volna a jelmezét?

VI.

Agamemnon.

Költőnk az Atridák királyi családjára nehezedett csapásokat három összefüggő drámában adta elő, melyek *Agamemnon*, *Síri áldozók* és *Eumenidák* czime alatt maradtak fön s közös névvel a két utolsóban szereplő főhős, Orestes, után *Orestidának* neveztetnek. Előadattak pedig a 80-ik olympias 2-ik évében (458. Kr. e.)

A szinpadon látszik Agamemnon királyi palotája, melynek tornyán egy ór éjjelenkint lesi a tűzjeleket, melyek régi megállapodás szerint, Trója bukását hirdetendők valának. Most is ott figyel a toronyőr s kéri az isteneket, hogy szabadítsák meg valahára e terhes szolgálattól, mely miatt az álom nem érintheti szemét, s álmatlanságában siratja a királyi ház sanyarát, hol nincs minden ugy, a mint lenni kellene. Rögtön fölugrik, bámul s fölkiált:

Légy üdvöz, óh éj fénye, napvilágítást
Szerelve és nagyszámu tánczok rendeit
Argosban, e beállt szerencse kedvéért.

(22—24. v.)

És elsiet Klytaemnestrához, Agamemnon nejéhez, hogy elhagyván mielőbb az ágyát, örömrivalgással üdvözölje e tűzjelt. Eddig tart a prologos.

Utána az argosi aggastyánokból álló kar lép föl (40—263. v.), s előadja, miként indult el már tiz évvel ezelőtt Agamemnon és Menelaos ezer hajóval a sokférjű Helena után. Mi pedig, öreges, becsnélküli testtel visszahagyattunk az akkori táborozástól, botra támaszkodva gyermeki erőnkkel,

melyben nem lakik többé harczias isten; mert az öregség hervadó lombbal három lábon jár. Itt a kar meglátja a királynét s hozzáfordulva kérdezi: Te pedig, Klytaemnestra királyné! Mit akarsz? Mi történt? Minő hirre gyujtod meg mindenütt az áldozati tüzeket? Oszlasd el aggályaimat, nyugtasd meg reményeimet. — De a királyné távolabb állván s elfoglalva levén az áldozati tüzek meggyújtásával, nem válaszol. A kar tehát folytatja dalát: Kalchas, a jós, győzelmet ígért ugyan; de a ki Zeust hirdeti diadalmasnak, az nyeri el az ész jutalmát, mivel ő vezérli a halandókat a bölcsesség utain, hogy szenvedések által okuljanak; s az istenek kegyelme épen az talán, hogy hatalmasan ülnek a kormánypadon. Ellenben a gyalázatos tanácsadó örülség, a bűn kezdete, halandót vakmerővé tesz. Agamemnon is fölláldozá leányát egy nő miatti háborúnak diadalmas bevégezéseért.

Az előlépő Klytaemnestra tudatja a karral a nagy örömet, hogy a görögök bevették Priamos városát.

A kar nem akarja hinni. Azután örömeiben sirva fakad. De mindjárt reá kérdezi a királynét: honnan tudja ezt? s mikor dúlták föl Tróját? A mult éjjel, válaszol a királyné, mely a mai napot szülé. A kar ismét kérdezi; ki hozhatta volna oly gyorsan e hirt?

Klytaemnestra elmondja a karnak (281—316 v.), hogy a tűzjelre, mely először Ida hegyén fénylett, Lemnos szigetének Hermaeos hegyén is tüzet gyujtottak az örök. Ennek látára Athos hegyéről folytatták a tűzjeladást Asoposig, innen több állomáson keresztül egészen Argosig, az Atridák palotájáig. Ilyenek a tűzjelzők törvényei, melyeket ők egymás után következve teljesítenek. Így üzenté férjem Trójából e hirt.

E tűzjelek haladásának szép leírásában látjuk a táviratozás első kezdetét.

A kar még egyszer kívánja hallani a királynét.

Erre Klytaemnestra: Az argivok birják már Tróját e napon. Összeférhetlen kiáltást látszom hallani a városban: a bukottak és győztesek eltérő sorsa hangjait. Mert amazok férfjeik, testvéreik, atyáik hulláira borulva, nem többé mint szabadok, siratják. Emezek pedig a fárasztó éji munka után éhen

neki rontanak rendetlenül a város eledelének; s megszabadulva már a szabad ég alatti éjjelezéstől, a dértől és harmattól, a trójaiak házaiban laknak s egész éjen át őrizetlenül fognak aludni. (320—350. v.)

A kar hálaéneket zengedez, a 355-ik verstől a 487-ig, Trója bukásaért. Tagadá ugyan némelyik, mondja, hogy az istenek törődnek azokkal, kik mindent, mi szent, lábbal tipor-
nak. De az nem áhíthatos. Gazdagságában nem talál védfalat a férfit, ki saját vesztére ócsárolja az igazság oltárát. Az istenek szemmel tartják a gyilkosokat s a sötét Erinysek a kínok éjébe taszítják az igazságtalan szerencsést. — De vajjon igaz-e, hogy Trója megbukott?

Klytaemnestra válaszol, hogy mindjárt megtudják a valót; mert a partról közeledni lát egy kiáltnokot olajágakkal befedve.

Talthybios, a kiáltnok, üdvözli hazáját, ősei földét, hová tíz év múlva visszatért. Sok tört remény után a nem reménylett teljesül, hogy holtan itt kap sírhelyet. Légy üdvöz te hon, légy üdvöz napvilág s te legfelsőbb Zeus. Üdv neked királyi ház, nektek templomok, házi szellemek! Vidám szemekkel, illő fényvel fogadjátok a királyt, ki sok idő után visszaérkezik. Mert jön Agamemnon, ki éjnek idején világosságot hoz. Most nagyszerűleg illik őt üdvözleni, mert földulta Trója városát.

Azután oly nagyítással, mely a katonáknál szokásos, ecseteli tíz évi szenvedéseit.

A kar üdvözli a kiáltnokot, a ki már most szívesen kész meghalni.

Klytaemnestra e szavakkal fordul a kiáltnokhoz: Sietek, hogy hazatért férjemet minél jobban fogadjam. Mert mi lehet édesebb a nőnek, mint férjének, ki isten segélyével a táborozásból visszatér, a kapukat kitárni? Ūzend ezt férjemnek, hogy jöjjön mielőbb, kit a város oly nagyon szeret, s hogy házában hű nőt találánd úgy, a mint hajdan elhagyá.

A királyné palotájába vonul; a kar pedig kérdést intéz a kiáltnokhoz Menelaos hollétéről, mire azt kapja válaszul, hogy tengeri szélvész szakítá el a görög hajóhadtól.

A kar a 681-ik verstől a 809-ig ecseteli Paris és Helena

büneinek gyászos következményeit s őszinte örömmel üdvözli a megérkező Agamemnon.

A király legelőször is hálát mond az isteneknek kivívott győzelmeért. Azután köszönettel fogadván a kar üdvözlését, mondja :

Kevés halandó létsajátja, hogy midőn
Barátja boldog, ne legyen kajánkodó.
A roszra vágyó mérég ostromolva szűt,
Kettőzi annak, ki irigybeteg, baját,
S nem csak saját csapási terhelik, hanem
Másokban is gazdag szerencsét látva, nyög.

(832—837. v.)

A kilépő Klytaemnestra előadja sanyaru állapotát férje távolléte alatt.

Férfjétől elszakadva, hogy ha otthon ül
A nő s magára hagyva, az roppant csapás.
Sok roszraforduló örömhirt hall ; s egyik
Roszabb bajokról értesít, mint társai.
Ha anyyi sok sebekben osztozál, a mint
Házamba hozta ezt a hír, valóban több
A sebnyílásod, mint a hálódé, s viszont
Ha meghalál oly annyiszor, mint hírlélek,
Ugy Geryonnak mássa, három testü vagy,
Ki minden alkatában egyszer meghala.
Ily balhirektől félve, gyakran nyak körül
Veték kötőszert ; de feloldák híveim.
S ez a való ok, hogy fiad nincsen jelen,
A te s az én hűségem édes záloga,
Orestes, a miut illenék. Ne is csodáld.
Gondozza őt a jószívü fegyverbarát
Ott Phokeában Stróphios, ki jósola
Kétféle bajt : hogy Trója hozhat rád veszélyt,
S a népzajongó lázadás feldöntheti
Kormányodat, mint már szokás, hogy a bukott
Hóst sokkal inkább eltíporja a tömeg.
Ez volt az örve, mely magában cseltelen.
Mi engem illet, könyjeim forrásai
Kiszáradának, s nincs azokban többé csöp.
S későn elalvó két szememben már beteg
Vagyok, könyezve érdekedben a miatt,
Hogy késtek oly soká a fényes tűzjelek.
És álmaimból fő'verének szűnyogok
Bongása és szárnycsattogása, s ébren így
Több bajt köröttem láttam én, mint alva még.

Eltűrvé mind ezt most szomortalan szívem
 Mondhatja már e férfiról: hős házi ör!
 Hajóban üdvhozó alattság! a magas
 Ház dúcza és atyjának egyszülött fia
 Föld, melyet a hájós reménye ellen lát!
 Legszebb világu nap, dülhős szélvész után!
 Forrási csermely szomjas útzónak is!
 Gyönyör pediglen, elkerülni minden bajt.
 Méltónak érzem, hogy így üdvözöljem őt.
 S irigy ne légyen senki, mert sok volt előbb,
 Mit szenvedének, a baj. De most, óh kedvesem,
 Szállj le kocsidról; ám ne érintsd a talajt
 Lábadal, óh király, ki Tróját földulád.
 Ti szolgálányok, kiknek ez meghagyva volt,
 Mit késtek, utra szőnyeget borítani?
 Biborterített ut legyen, s vezesse őt
 Házába, melyet látni nem remélt, a jog.
 A többit a gond, melyet álmom el nem űz,
 Teendi istenek segélyivel, miként
 A jog kívánja és a végzet szózata.

(861—913. v.)

A szolgálók szőnyegetek teritenek a talajra.

Agamemnon vonakodik ilyen tiszteletet elfogadni, mely csak isteneket illet; végre még is enged neje unszolásának, s miután Kassandra, Priamos lányát, kit mint hadifoglyot hozott magával, Klytaemnestra kegyébe ajánlotta, a biborszőnyeges uton palotájába vonul.

A kar aggályteljes dalt zengedez, homályos sejtelmei levén valamely rejtélyes bűntervről.

Klytaemnestra pedig Kassandra-t szólítja föl, hogy szálljon le a kocsiról s foglaljon helyet a szolgálók között.

De Kassandra, a királyné többszöri fölszólítására is, némán ül a kocsiján.

A boszankodó Klytaemnestra a palotába vonul s ekkor Kassandra látnoki örültségében fölkiált: »Ah! milyen föld, Apollo! Gyilkosom! Másodszor is megölél! Hová vezettél? Minő házba? Istengyűlölt ház, sok családi gyilkolás tanuja, férjölő, vérengző! Látom a megölt csecsemők siránkozó lelkeit, a saját fiait evő atyát! Hah! mit forral ismét! Mily uj, nagy, türelhetetlen, gyógyíthatatlan fájdalmat forral a házban? A segély pedig távol van. Hah, nyomorult! Ezt teszed? Fér-

jedet fürdőben enyhítve. . . . Miként mondjam a többit? Ez hamar teljesülni fog. Kinyújtja a kezét, megfogva a kezét. Óh mi tűnik föl előttem? Vajjon a pokol hálója? A háló a feleség, a gyilkosság oka! Hangoztass gyászéneket a megkövezetésre méltó gyilkolás miatt! Nézd, nézd, ruhákba behálózva őt, cselszövényesen üti! Összerogy a fürdőedényben! Óh én boldogtalan! Balsorsu csapásaim! Saját nyomoromat is hangoztatom. Miért vezettél ide engem boldogtalan? Hogy együtt haljak meg vele! Óh édhangu csalogány végzete! Az istenek tollas testtel ruházták föl s panasztalan életet adának neki; engem pedig kétélű fegyver fog széthasítani! Óh, menyegző, Paris menyegzője, mily vészes ez barátainak! Óh Skamander hazai vize! én szegény, ápolásod által serdülök, s most nem sokára az alvilágban fogok jóslani! (1072—1161. v.).

A kar többször közbeszól, majd csodálkozva, hogy Kassandra Apollót terheli panaszaiival, s hogy van valami isteni a rabszolga lelkében is, majd megrémülve, hogy Kassandra gyilkolást nyomoz. De az, mit Kassandra a fürdőről mond, talány a kar előtt. Az Erinysek említése pedig komorrá teszi. Valamely isteni düh sugallatának tulajdonítja Kassandra sötét látásait s rémitő jóslatait.

Kassandra emlékezteti a kart, hogy adjon hitelt szavainak. Trójában sem akartak hinni jósintéseinek s azért elvesztett a város. Ha eddig rejtélyesen szóltam, most világosan beszélek.

»A hajók vezére, Trója feldulója nem tudja, hogy miket beszélt a gyűlöletes kutya nyelve vidám arczulattal, mint a lappangó bűn. Ő ezt forralja: a férfinak nőgyilkosa van. Miként nevezzem e szörnyállatot? Kigyónak talán vagy a sziklában leselkedő Skyllának? A hajósok vészének? A halál dühöngő anyjának, ki ádáz átkokat lehel barátira? Örülni látszik, hogy férje mentve visszatért. Nem sokára megtudod, hogy igaz jós valék.« (1227—1241. v.).

A kar még sem érti. Kassandra egyenesen kimondja, hogy Agamemnon meggyilkolását látandja. Látnoki örültsége lassankint tisztul. Érti már a gyilkosság szagát s belép a palotába, leendő sirjába.

Rögtön hallatszik belülről Agamemnon kiáltása :

Óh jaj ! halálos a csapás ! Mint sújtatom !

(1343. v.)

A kar kérdezi, kinek a jajkiáltása ez. S legott hallatszik másodszer Agamemnon szava :

Jaj nékem ismét ! Másod izben sújtatom !

(1345. v.)

A megrémült kar tanácskozik, össze hívja-e a polgárokat segélyre, vagy a termekbe törjön-e.

E zavarban Klytaemnestra kinyitja a palota középkapuját s ridegen és büszkén áll, a gyilkos fegyvert még kezében tartva, a fürdőmedenczében általa meggyilkolt férje előtt, a ki mellett halottan fekszik Cassandra is, mindketten bibortakarróval befedve.

»Nem szégyenlem magam, így szól, annak ellenkezőjét állítani, a mit azelőtt alkalmosszerűleg mondék. Mert hogyan lehetne máskép az ellenséget hálóba keríteni. Itt állok, hol lesújtám, véghez vivém tettemet. Ugy jártam ebben el, és ezt nem tagadom, hogy se ne menekülhessen, se a halál ellen magát ne védhesse. Fölötte nagy ruhát, mint a gyalom, körülveték rá; s kétszer ütém; s két jajgatása közt elhaltak tagjai; s midőn már összerogy, még harmadszor is ráüték. Így adta ki a lelkét. S miglen gyors vére foly, a gyilkos harmat csöpje rám szökött; de én örültem, mint a kelő vetés isten esőinek. Ez így levén, örüljete ti argosi vének, ha úgy tetszik; én ugyan dicsekszem. A ház edényét megtöltvén sok átkozott nyomorral, most visszatérve maga issza meg.« (1372—1398. v.) A kar bámul e nő vakmerőségén.

Klytaemnestra nem törődik a kar dicséretével vagy dorgálásival. Igen, ez Agamemnon, az én férjem, de megölve, és ez igazságos jobb kezem műve.

A kar figyelmezteti, hogy reá nehezlének a nép átkai. Hazátlan leszesz, irtózatosan gyülöltetve a polgároktól.

Erre Klytaemnestra: »E férfinak bűneit elhallgatod, ki nem tekintve semmire, lányát fölládozá, szülésemnek legkedvesb magzatát, hogy csendesítse le a thrák szélvészeket. Nem kellett volna-e őt is kiűzni e hazából, hogy lakoljon bűneért?« (1414--1420. v.)

A kar fenyegeti Klytaemuestrát, hogy elhagyatva barátaitól, lakolni fog.

Mire Klytaemnestra :

Lányom bosszulva van ; vérére esküszöm
 S a Bünre és Erinysekre, mikkel ezt
 Meggyilkolám, nem félek én, hogy félelem
 Megszállja házamat, míg abban gyújt tüzet
 Aegisthos, a ki hű barátom volt maig.
 Nem megvetendő pajzs bizalmuak hisz ő.
 Itt fekszik az, ki bűnt tetézett ellenem,
 Kéjt és gyönyört keresve Trója lányinál ;
 S mellette még e szolganő, jövendőlkő,
 S ágyának is hű társa. Nem bünlődtenek
 Méltatlanúl. Ez haldokolva hattyukint
 Elénekelvén véghaláldalát, imitt
 Mellette fekszik kedvesül ; nekem pedig
 Örökre meghozá az ágyuak élveit.

(1432—1447. v.)

A kar részint siratja a jó királyt, részint feddi Klytaemnestra ocsmány merényletét. S lesz e bátorságod öt eltemetni, öt megsiratni, kit meggyilkolál ?

Klytaemnestra gúnyosan felel : ez az én gondom ; én öltem meg, én el is temetem. Iphigenia lányom pedig nyájasan atyja elé menvén a holtak fájdalmi folyójánál, karjaival átöleli és megcsókolja.

Most jelen meg Aegisthos, Klytaemnestra kedvese, s üdvözli a napot, mely bosszút hozott neki ; mert Atreus, Agamemnon atyja, kiüzte volt hazájából Thyestest, Aegisthos atyját, s midőn kegyelmet kérve visszajött, saját gyermekei husával vendégelte meg ; mit az megtudván, szörnyű átkot szórt egész nemére.

Azért lerogyni kelle holtan ennek itt,
 Ki ellen én forraltam a cseles halált,

(1603—1604. v.)

S így nékem is már a halál édes lehet ;
 Mert fogva lézeng ő a jog hálóiban.

(1610—1611. v.)

A kar megköveztetésre méltónak tartja a bűnös Aegisthost. Ez fenyeget királyi hatalmával. — Te lennél az én királyom, válaszol a kar, a ki e cselszövényt forralván, nem meréd saját kezdeddel végrehajtani ? — mire Aegisthos :

Csellet megölni ötet, a nő dolga volt ;

(1636. v.)

mert engem régóta gyanus ellenségének tartott. Az ő kincséből fogok én most a polgárokon uralgani ; s a ki nem engedelmes, azt a sötét börtönnel összetársult éh fogja szelídíteni.

A kar meg nem ijedve válaszol : látja-e még valahol Orestes a napsugárt? Hogy a szerencse kedvezésiből ide honába visszatérve, mindkettőteket hatalmasan megölje.

Aegisthos dühösködik s a karra rohan. Ez is fegyvert ránt a cselszövő ellen. De Klytaemnestra közbelép s elvezeti kedvesét. — Az isteni bosszu órája még nem érkezett.

A szerepek így voltak elosztva e drámában : a főszínész adta Klytaemnestrát és a toronyórt, a ki a 39-ik vers után lépett, úgy hogy elég ideje volt átöltözködni s a 264-ik versben mint Klytaemnestra föllépni ; a másodszinész Kassandrát és Aegisthost ; a harmadik színész Agamemnon és Talthybiost, a kiáltnokot ; végre a negyedik színész a karvezetőt, a kinek 120 verset kellett a kar nevében elmondania.

Csodálatos, hogy Müller K. O. (History of the literature of ancient Greece. 307. l.) következőleg osztja el a szerepeket :

főszínész : Agamemnon, toronyőr, kiáltnok ;

másodszinész : Cassandra, Aegisthos ;

harmadszinész : Klytaemnestra.

Ezt el nem fogadhatom ; mert tagadhatatlan, hogy a főszerepet Klytaemnestra viszi. Ő forralja s végre is hajtja a gyilkolást. Az ő jelleme van a legnagyobb művészettel ecsetelve ; irtózatossága mellett meglep ez a nő legfinomabbul szőtt ravaszágával, mi által Shakespearenek Lady Macbethével méltán lehet összehasonlítani. S végre e nő fordul elő legtöbbször a színpadon mindjárt eleitől fogva. Ellenben Agamemnon csak a darab közepén a 810 (=776) vers-től kezdve lép föl s összesen csak 96 verset mond el, miglen Klytaemnestra 340 verset szaval. Klytaemnestrát tehát csak a főszínész adhatta.

Továbbá Cassandra szerepe is 175 versével, rendület-

len és büszke lelkével, rettentő fájdalmával hazájának bukása miatt, boszút lihegő iszonyatos jóslataival sokkal nehezebb volt, mint Agamemnoné. Azért Agamemmont csak a harmadrangu színész adhatta.

VII.

Síri áldozók.

(Xοηφόροι).

E drámában, mely az Orestias nevű trilogiának második része, folytatni látjuk az Atridák gyásztörténetét.

A színpadon áll Agamemnon síremléke. Balról belépnek Orestes, Agamemnon fia, és barátja Pylades, mindketten vándorruhában. Pylades megáll a síremlék előtt, Orestes pedig fölmenvén az emlék lépcsőire, fölhívja Hermest, hogy legyen nemzetségének megszabadítója és segítője. Azután levág fejeről egy hajfodrot és leteszi atya sírjára.

Ekkor kilép a palotából fekete ruhában s gyászfátyollal a lányok kura s utánuk Elektra, Orestes nővére.

Orestes nem tudja eleinte mit jelentsen e gyászmenet; de meglátván nővérét, gyanítja, hogy e lányok síri áldozatot hoznak az atyjának, és Pyladessel visszavonul.

A lányok karától halljuk most (a 21-ik verstől a 83-ig), hogy a királyi palotából küldik Agamemnon sírhantjához halotti áldozattal; mert borzadalmas rém, egy álmkép, haraglehelve jár az éj ölében s a ház bensejéből rettenetes zaj hangzik, midőn a nőterembe ellenségesen rohan. S az istennek felelős álomfejtők kijelenték, hogy a földalattiak haragra gyulnak a gyilkos pár iránt. Ennek elhárítása végett küldi a kart az istentelen nő. De van-e megváltása a földön elomlott vérnek? Óh, szerencsétlen tűzhely! Naptalan, gyűlölt homály fedi a házat az ur halála által! Eltűnt a tisztelet a király iránt. Senki sem fél többé. Az anyaföldtől kiivott vér miatt el nem kerülhető boszulahál fenyeget. Hasztalanok a könyörgések, hiúk a bucsúmenetek a kezet undokító gyilkosság lemosása végett.

Elektra kérdezi a kart, miként tisztelje atyja sírját? A kar válaszol, ha megáldja azokat, kik atyja hivei, kik Aegisthost gyülik; ha meg nem feledkezik Orestesről, habár távol földön van; ha megmondja a gyilkosoknak, hogy eljövend a bosszuló, ki gyilkosságot gyilkossággal viszonz. Mire Elektra kérdezi:

De szent-e ezt az istenektől esdeni?

(122. v.).

A kar biztatja s Elektra így szól:

Te földalatti és fölötti istenek
Követje, Hermes, közbejáróm légy, hogy az
Alanti istenek vegyék ináimat,
Kik őseimnek s tízhelyőknek őrei.
És halljon a föld, mely a lények anyja itt,
S a mit nevelt, viszontag onnan kap csirát.
Holtaknak én áldozva most ontványokat
S atyámhoz esdve: »könyörülj leányodon«.
Mondom, s Orestesen, kit engedj térni houn.
Mert most elárultatva, szerte tévedünk,
Saját anyántól, ki halálot részesét,
Férjül magának vette, Aegisthost, s magam
Mint szolgálány vagyok, s Orestes kincseid
Nélkül hazátlan lett; azok pedig nagyon
Negédesen munkád gyümölcsét élvezik.
Szerencse szárnyain Orestest jönni hagyd,
Csak erre kérlek és te hallgass rám, atyám!
S magamnak engedd, hogy legyek sokkal jelesb
Saját anyámnál s tetteimben jámborabb.
Számunkra ennyit. Elleninknek küldj pedig,
Atyám, esengek, bosszuálló férfit,
A gyilkosoknak gyilkolást hogy hozzon ő.«

(124—144. v.).

Elektra hajfödrot pillant meg atyja sírján, mely színre nézve hasonló a magáéhoz. Azután vizsgálja a lábnyomokat, melyek a síremlék körül láthatók, s úgy találja, hogy az ismeretlen láb szintén tökéletesen hasonló a magáéhoz. Erre vigasztaló gondolat száll föl lelkében, hogy fivére Orestes megérkezett.

Reményében megerősíti az előlépő Orestes, a ki megismerteti magát nővérel.

A két testvér térdelve atyja sírján s buzgón esdve hozzá, még a legelfásultabb szívet is megindítják.

A kar panaszai és az istenekhez boszúsegélyért intézett fölhívásai után, kérdi Orestes, miért jött a kar áldozni Agamemnon sírjára?

Válaszul azt nyeri, hogy Klytaemnestra álmában sárkányt szült, pólyákba fekteté s emlíre tevé, melyekből a sárkány vért szopott. Fölríadván az álmából, azonual engesztelő áldozatot küldött Agamemnon sírjára.

Ezt hallván Orestes, viszonozza, hogy ő maga leend ama sárkány s meggyilkolandja az anyját. E szándokában megerősíti még Elektra, elbeszélvén neki, hogy Klytaemnestra eltiltotta Agamemnon temetésétől a polgárokat, s gyászolui, megsiratni nem engedé, sőt még vakmerő is volt a drága holtat megcsontítani.

A kar éneklí most Klytaemnestra förtelmét s a boszu közeledését. »A föld sok szörnyü félelem ijedelmeit neveli; — a tenger mélyei ellenséges vadakat uszitanak a halandóra; — a fény és homály határain sarjaznak magasan lebegő szövétnekek; — szárnyasok és hullók említhetik a zivatarok örvényének dühét; — de kicsoda mondhatná meg a férfi és a nő vakmerő lelkületét s a halandók vesztével összekötött mindent merészlő szerelmeket?« (585—598. v.).

Imen látszik, mily téves a gyakran előforduló állítás, hogy a görög tragoediákban a szerelem soha sem szerepelt.

A jelenet változik. Orestes, Pylades társaságában, kopog a palota kapuján s a kapun belől álló, tehát nem látható kapus kérdésére: vajjon ki ő s honnan jön, azt válaszolja Orestes, hogy jönne ki a ház asszonya vagy ura, mert jelenteni valója van.

Erre megjelen Klytaemnestra Elektrával, szolgálók kíséretében. Az anya meg nem ismeri fiát, mert ez gyermekkorától fogva távol vala tőle.

Orestes elbeszéli Klytaemnestrának, hogy bizonyos Strophios Phokeából megkérte őt, vinné meg a hirt Orestes szülőinek fíjok haláláról.

Ennek hallatára a cselről előleg értesített Elektra színlelt panaszokra fakad. Ellenben Klytaemnestra eltitkolja örömet Orestes halálhírére s biztosítja Orestest, hogy e gyászhir daczára is vendégszeretőleg fogadja s bevezetteti a palotába.

A kar egyedül marad most a színpadon s rövid imát mond, hogy Orestes szándokát siker koszorúzza.

Sírva jelen meg Orestes dajkája, kit Klytaemnestra a palotán kívül valahol tartózkodó Aegisthosért küldött, hogy hallja személyesen az idegentől Orestes halálának hírét.

A kar megállítja a dajkát s javasolja neki, hogy fegyveres kíséret nélkül hozza el Aegisthost, mivel így még jóra fordulhat a királyi ház végzete.

A dajka nem érti ugyan a kart, de mégis megigéri, hogy kívánsága szerint járand el, és távozik. A kar pedig Zeushoz fordul, hogy segítse Orestes vállalatát.

A hazasiető Aegisthos tudakozódik a karnál a történetekről s bemegy a palotába.

A kar rövid imát hangoztat.

Rögtön halotti jajgatás hallatszik a palota belsejéből.

Egy kirohanó szolga kopog a női lakosztály ajtaján, kiáltva, hogy Aegisthos nincs többé.

E zajra kiszalad Klytaemnestra s hallván a szolga rejtélyes szavait, hogy a halott megölte az élő, fölkiált :

Jaj nékem ! értem a beszédet, bár talány.

Csel által elveszendek, a mint gyilkolék.

Hozzátok embergyilkoló baltámat el.

Mert látni vágyok : győzők-e vagy megbukom ?

Idáig értem én csapásaim között.

(887—891. v.)

Jaj nékem ! Aegisthos ! Te kedves, meghalál !

(893. v.)

Orestes kilép Pyladessel a palotából. Az ajtó nyitva marad, úgy hogy Aegisthos hullája látható. A fiú megszólítja az anyját :

Én téged is kereslek. Ez már meglakolt.

(892. v.).

Mire Klytaemnestra :

Jaj nékem ! Aegisthos ! Te kedves, meghalál !

(893. v.).

Orestes rávival : Te szereted e férfiút ? Azért egy sírban fogsz feküdni véle. Nem fogod elárulni a halottat. S fegyverével anyjának rohan.

Klytaemnestra föltárván keblét, szeliden szól hozzá :

Megállj fiam! Tisztelve itt emléimet,
 Hol szendereggtél annyiszor, s ajkiddal is
 Szopád gyakorta ki a tápláló tejet.

(896—898. v.).

Orestes visszaborzad, s barátját Pyladest kérdezi, mi-
 tevő legyen?

Pylades, a ki eddig az egész darab folyama alatt egy
 szót sem szólt, emlékezteti Orestest Apollo parancsára és sa-
 ját esküjére.

Orestes neki bátorodik s anyjához fordulván, szól:

Kövess! E mellett most megöllek tégedet;

Mert életében is nagyobbra tiszteléd

Öt, mint atyámat. Hát feküdjél holtan is

Mellette.

(904—907. v.).

Klytaemnestra emlékezteti Orestest, hogy ő nevelte föl,
 hogy öregsége napjaiban tőle vár jutalmat; s kérdezi, nem
 borzad-e vissza anyai átkaitól?

Orestes nem érez többé könyörületet s a palotába ve-
 zeti az anyját.

A kar a 931—972. versben magasztalja az isteni
 igazságot.

Erre vértől párolgó kezekkel tér vissza a palotából
 Orestes s a két látható hulla előtt kitarja azt a hálót, mely-
 ben anyja megölte volt Agamemnon.

Ő igazolni törekszik atyaboszuló tettét, de hasztalan.
 Különcz és zavart gondolatok lepik meg. Ott látja maga
 előtt a Gorgónokat fekete ruhában, undorítólag vérkönyező
 szemekkel. Ő fut s a kiontott vér lecsepeg kezeiről.

Bulwer szerint (Athens, its rise and fall. Book III.
 Chap. II. 11) Orestest a görögök Hamletének nevezhetjük.
 Jöllehet Orestes jelleme nem oly bonyolult és mély, mint
 Hamleté s jöllehet e dráma nem bővelkedik annyi bölcsé-
 szeti szépséggel, mint az utóbbi ujkori tragoedia, vannak még
 is szintén szenvedélyes, sőt még borzasztóbban főnséges helyei.
 A bizonytalan rémület, mely a darab kezdetén Klytaemnestra
 álma által minket a katastrophára előkészít, — Orestes rövid
 válasza, melyben, mint Macbethben, a bosszuló anyagyilkos

jóslata sugalja magát a tettet, — Klytaemnestra rettenthetetlen elszántsága, midőn, hallván hogy a holt megölte az élet, fegyver után kiált, — rögtöni átmenete vadságból gyöngédségre, midőn Orestes berohan, — Orestes habozása, — Pylades bátoritása, — a boszuállási szenvedély megújulása; — mind ez oly nemes költészettel van telve, hogy Bulwer nem tartja Hamlet hasonló jeleneteit oly nagyszerűeknek. De a képzelet legmagasabb röpte a zárjelenetben van, az Erinysek megjelenésében. Ez nagyszerűbb alkotás, mint Hamletben a természetfölötti működés. A holtak lelke nem oly rettentő, mint ezen irtózatos Erinysek.

A szerepeket így osztja el Müller K. O. Müller (History of the literature of ancient Greece. 307. l.):

a főszínész : adta Orestest,

a másodsztárszínész : Elektrát, Aegisthost, a szolgát, az az kapust;

a harmadik színész : Klytaemnestrát és a dajkát.

De Pyladest egészen kihagyta? Melyik színész adta tehát Pyladest? A főszínész nem adhatta, mert Pylades mindig Orestessel volt együtt a színpadon. A második színész sem adhatta, mert valahányszor Elektra Orestessel találkozék, jelen volt Pylades is. De a harmadik színész sem adhatta Pyladest, mert midőn Orestes visszaborzad Klytaemnestrával szemben, Pylades serkenti őt a boszura.

Következőleg e drámában még egy negyedik színészt is tartok szükségesnek, a ki Pylades szerepét játszotta, jöllehet egészben véve csak három verset mondott el. De ez a negyedik színész egyszersmind Aegisthos szerepét is játszhatta; mert ezek ketten soha sem voltak együtt a színpadon. Aegisthos szerepel a 838-ik verstől a 854-ig. Jajkiáltása a 869-ik versben már csak a palotán belől hallatszik. Orestes és Pylades pedig elvonulván a 718 vers után, csak a 892-ik versben lépnek föl ismét. A színésznek tehát elég ideje volt Aegisthos jelmezét letenni s Pylades alakjában föllépni.

Miután a karvezető is szaval, és pedig 65 verset, ennek a szerepére még egy ötödik színész is volt szükséges.

Én tehát így osztom el a szerepeket.

1-ső színész : Orestes.

2-ik » Elektra ; kapus.

3-ik színész : Klytaemnestra ; dajka.

4-ik » Aegisthos, Pylades.

5-ik » Karvezető.

Ebből világos, hogy Aeschylus nem csak három, hanem öt színészt is léptetett föl.

Közönségesen arra hivatkoznak a szakférfiak, hogy Hesychios biznysága szerint, a *Néμησις ὑποκριτῶν* alatt, az attikai köztársaság csak három színészt juttatott sors által minden tragikai költőnek. Hesychios helye így szól: *οἱ ποιηταὶ ἐλάμβανον τρεῖς ὑποκριτὰς, κλήρω νευηθέντας, ὑποκρινομένους τὰ δράματα, ὧν ὁ νικήσις εἰς τοῦ πῶν ἄριστος παρελαμβάνετο.* Az az: »a költők sors által kiosztott s a drámákat előadó három színészt kaptak, kik közül a győztes a jövő évben vizsgálat nélkül fogadtatott el.« Győztes színész t. i. az volt, a ki a pályakoszorús drámában játszta a főszerepet. S miután senki sem léphetett föl mint színész, a ki előbb a színészeti vizsgálatot le nem tette, nagyon bölcs rendelkezés volt, hogy az, a ki már egyszer játéka által ügyességét bebizonyította, másodszor vizsgálat alá ne bocsáttassék.

A mi már most a színészek számát illeti, Hesychios helyéből csak az következik, hogy a köztársaság nem adott többet három színésznel a költőnek; de nem az, hogy maga a költő nem fogadhatott volna föl saját költségen egy negyedik színészt is, ha ezt szükségesnek tartotta.

A negyedik színész szereplését bizonyítja Pollux (IV. 110): *ὁπότε μὲν ἀντὶ τετάρτου ὑποκριτοῦ δεοῖ τιὰ τῶν χορευτῶν εἰπεῖν ἐν ᾧδῃ, παρασκήνιον καλεῖται τὸ πρᾶγμα. εἰ δὲ τέταρτος ὑποκριτὴς τι παρασκήνιον ἔλαβε, τοῦτο παραχορήγημα ἐκαλεῖται. καὶ περὶ ἄχθιδά φασιν αὐτὸ ἐν Ἀγαμέμνονι Σισχύλον.* Az az: »midőn negyedik színész helyett valamely karbeli személynék kell a kardalban szólania, az *szinpadonkivülinek* mondatik; ha pedig egy *negyedik színész* mond valamit, az *karonkivülinek* neveztetik. És azt mondják, hogy ez Aeschylus Agamemnonjában történt.« De Pollux idézhette volna a negyedik színészre nézve a *Síri áldozókat* is.

Miután a karszemélyzetet nem a köztársaság, hanem a

gazdag polgárok sorából a karkiállító bocsátotta a költő rendelkezésére; világos, hogy a költő a kari személyek közül is választhatta a negyedik rangu színészt.

VIII.

Eumenidák.*(Εὐμενίδες.)*

E drámában előadja költőnk az Orestias-trilógiának harmadik részét. S nincs tragoedia, mondja Bulwer (az idézett helyen), melynek kezdete oly megható, oly rettentő, oly festői volna.

Egy papnő elmondja, hogy a mint a templom belsejében imádkozék, borzalom szállta meg, úgy hogy ki kelle futnia. Mert embert látott a márványülésen könyörögni, ki véres kezeiben kirántott kardot s hosszú olajágot tart. Körötte pedig csodálatos nők csoportja alszik.

Nem nők azonban ők, hanem tán Gorgonok.
Sőt Gorgonokhoz sem hasonlíthatom, mert
Igy mardosó szörnyharpyákat festeni
Láték, Phineusnek elrabolva étkeik.
Nem látni még is rajtok ősi szárnyokat.
Sötét színűek és egészen rémhezők.
Hortyognak is kiállhatatlan bűz lehelte,
És a szemökből undorító dacz csepeg.
Ruhájok olyan, hogy nagy istenek szobrát
Azzal díszíteni bűn, vagy emberek lakát.
Ily féle fajzatot nem ismerék soha,
Sem hogy minő föld nem sohajtna kínjáért,
Csapása nélkül, mely hasonló fajt nevelt.

(48 — 59. v.)

A papnő elvonul. A színpadon látni a templom belsejét, a pythiai papnő háromlábását, melyen állni szokott, midőn jóslatait jelentette ki, és egy követ, melyen Orestes ül összekuszált hajjal és halálsápadt arczczal. Mellette áll Apollo; a háttérben Hermes. Köröskörül ülnek és fekszenek az alvó Erinysek (Fúriák).

Apollo inti Orestest, hogy fusson, miglen e szörnyek alusznak s Athén városában boruljon Minerva oltárához.

Hermes elvezetvén Orestest, Klytaemnestra lelke jelen meg, szemrehányásokat tesz az alvó szörnyetegeknek, bosszúra kelti föl és eltűnik.

Erre a kart képező Erinysekegymást fölvervén, dorgálják Apollót, hogy elszalasztotta áldozatukat; azonban fusson bár a föld alá, még sem szabadul meg, mert mindenütt fog látni bosszuszellemet, mely a gyilkosok ellen dühöng. (138—169. v.)

Apollo kikergeti őket a templomból, kijelentvén, hogy Athéne istennő ítélend Orestes fölétt.

A helyzet változik.

A színpadon látszik a városi Pallas temploma Athénben. Orestes az istennő szobra előtt könyörög, hogy oldaná föl bűnétől.

De az Erinysek mindenütt nyomában vannak, indulva mindig az emberi vér szaga után; s utolérvén őt a templomban, tánczra rendezkednek és rettentő dalt énekelnek, dicsekedve, hogy ők szolgáltatják ki az igazságot. A tisztakezűre nem rohan haragjok s az bajtalanul tölti életét; de kinek kezeit vér undokítja, azt mint bosszulelkek üldözik. Mert anyjok, az éj, szülte őket büntetésül az élőknek és holtaknak. A gyilkost kikergetik lakából, hogy sehol se leljen vigadalmat. Osztályrészök: a métely emberének nyomát a föld alatt is fölkeresni s meghalva sem lesz ő szabad. Földadatuk: a házak földulásai, hol gyilkol a vizály, mert a vértől undokított nemzedéket isten megveti. A halandók büszkeségei, bármily magasra szállnak föl a légbe, porrá zuzatnak dicstelenül, ha az Erinysek sötét ruhákban örömtelen tánczra emelik lábukat.

Igy hirdetik főnhangon (a 244—275, és 299—396 versekben) az éj lányai jogukat az anyagyilkos birtokához, majd szenvedélyesen fölkorbácsolt kedélylyel, majd dölyfös önbizalommal, hogy borzadjon vissza Orestes az Erinysek hatalmát kikerülni.

Most kocsin jelen meg Athéne, melyről a színpadon leszáll. Ő nem akarja elutasítani sem Orestest, ki bűnbánólag s tisztulási szertartások után közeledett istenszobrához, sem az Erinyseket, kiknek haragja vészhozó lehetne; hanem es-

küdt bírákat akar választani derék polgárokból, kik örök időre jog szerint ítéljenek.

Athéne elvonul. Az Erinysek kara pedig (a 490—565. versben) panaszkodik e törvényujítás miatt: »Most már könnyen követik el a bűnt az emberek, s összeroskadván az igazság laka, ne kiáltson többé senki föl: »Óh jog! Óh Erinysek székhelye!« — Jó némelykor a rettegés, s kell, hogy a léleknek legyen kormányosa. Sohajok alatt hasznos kijózanulni. De ha a félelem kimúlt a szívből, hol a város, hol a halandó, kik jogot tiszteljenek? Sem féktelenkedő, sem zsarnokilag elnyomott életet ne javalj. Minden középszerűnek isten erőt ada. Istentelenségnek gyermeke a dölyf; boldogság pedig tiszta szívből származik. Azért tiszteld leginkább az igazság oltárát s nyervágy miatt istentelen lábbal el ne üzd; mert nyomban jön a büntetés.«

A Furiák dala után visszajön Athene, népgyűlést hivat össze, s megalapítja az Areopágot, mint legfelsőbb vérbiróságot, melyről azt mondja: abban fog a polgárok tisztelete és félelme éjjel-nappal igaztalant fékezni s törvényeket meg nem másítani. Ha sárral tiszta vizet undokítsz, italt nem találsz. Sem fejtelenséget, sem elnyomást nem kell szeretni; de minden félelmet sem számkivetni. Ki semmitől sem fél, igazságos nem lehet. Ezt a birói méltóságot, mint illik, tiszteletben tartva, birni fogtok üdvös védfalat. Ezt az önzéstelent adom nektek, mely az alvók helyett is ébren lesz (690—706. v.) s erre bizza Orestes ügyének eldöntését.

Apollo megjelen, mint Orestes védője, mert ő biztatá jóslatai által, hogy bosszulja meg Agamemnon halálát.

A Furiák Orestes elítéltetését sürgetik.

A vád-, és védbeszéd után az areopági bírák egymás után egy edénybe dobják szavazataikat.

A fölmentő és elítélő szavazatok egyenlők. Orestes tehát föl van mentve; de Athéne még is a maga kövével is Orestes javára szavaz.

A fölmentett Orestes hálát mond az istenasszonynak és esküszik, hogy Argos népe soha sem támadandja meg hádával Attikát; különben még sírjában is szörnyű csapással sújtandja esküjének megszegőit. És elbucsuzva távozik.

A Furiák dühöngenek. De Athéne csillapítja őket s Athént igéri nekik székhelyül, hol a lakosok isteni tisztelettel fognak irántok viseltetni, ha a förtelmeseket kiuntadják, a többieknek pedig virágzó boldogságot adandának.

A Furiák beléegyeznek s minden jót kívánnak Athén városának. Azért nevezettek ezóta *Jóakaróknak*, görögül *Eumenidáknak*. Főleg pedig azt kívánják Athénnek, hogy a hajokkal telhetetlen lázadás semmikor se zugjon benne.

Athéne válaszol, hogy e rettentő arcokban nagy nyereményt lát a polgárok javára; mert ha e *Jóakarókat* (Eumenidákat) mindég jó akarattal tisztelendik, örökké híresek leendenek igazságos ítéleteik által.

A drámát éneklő vigalmi menet zárja be.

E dráma figyelmetes vizsgálatából látjuk, hogy költőnk a lelkiösmeret furdalásaitól marczangolt bűnös embert csak úgy tartja képesnek nyugodt lelki állapotának visszaszerzésére, ha bűnbánólag tisztul meg megfertőztetett kedélyétől. De költőnk e dráma által Athén városát, védistennőjét, intézményeit, törvényeit s az ősrégi Areopágot is magasztalja. Ezt pedig azért tevő, mivel akkor egy hatalmas párt, Perikles vezérlete alatt, megtörni akarta az Areopágot, mely addig a népnek szüntelen ujtás után vágyó szellemét kellő korlátok közé szorítá. (Télfy: Areopág. Egyetemes magyar Encyclopaedia 3-ik köt. Pest 1861.)

A névtelen életirő szerint Aeschylus oly borzasztó alakban léptette töl a Furiákat, hogy több viselős asszony ijedségből időtlent szült.

A drámában négy színész szerepelt. A főszínész adta Orestest; a másodszinész Apollot; a harmadszinész a pythiai papnőt, Klytaemnestra lelkét és Minervát. Ezt könnyen tehette, mert e három utolsó személy soha sem volt együtt a színpadon, hanem föllépésöket mindig jó időköz választotta el egymástól, úgy hogy a színész ráért más és más alakban megjelenni. Végre a negyedik színész adta a karvezetőt, a kinek 97 versből álló szerepe volt.

Az Agamemnon, Siri Áldozók és Eumenidák trilogiája

az Agamemnonhoz irt görög tartalomjegyzék (*ὑπόθεσις*) szerint a 80-ik olympias 2-ik évében (459. Kr. e.) adatott elő.

E trilógiáról azt mondja Bulwer az idézett helyen, hogy ha azt mint összhangzatos és egyesített munkát tekintjük, jóllehet együttvéve sem oly hosszú, mint Shakespearenek egyetlen egy darabja, az egyetemes irodalomnak semmiféle költeménye nem haladja felül akár a gondolat nagyságában, akár a fogalmazás fönségében, akár a kivitel hatályában. Nem is írhatja alá azok véleményét, kik Aeschylusban tagadják a művész ügyességét, de megengedik a költő tehetségét; mert e három drámában, mint egy egészben, a legegyszerűbb s azért a legszebb idomzat uralkodik.

IX.

A végzet.

(Fatum).

Sokan azt vitatják, hogy Aeschylus drámái végzettragoediák (Schicksalstragoedien), melyekben a szereplő hősök csak a végzet (fatum) parancsából cselekesznek, szenvednek.

De ez ellenkezik Aeschylus fölfogásával, a mint ezt következő idézetek bizonyítják.

A Persák-ban Darios lelke így szól: Fiam ezt ifju vakmerőségével vitte véghez, ki a szent Hellespontot, mint valamely rabszolgát békókba verte, hogy ne folyjék, és a Bosporosnak, az isten folyójának szorosát megváltoztatta. S halandó létére azt reménylé oktalanságában, hogy az összes isteneket és Nep-tunt is le győzendi. Vajjon nem örültség fogta-e el ebben fiamat? (744—751. v.)

Halotti halmok hirdetendik szótlannul
A harmadizú nemzedék szemének is,
Hogy nagyravágyó gűg halandónak tilos;
Mert a virágzó döllyf gyümölcsül hozza a
Bűnnek kalászáat, honnan ő siralmasan
Nyarát kaszálja. (818—822. v.)

A bilincsel Prometheusban:

Zsarnok úri kénynek átkos bűne ez,
Hitelt nem adni leghivebb barátinak. . .
(223—224. v.)

Akarva vétkezém, azt nem tagadhatom.
Segítve embereknek, én lelék nyomort.

(266—267. v.)

Heten Théba ellen :

Minden dologban semmi rosszabb nem lehet
Rosz társaságúal, mely gyümölcstelen marad.
Ha jámbor ember bűnösekkel s vakmerő
Néppel hajóra száll, velők kell vesznie.
Jólelkü polgár is, ki vendéggyűlölő
És istenekkel nem törődők közt lakik,
Hálóba ejtetik a többivel s közös
Mindannyiokkal a nagy isten ostora.

(594—601. v.)

Könyörgő lányok : Ülve magasban az isteni ész, min-
dent végez szentséges székein (100—101. v.)

Miként lehetne tiszta, a ki lányt
Önkedve ellen férjesülni kényszerít?
Meghalva sem az alvilágban fogja ő
Kerülni méltó büntetését, vakmerőn
Ha ezt teendi.

(225—229. v.)

Agamemnon : A gyalázatos tanácsadó örültség, a bűn
kezdete, halandót vakmerővé tesz. (222—224. v.)

Tagadá ugyan némelyik, hogy az istenek törődnek azok-
kal, kik mindent, mi szent, lábbal tipornak. De az nem ahita-
tos. (369—372. v.)

Gazdagságában nem talál védfalat a férfiú, ki saját vesz-
tére ócsárolja az igazság oltárát (381—384. v.)

Az istenek szemmel tartják a sok ölés szerzőit, s a sötét
furiák idővel a kinok éjébe taszítják az igazságtalan szeren-
csést. (461—465. v.)

Egy istentelen tett számosabbat szül, eredetéhez hason-
lót. (759—760. v.)

Lakol, a ki gyilkol. Főnáll pedig az, miglen Zeus főnáll,
hogy lakoljon a bűnös. Mert ez a törvény. (1562—1564. v.)

Síri Áldozók : Ellenséges nyelvért ellenséges nyelv adas-
sék vissza. Ezt kiáltja az adósságot behajtó igazság. Gyilkos
csapásért gyilkos csapással lakoljon a bűnös. Szenvedjen, a
ki bünt követett el. Ezt hangoztatja az ősi mondás. (309
—314. v.)

Megjött az igazság, a súlyosan bosszuló büntetés. (935—936. v.)

Az *Eumenidákban*: Miután élve megkinoztalak (igy szólnak a Furiák Oresteshez), leviszlek szenvedendőt az anyagyilkolás miatt; s meglátod majd, hogy más is, ki embert, istent sért, vagy szülői ellen vétkezik, méltó büntetésben részesül. Mert Hádes, a halandók nagy bírása a föld alatt, s lelke körültekint és mindent följegyez. (267—275. v.)

Istentelenségnek gyermeke a dölyf, boldogság pedig tiszta szívből származik. Azért tiszteld leginkább az igazság oltárát s nyervágy miatt istentelen lábbal el ne üzd; mert nyomban jön a büntetés. (534—542. v.)

Vajjon ezek végzettragoediák-e, hol a bünről és büntetésről ilyen tanok fordulnak elő? S nem kell-e épen ellenkezőleg azt állitanunk, hogy Aeschylusnál a végzet nem jelent mást, mint természetes láncolatot ok és okozat között, mint erkölesi törvényt, melynél fogva bünre büntetés, sérelemre megtorlás következik? S így Aeschylus hőseinek mozgató ereje nem a szeszélyes fátum, hanem saját szabadságuk, mely által magukat jóra vagy rosszra határozzák el.

Aeschylus említi ugyan némelykor az akkori nép vallási fölfogása szerint a végzetet, de ennek egy drámájában sincs olyan hatásköre, a minőt a végzettragoediák mai pengetői Aeschylusra fogni akarnak.

Igy a *Persákban* nem a végzet kényszeríti Xerxest a görögök elleni háborúra, hanem saját bosszu és nagyravágyása, s mértéktelen dölyfe, mely istentelenségre ragadja s katastropháját idézi elő.

Prometheust nem a végzet kényszeríti, hogy Zeussal dacoljon, hanem ő saját szabad elhatározásából, bizva rendkívüli érdemeiben, melyeket mind Zeusnak tett szolgálatai, mind az emberek iránti jótéteményei által szerzett, ellenszegül az ég urának s még fenyegetésekkel is akarja megriasztani.

A *Heten Théba ellen* című tragoediában nem a végzetet kell okolni a két fivér kölcsönös halála miatt; Ők maguk szánták el magokat bünös lelkökben atyjokat, Oedipust, az országból száműzni. S midőn nekik jutott az ország, Eteokles nem a végzet szeszélyéből, hanem szabad akaratból fosztotta

meg fivérét, Polynikest, a részvételi jogtól az uralkodásban. S Polynikes hasonlóul nem a végzet parancsából indított háborút fivére ellen, hanem bosszuvágyból, mely arra bírta, hogy saját hazáját is támadja meg.

A Könjörgő lányokban Aegyptos fiait nem a végzet játéka, hanem saját szerelmi vágyuk ösztönzi arra, hogy Danaos lányait iparkodjanak erőszakkal nőkül venni. S Pelasgos király és az argosi nép nem a végzet kedvéért, hanem a jog, igazság és méltányosság nevében veszik oltalmuk alá Danaos lányait.

Az Agamemnonban Klytaemnestra nem hallgat a végzetre, hanem egyrésről a bosszura, melyet Iphigenia föláldozásáért Agamemnonon akar állni, másrésről pedig bűnös, házasságtörő szerelmére, mely Aegisthoshoz fűzi. E két ok miatt gyilkolja meg férjét, nem pedig a végzet hatalmánál fogva.

A Sírí Áldozókban Orestes nem a végzetre, hanem Apollóra hivatkozik, kinek jósszava figyelmezteti fiúi kötelmére, melynél fogva vallásilag és polgárilag tartozik atyját megbosszulni.

Őt tulajdonképen két kötelvény összeütközésének hibás megoldása tette bűnössé. A vallási és polgári törvény azt parancsolta neki, hogy bosszulja meg atyja halálát; de ha ezt teljesíti, anyagyilkosságot követ el, mely ellen a természet szent szava harczol. Habozásában végre Apollóra és Pyladesre vagy is a vallási s polgáritörvényre hallgat inkább, mint a természetire, s anyagyilkos lesz. Ha nem lesz anyagyilkos, megsérti az atyja iránti kötelvényét. Ha pedig anyagyilkos lesz, megsérti a természettől beléje öntött erkölcsi törvényt. Bármit tegyen tehát, mindig hibás lesz. S épen ez czáfolja meg Szász Károly állítását,*) hogy Orestesnek *kell* anyagyilkossá lenni. Ő meg is kimélhette volna anyja életét s még is tragikai hős maradhatott volna; mert ekkor a vallási törvény megszegése, atyja iránti tiszteletlensége miatt épen úgy kerül a lelkiismeret furdalásainak hatalmába és a fenytő törvényszék elé, mint anyagyilkos minőségében.

Az Eumenidákban nem a végzet önkénye menti föl az anyagyilkos Orestest, hanem a törvényes birói eljárás.

*) A tragikai felfogásról.

Mind ezeknél fogva hatalmasan tévednek, kik Aeschylus drámáit végzettragoediáknak tartják.

X.

Katharsis.

(Tisztulás.)

Aeschylus drámáira nézve nem fogadhatom el azt az értelmezést, melyet a philologok és aesthetikusok Aristoteles szavainak tulajdonítanak. Aristoteles ezt mondja a tragoediáról (Poëtika VI. 2. Bekker szövege szerint): *Ἔστιν οὖν τραγωδία μίμησις πράξεως σπουδαίας καὶ τελείας δρώντων καὶ οὐ δι' ἀπαγγελίας, δι' ἑλέου καὶ φόβου περιαινοῦσα τῆν τῶν τοιούτων παθημάτων κάθαρσιν.* Az az: »a tragoedia méltóságteljes és végzett cselekvény utánzása, mely cselekvő személyekkel, nem pedig elbeszéléssel, szánalom és félelem által viszi véghez az ilyen indulatok tisztulását.«

A magyarázók azt mondják erre, hogy Aristoteles szerint a tragoedia föladata : szánalmat és félelmet ébresztene s e két indulattól ismét megszabadítani, vagy e két indulatot bennünk tisztítani, miután az indulatok tisztulása nem egyéb, mint tőlök megszabadulni.

A magyarázók közül csak a főbbeket idézem :

*Lessing*¹⁾ az *ilyen indulatok* kifejezése alatt szánalmat, félelmet és hasonló vagy más velök rokon indulatokat ért. Bernays,²⁾ Döring,³⁾ Geyer,⁴⁾ Liepert,⁵⁾ Susemihl,⁶⁾

¹⁾ Dramaturgie. 74. és 75-ik darab.

²⁾ Grundzüge zur verlorenen Abhandlung des Aristoteles, über Wirkung der Tragoedie. Breslau 1857. — Brief an Spengel über die tragische Katharsis bei Aristoteles. (Rhein. Museum für Philologie, XIV. köt.). — Zur aristotelischen Katharsis-Frage. (U. o. XV. köt.).

³⁾ Die tragische Katharsis bei Aristoteles. (Philologus 21-ik és 27-ik köt.) — Ueber die tragische Katharsis in der aristotelischen Poëtik. (Verhandl. der 27-ten Philologen-Versammlung. Leipzig 1870.)

⁴⁾ Studien über tragische Kunst. Leipzig, 1860.

⁵⁾ Aristoteles und der Zweck der Kunst. Passau 1862.

⁶⁾ Studien zur Aristotelischen Poëtik. (Rhein. Museum für Philologie. 18, 19, 22, 26 és 28-ik köt.) — Aristoteles über die Dichtkunst. Leipzig, 1865.

Ueberweg,⁷⁾ Vahlen,⁸⁾ szerint *ilyen indulatok* alatt ezeket (*ρούρον*) kell érteni, az az, a szánalmat és félelmet. És szerintök a katharsis megkönnyíti a megszabadulást a szánalmas és félelmes kedélyállapottól; mert a tragoedia hatása ama gyönyörérzet, mely félelmet és szánakozást támasztó eseményeknek utánzó előadása által ezen indulatok fölgerjesztéséből származik.

S valamint vannak Hippokrates szerint testi betegségek, melyekből csak azoknak minél nagyobb fokozása által gyógyulunk föl, ugy a könyörülettel és félelemtől is csak akkor tisztulunk meg, ha e két indulat a legnagyobb fokra jutott.

Én nem tartom elfogadhatónak e magyarázatot Aeschylus drámaira nézve.

A *Prometheusban* féltjük e hőst, hogy csapás csapásra érendi, de egyszersmind szánakozunk is a szenvedőn. Félelünk teljesül, mert ő a Tartarosba sodortatik. Azt lehetne tehát mondani, hogy nem lévén többé ok a félelemre, megtisztulunk a félelem indulatától. De mi történik majd Prometheuszal a Tartarosban? Nem kell-e őt méltán félteni, hogy ott, a büntetések tanyáján, még nagyobb kinoknak leend alávetve? Hogyan tisztultunk meg tehát a félelem indulatától? Ha azonban meg is engedjük, hogy a tragoedia befejezésével megtisztultunk a félelemtől, vajjon mondhatjuk-e ezt a könyörületről is? Vajjon nem viseltetett-e a néző közönség benső részvétellel Prometheus szenvedései iránt, azaz, nem sajnálkozott-e, nem könyörült-e rajta a dráma befejezésekor is? Mikor tisztult meg tehát a néző a könyörület indulatától? És szükséges-e általában a könyörület indulatától megszabadulni, megtisztulni? Talán rossz, kárhóztatandó indulat az? Vagy nem tarjuk-e mindenkor és mindenütt dicséretesnek azt, a kinek szíve soha sem zárkózik el a könyörület, a szánalom elől? S nem könyörülünk-e olyan embereken is, kik évszázadok előtt szenvedének?

7) Ueber die Katharsis-Frage. (Zeitschr. für Philosophie 36-ik köt.) — Die Lehre des Aristoteles von dem Wesen und der Wirkung der Kunst. (U. o. 50-ik köt.)

8) Beiträge zu Aristoteles Poetik. Wien, 1865—1867.

A *bilincsel* *Prometheus* tehát megczáfolja azt a magyarázatot, mely szerint a tragoedia föladata volna, a félelem és könyörület ébresztése által e két indulattól a nézőt megtisztítani, vagy benne e két indulat tisztulását eszközölni.

Nézzük a *Heten Théba ellen* című tragoediát.

A kar baljóslatu jajgatása, a legnagyobb elkeseredéssel egymás ellen harczoló két fivér félelmet támaszt a nézőben, hogy e vad viszálynak halál leend a vége. A kettős halál csakugyan bekövetkezik s így a néző félelme teljesülvén, azt lehetne mondani, hogy nincs többé mitől félnie, tehát megtisztult a félelem indulatától. De midőn a tanács kihirdetteti, hogy senki se merje Polynikest eltemetni s midőn Antigone bátor elszántsággal ellenmond e határozatnak, nem támadt-e újra félelem a néző közönségben, nehogy Antigonét e miatt nagy baj érje? Tehát a tragoedia végén sem tisztult meg a néző a félelem indulatától.

Hogy pedig a két elhalt fivéren, valamint a miattok síránczó két nővéren a néző még a tragoedia eljátszása után is, valahányszor rágondola, sajnálkozott és könyörült, az a *Prometheusnál* előadott érveknél fogva tagadhatatlan.

Ismét alaptalan tehát Aristoteles helyének érintett magyarázata.

A *Könyörgő lányokban* feltjük Danaos lányait, hogy Aegyptos fiai erőszakkal hurczolandják el. E félelem megszűnik ugyan a dráma végén, mert Pelasgos király elkergeti Aegyptos fiainak hirnökét. De ez háborúval fenyegetve távozik. Tehát újabb félelem támad a nézőben, nehogy a háboru kiütésekor az oltalmat kereső lányok gyűlölt kéréik hatalmába kerüljenek.

S így e dráma által sem tisztult meg a néző a félelem indulatától. Hogy pedig a könyörület indulatától tisztuljon meg, az, a mint főlebb láttuk, harczol az emberi szív természetével.

Az *Agamemnonban* Klytaemnestra, a kar és Kassandra rejtélyesen baljóslatu szavai fokról fokra emelik a félelmet a nézőben, miglen ennek Agamemnon meggyilkoltatása véget vet. De vajjon a néző megtisztult-e végképen a félelem indu-

latától? Nem fenyegetőzik-e a tragoedia végén a bűnös Aegisthos, hogy ő uralkodandik a bosszút állni kívánó polgárokon s hogy az engedelmetlent szelidítendi a sötét bürtönnel összetársult él? Nem volt-e tehát ismét oka a nézőnek, hogy a dráma végével ujólag féljen, és pedig a polgárok miatt? S miután a kar Aegisthost Orestes visszajövetelével ijesztgette, nem volt-e ujjabb oka a nézőnek attól tartani, nehogy az elvetemült Klytaemnestra és Aegisthos most már Agamemnon fiának meggyilkoltatásáról is tervet forraljanak?

E tragoediában sem tisztult meg tehát a néző a félelem indulatától. A könnyörület pedig megmarad évezredek mulva is mindenkiiben, a ki Aeschylus Agamemnonjának gyászos haláláról értesülend.

A *Siri Áldozókban* nem féltette annyira a néző a bűnös Klytaemnestrát és Aegisthost, mint inkább Orestest, nehogy anyagyilkolást kövessen el. De ennek megtörténte után sem szünhetett meg a néző félelme; mert a dráma végén a Furiák elől rémülten menekülő Orestes ismét félelemmel tölté meg a nézőt az anyagyilkos jövendője miatt. S egyszersemind könnyörül is rajta, mert eleget tön ugyan a bosszu törvényének, de anyagyilkos is lön.

Következőleg e tragoediában sem tisztult meg a néző akár a félelem, akár a könnyörület indulatától.

Mindezeknél fogva azt állítom, hogy Aristoteles, a ki bizonyosan Aeschylus drámáit is jól ismerte, nem mondhatta azt, a mit az idézett görög szövegben nála olvasunk: *δι' ἑλέου καὶ φόβου προκαίνονσα τίν τῶν τοιοῦτων παθημάτων κάθαρσιν*. Az az: »könyörület és félelem által vivén véghez az ilyen indulatok tisztulását.«

Ha pedig Aristoteles ezt nem mondhatta, megrongálva kell lennie a görög szövegnek. E megrongálást találom a *τοιούτων* = *ilyen* szóban.

Ismeretes, hogy a régi codexek másolói sokszor két szót egynek néztek és irtak, s hogy sokszor hasonló betűket fölcseréltek. (Télfy: *A classica philologia encyclopaediája*. Pest, 1864; a 144-ik lapon).

E két hibát látom a *τοιούτων* szóban is, melyet két szó-

nak tartok. Az egyik *τοι* = *valóban*, a másik *ὄντων*, hol *ν* helyett *ν*-t irt a másoló.

E szerint Aristoteles helyét így állítom vissza: *δι' ἐλέου καὶ φόβου περιέειναι τὴν τῶν τοι ὄντων παιθιμάτων κάθαρσιν*. Az az: »szánalom és félelem által vivén véghez a *valóban* meglevő indulatok tisztulását.«

A szövegnek e visszaállítása által megszűnnek az eddigi szövegből származott képtelenségek; mert a visszaállított szöveg szerint a tragodiában nem a félelemtől és könnyөрülettől tisztul meg az ember, hanem a félclem és könnyөрület által az indulatoktól és szenvedélyektől; minők: a harag, bosszu, kevélység, nagyravágyás, önzés, irigység gyűlölet stb.

Most csak az a kérdés, vajjon előfordul-e a görög remekiroknál ilyen kifejezés: *ὄντα παιθιματα meglevő, létező szenvedélyek?*

E kérdésre igenlőleg válaszolhatok.

Plato Timacosában (65. B.) olvassuk *ἴδια ὄντα παθήματα περὶ τὴν γλῶτταν ἐμφανιστέον*. »A nyelven különösen meglevő állapotokat (benyomásokat) kell fölmutatni.« Itt a *παθήματα* alatt nem értetődnek ugyan indulatok, szenvedélyek, de azért még is be van bizonyítva az *ὄντα παιθιματα* kifejezés klasszikai volta.

A második kérdés az, vajjon megfelel-e a görög syntaxisnak, hogy a *τοι* a névelő és az ehhez tartozó szó között foglaljon helyet? Erre is igenlőleg kell válaszolnom, támaszkodva remekírói példákra, melyek itt következnek: Sophokles Colonosi Oedipusa 517—518. v. *τό τοι πολὸν χρήζω ἄκουσμι ἀκοῦσαι*. (A valóban sok hirt akarom hallani). Ugyanott 880. v. *τοῖς τοι δικαίοις χὼ βραχὺς καὶ μέγαν*. (Igazságos ügyben valóban a gyöngye is legyőzi a nagyot). Ugyanott 1188—1189. v. *τά τοι κακῶς ἠόρημέν' ἔργα τῷ λόγῳ μινύεται*. (Valóban a csalárdul kigondolt dolgokat a beszéd árulja el). Ugyanannak Philoktelesc 894. v. *τό τοι σύννητες ὀρθώσει μ' ἔθος*. (Valóban szokott módomban fog fölegyenesíteni). Ugyanannak Ajaxa 268. v. *τό τοι διπλάζων μείζον κακόν*. (A kettős baj valóban nagyobb.)

Hunfalvy Pál (Széptani remekírók. Kiadta a Kisfaludy Társaság. Első köt. Budán 1846.) egyszerűen kihagyta Aris-

toteles Poëtikájának fordításában a *τοιούτων*=*ilyen* szót, s csak így sikerült neki értelmes fordítást létrehozni, midőn mondja : »A szomorujáték komoly, teljes cselekvény utánczása, . . . mely cselekvők s nem elbeszélés által történik, s szájalommal és félelemmel az indulatokat tisztítani akarja.« (14. lap, VII. fej.)

De most már nem kell a *τοιούτων* szót kihagyni, hanem csak két szónak tekinteni, s a második szóban *v* helyett *v-t* olvasni, s megvan az Aristoteles szövegével tökéletesen összhangzó fordítás.

A ki javításomat nem pártolja*), annak kötelessége bebizonyítani, hogy a *τοιούτων* szó helyesen áll a szövegben. De ez nehezen fog neki sikerülni, miután Lessingtől fogva mai napig épen e szón ütköztek meg sokan s különféleképen magyarázták, sőt némelyek ki is hagyták.

Továbbá be kellene bizonyítaniok, hogy javításom ellenkezik a philologiai szövegkritika szabályaival vagy a görög nyelv természetével.

XI.

A kar.

Schlegel *Über dramatische Kunst und Literatur*, című munkájában (Bécs, 1825) ezt mondja a harmadik előadásban (80-ik lap :) akár mi volt és mit tett legyen a kar az egyes darabban, ő általában és mindenek előtt a nemzeti közszellemet, azután az általános emberi részvétet ábrázoló. *A kar egy szóval az eszményesített néző.* Ő enyhíti a mélyen megindító előadás benyomását, midőn *a valódi néző elé hozza* lyrailag már, tehát zeneileg kifejezve *annak saját gerjedelmét, s őt az elmélkedés körébe fűlvezeti.*

Ezzel azonban ellenkezik, a mit Schlegel ugyanazon előadásban (a 72-ik lapon) mond, hogy »a karok és lyrai

*) A Pester Lloyd magyarfaló tudósítója azt írta róla, hogy alaptalansága kézzelfogható. Hát csak álljon elő valamely okos érvel; de úgy-e *hoc opus, hic labor est?*

énekek általában a legnehezebben érthető részei a régi tragoe-diának s kell, hogy ilyenek voltak legyen az egykoru hallgatókra nézve is. Azokban a legösszekuszáltabb szókötések, a legidegenszerűbb kifejezések, a legmerészebb képek és célzások fordulnak elő.«

Ha tehát a hallgatók oly nehezen értették a kar dalait, miképen hozhatta a kar a valódi néző elé ennek saját gerjedelmeit? Miként lehetett a kar eszményesített néző?

De Schlegel ingadozó is a kar értelmezésében; mert ugyan azon előadásban (a 79-ik lapon) ezt mondja a karról: »ugy kell azt fölfognunk, mint a személyesített gondolatot az előadott cselekvényről, mint a költőnek, az összes emberiség szónokának, megtestesült és az előadásba fölvett részvétét. Ez a karnak általános költészetileg érvényes jelentése.«

Ime tehát itt a kar nem többé eszményesített néző, hanem a költő által nyilatkozó összes emberiség képviselője!

Ezt ismét nem lehet azzal összhangzathba hozni, a mit Schlegel ugyanazon előadásban (a 62-ik lapon) következőleg mond: »A thymele épen az egész épület középpontjában állt; minden mérések innen indultak ki, és az amphitheatrum felkörét e pontból rajzolták. Nagy jelentőségű volt tehát az, hogy a karnak, mely ugy is a nézők eszményesített képviselője volt, épen itt vala a helye, hol üléseikről az összes sugarak össze folytak.«

Itt már ismét a kar eszményesített néző, vagy inkább a színházban összegyűlt néző közönségnek eszményesített képviselője.

Schlegel szavait a karról mint eszményesített nézőről, Klein is (Geschichte des Dramas, s. I. 161) épen ugy érti mint én, midőn azt mondja: »A karban Aristoteles is a népképviselőt ismerte föl. Ez más valami, mint Schlegel *eszményesített nézője*, mivő ő a tragikai kart szépszellemesíteni (verschöngestigen) akarta, hogy salonképessé tegye.«

Vischer F. T. azonban (Aesthetik III. 1386. l.) ép oly találónak mint szellemdusnak tartotta Schlegel gondolatát s még azt is tette hozzá, hogy a kar *művészeti kivonat a nézők empiricus sokaságából*.

Ezt el nem fogadhatom Aeschylus drámáira nézve.

Mert ezekben a kar tetteleg foly be a cselekvénybe. Ő tanít, int, buzdít, óv.

Actoris partes chorus officiumque virile
 Defendat : neu quid medios intercinat actus
 Quod non proposito conducat et haereat apte.
 Ille bonis faveatque et consilietur amice ;
 Et regat iratos, et amet peccare timentes.
 Ille dapes laudet mensae brevis : ille salubrem
 Iustitiam legesque et apertis otia portis.
 Ille legat commissa, deosque precetur et oret,
 Ut redeat miseris, abeat fortuna superbis.

(Horatius de arte poët. 193—201. v.)

Ez áll Aeschylus karairól. Ellenben a néző csak szenvedőleg viselte magát. A kar és néző közönség tehát két ellentétes, cselekvő és szenvedő, elemet képezvén Aeschylus drámáiban, ellenmondás azt állítani, hogy ezekben a kar eszményesített néző ; mivel ez azt jelentené, hogy a cselekvő elem (a kar) a szenvedő elemnek (a nézőnek) az eszményesítése.

Vajjon Aeschylus *Persáiban* a kar, mely persa országnagyokból áll, lehet-e görög eszményesített néző? Vagy is eszményesítheti-e a hellenség a barbárságot és megfordítva a barbárság a hellenséget?

S ha a kar, Vischer szerint, művészeti kivonat a nézők empirikus sokaságából, vajjon Aeschylus *Persáiban* is a persa országnagyok, kik a kart képezik, lehetnek-e a görög nézők sokaságának művészeti kivonatai? Hihető-e, hogy a görög közönség oly áhitattal, kegyelettel, bámulattal beszélt Dariosról, mint a persa országnagyokból álló kar?

Midőn tehát Schlegel és Vischer nagy szavakban valami nagyon szépet látszanak mondani, valótlanságot mondanak.

Az Aristotelesnek tulajdonított *Problemák* (προβλήματα) szerzője azt mondja (XIX. 48. p. 922), hogy a régieknél csak a fejedelmek voltak *hősök* (azaz félistenek), a népek pedig *emberek* valának, a kikből a kar áll. *Οἱ δὲ ἡγεμόνες τῶν ἀρχαίων μόνοι ἦσαν ἥρωες, οἱ δὲ λαοὶ ἀνθρώποι, ὧν ἔστιν ὁ χορὸς.*

Ebből az következik, hogy a kar a népet képviselte, de nem azt, a mely előtt játszott, tehát nem a néző közönséget, hanem azt a népet, mely a drámák hőseinek kortársa volt.

Ezt igazolják Aeschylos drámáinak karrészei.

A *Persákban* a kar mindjárt a darab kezdetén panaszkodik, mivel semmit sem hall Xerxesről, a ki Ázsiának minden erejét s ifjúságát kivitte, úgy hogy e miatt egész Ázsia jajgat s a szülők és nők epedve számlálják a napokat; szívök pedig telve van balsejtelmekkel.

Igy érzett bizonyosan Xerxes korában az otthon maradt persa nép. A kar tehát képviselte e népet.

A *Prometheusban* Okeanos lányai képezik a kart, kiknek gyöngéd szemeből ömledező könnyek hullnak le és öntözik arcaikat, látva Prometheus szenvedéseit. Szerintök édes a hosszú életet bizalomban és reményben eltölteni s a szívet derült jókedvűséggel ápolni.

Miként lehet e női karról állítani, hogy eszményesített athéni néző közönség, vagy az athéni közönség művészeti kivonata? Hiszen a görög színházak közönségének legkisebb része állt nőkből, hanem legnagyobb részben férfiakból. Ezek pedig nem voltak oly elpuhultak Aeschylos korában, hogy csak csendes, hosszú élet után sovárogtak volna, hanem rendületlenek, harcziások, veszélyekkel szembeszállók, a mint ezt elég fényesen bizonyították be a persák elleni háborukban.

Az Okeanidák nem képviselhetik tehát az Aeschylos korában élt görög néző közönséget; hanem csak a hitregészeti azaz történelem előtti kor népének női osztályát.

A *Heten Théba ellen* című darabban a thébai szüzekből álló kar panaszait s rémületét közöltem e dolgozatom IV. fejezetében. Ez legtökéletesebben képviseli Théba ostromának korában a nép női osztályát, mely csak úgy gondolkodhatott és érezhetett, mint a kar. De vajjon úgy gondolkodék-e Aeschylos korában az athéni néző közönség? Ezt megengedhetnők, ha a néző közönség csupa nőkből állt volna. Tudjuk azonban, hogy a néző közönség többsége férfiakból állt. Miként fogják tehát Schlegel és Vischer e darabra nézve azt bebizonyítani, hogy a kar *eszményesített néző, s művészeti kivonat a nézők sokaságából*? Miként fogják bebizonyítani, hogy az athéni néző közönség valaha úgy jajgatott volna a háboru előli félelemből, mint a thébai szüzek kara?

Hasonló eredményre vezet a *Könyörgő lányok* kara. Ez

azt mondja Argos királyának : »Te vagy az állam, te vagy a közügy, te a felelőség nélküli főnök. Egyedül akaratoddal, egyedül királyi hatalmaddal teljesíts mindent.« (370—375. v.)

Látszik, hogy a kar csak a királyt tartja mindenható-
nak, a mint az Egyiptomban, honnan a »Könyörgő lányok« me-
nekültek, valóban úgy is volt. A kar képviseli tehát e fölfö-
gásával a korabeli egyiptomi népet. De az athéni nép nem
élt Aeschylus korában királyi hatalom, hanem népuralom
alatt. Következéleg az absolutismusnak hódoló kar a *Könyör-
gő lányokban* nem lehetett eszményesített demokrata néző,
nem lehetett művészeti kivonat az athéni nézők sokaságából,
mely demokrata volt.

Az *Agamemnonban* mondja az argosi aggastyánokból
álló kar, hogy ő tiz évvel ezelőtt nem indult Trója ellen, ha-
nem öreges, becsnélküli testtel visszahagyatott, botra támasz-
kodva gyermeki erővel, melyben nem lakik többé harcziás
isten; mert az öregség hervadó lombbal három lábom jár.
(72—82. v.).

Ez a kar tökéletesen képviseli az Agamemnon korában
otthon maradt argosi népet. De vajjon ez a kar volt volna-e
az eszményesített athéni nézőség, mely többnyire életvidor
emberekből állt? Ez a törékeny testű, görnyedező aggastyá-
nok kara volt volna-e művészeti kivonat az athéni erőteljes
nézők sokaságából?

A *Síri áldozókban* a kar lányokból áll, kik hűn tolmá-
csolják kortársnőiknek Klytaemnestra iránti utálatukat. De az
athéni színház közönségét legnagyobb részt férfiak képezték,
a mint már fölebb említém. A *Síri áldozók* kara sem lehet
tehát *eszményesített néző*, vagy művészeti kivonat az athéni
nézők sokaságából.

Végre az *Eumenidákban* a Furiák kara rémhózó; ki-
állhatlan büzt lehel; hortyog; szeméből undorító dacz cse-
peg; s Apollo kikergeti a templomból. Ez csak nem lehetett
eszményesített néző, nem lehetett művészeti kivonat az athéni
nézők sokaságából!

Reinkens (Aristoteles über Kunst, besonders über Tra-
gödie. Wien 1870. p. 270. és köv.) azt mondja, hogy a görög

tragoediák kara *mint a szabad, nemes nép érdekeinek ügyvéde, mint közvélemény s mint az istenek szava lép föl.*

Azonban ezt sem lehet Aeschylos minden karára alkalmazni.

A persák bizonyosan nem voltak szabad nép, valamint az egyiptomiak sem s annál kevesbbé az Egyiptomból menekült Danaidák. Tehát Aeschylos *Persáiról* és *Könyörgő lányairól* nem lehet mondani, hogy ott a kar a szabad nép érdekeinek ügyvéde, vagy hogy a kar a persák vagy egyiptomiak közvéleményét képezné. Sőt ellenkezőleg, a persák és egyiptomiak fejedelmei korlátlan urak lévén, az történt, a mit ők akartak s így, ha volt volna is közvélemény, az soha sem mert nyilatkozni.

Azt, hogy a kar mint az istenek szava lépett föl, vagy is, hogy isteni igazságokat hangoztatott, nem lehet ugyan tagadni; de ez nem volt a karnak kizárólagos sajátága, mert Aeschylos minden drámájában a főszemélyek is hivatkoznak isteni és emberi igazságokra, erkölcsi emlékmondatokra.

A kar föladata az volt Aeschylos drámáiban, hogy maga is befolyván a cselekvénybe, adja elő azon előzményeket, melyekben a drámai hős szenvedéseinek kuforrása rejlik, továbbá hogy gyönyörködtető látványosságot nyújtson a nézőknek, kik a kar énekei és tánczai nélkül csonkának tartották volna a drámát.

Klein szerint (*Geschichte des Dramas*, I. 161—163 l.) a kar a nyilvános lelkiismeret, s az ő éneke tulajdonlag: *vox populi vox Dei*; az inté népszava. A kar józanságra iparkodik gyöngíteni a szenvedélyes elhatározások és bűnök vészteljes tulságát reábeszélés, ének és mértékes taglejtés által, mielőtt az erkölcsi rend törvénye a szereplő hős elvakult önakaratát megtöri, megsemmíti és az isteni akarattal összhangzó szabadságra megváltja; ama szabadságra, mely mindannyinak szabadsága s melynek ügyvéde és szószólója gyanánt a kar közbelép. A kar tehát *Klein* szerint magának a hősnek óvó lelkiismerete, melyet szenvedései- és szenvedélyeinek vihara túlzúg. A kar a bennünk lakozó Isten, a ki a szerencsétlen elámitott hős elé, mint jó szelleme, tanácsadója és óvója lép.

*Klein*nak e felfogása ellen harczol Aeschylos *Síri áldo-*

zók című drámája, melyben a kar, és pedig lányok kara, biztatja Elektrát, hogy eljövend a bosszuló, ki gyilkosságot gyilkossággal viszonz. S azután bosszusegélyért imádkozik az istenekhez, hogy Orestesnek anyagyilkos szándokát siker korszorúzza.

Igy képviselné tehát a kar a nyilvános lelkiismeretet? Ez volna a *vox populi vox Dei*, mely a fiút anyagyilkolásra buzdítja? Így iparkodott tehát a kar Elektra és Orestes szenvedélyes elhatározását józanságra gyöngíteni? Ez a kar volna ama jó szellem és óvó, mely az elámitott hős elé lép?

Hogy pedig a kar a közös szabadság ügyvéde és szószólója gyanánt lépett volna föl, azt már fölebb czáfoltam meg, midőn *Reinkens* hasonló állítását ismertettem.

Aristoteles azt mondja, (Poëtika XII, 3) hogy a tragödia ama része, mely a kar föllépését megelőzi, a *prologos*. "Ἔστι δὲ πρόλογος μέρος ὄλον τραγωδίας τὸ πρὸ χοροῦ παρόδου. Ezt sokan, kik a görög tragödiával foglalkoznak, úgy magyarázzák, hogy Aristoteles szerint minden tragödiában kell prologosnak lennie. De ez nem áll általában Aeschylos drámáiról, mert a *Persák* és *Könyörgő lányok* mindjárt a kar föllépésével kezdődnek.

A görög scholiasták azt mondják, hogy Aeschylos karai tizenöt személyből álltak. (Schol. Aristophanes Lovagjaihoz, 589. Madaraihoz 297. Aeschylos Eumenidáihoz 585). Aeschylos névtelen életirója csak 14-re teszi a karszemélyzet számát. Tzetzes pedig (*στίχοι περὶ διαφορᾶς ποιητῶν* 109. v.) azt állítja, hogy úgy a satyrdramái mint tragödiái karnak tizenhat személye volt. Ellenben Pollux szerint (IV. 110) a kar régenten ötven személyből állt s csak Aeschylos Eumenidáinak előadatása óta voltak a karnak kevesebb személyei.

Kinek van tehát igaza? Talán mindegyiknek. Mert az életiró és a scholiasták valószínűleg csak az egyes dráma, Pollux pedig az egész tetralógia (3 tragödia és 1 satyrdráma) karszemélyzetét érti. Ha az életiró csak 14 karszemélyről szól (t. i. egyes drámában), alkalmasint nem számította hozzá a karvezetőt, ki sokszor a kar nevében szólott s így színesznek is volt tekinthető.

Hogy az egész tetralógiára nem lehetett elegendő egy

14, vagy 15, vagy 16 személyből álló kar, azt bizonyítja a kar-
nak sokféle teendője az egymásután előadott négy darabban.
Vajjon gondolható-e, hogy e kevés személy képes volt volna
annyi hosszasan tartó tánczok különféle alakjait, a hosszú
énekek annyi változásait emléjében megtartani s egyszersmind
aggastyánokat, szende nőket, furiákat, pajzánkodó satyrokot
ének és táncz által majdnem pihenés nélkül négy darabon ke-
resztül utánozni?

Én tehát egyetérték *Müllerrel* (Aeschylus Eumeniden, 72. l.), hogy az egész tetralogiában sokkal nagyobb volt a kar személyzete, mint 14 vagy 15, vagy 16.

De az egyes drámákban is a 14, 15 vagy 16 személyű karon kívül még más személyeknek is kellett kari szolgálásokat tenniök.

Midőn a *Persákban* Atossa a királyi palotából kilép, nem hihető, hogy egyedül jött volna; hanem föl kell tenni, hogy az akkori szokás szerint szolgálók és szolgálók kísérték. S midőn férje sirján halotti áldozatot hoz, ismét nem gondolhatom, hogy ő a szertartásokat mind maga vitte volna véghez, hanem papok és szolgálók jelenléte volt szükséges. Az országnagyokból álló kar ezt nem tehette, mert Atossa világosan meghagyja neki, hogy miglen ő áldoz, híjja föl Darios lelkét. S végre képzellhető-e, hogy Xerxes egyedül jelent volna meg minden kísérő nélkül? Tehát egyetlen egy embere, egyetlen egy szolgálója sem maradt volna hű hozzá a szerencsétlenségben? Vagy nem tudták-e a vele életben maradtak, hogy ő, jóllehet legyőzve, még is csak ur az országában? Merték volna-e tehát magára hagyni?

Mind ebből az látszik, hogy az országnagyok karán kívül volt még egy más kar is, melyet másodkarnak vagy stábtársak karának lehetne nevezni. S így az összes karhoz sokkal több személy volt szükséges, mint 15 vagy 16.

A *Prometheusban* az Okeanidák karán kívül szintén kellett még más kari személyeknek is működniök, mert az Okeanidák szárnyas kocsikon jelentek meg. Nem valószínű-e tehát, hogy a látványosság emelésére kocsisaik is voltak, kik, midőn az Okeanidák a kocsikról leszálltak, a kocsikon maradtak, hogy a lovak el ne ragadják? Vagy ha nem voltak lo-

vak befogva, minden szárnyas kocsit kellett valakinek tartania, nehogy elrepüljön. Ime tehát az Okeanidák karán kívül ismét más kari személyek is voltak szükségesek.

Következőleg e drámában is tizenötnél sokkal több személy képezte az összes kart, mert ha mindegyik Okeanida külön kocsin jött, minden kocsihoz egy külön fölvigyázót is kell fölvennünk.

A *Heten Théba ellen* című drámában thébai szüzek képezik a kart. De mindjárt a dráma elején hirdeti Eteokles a *thébai polgároknak*, hogy éjjel rohamra készül az ellenség s buzdítja és bátorítja őket. Tehát a színpadon számos polgárnak kellett állnia, kikhez Eteokles szólt. S ezeknek természetesen a thébai szüzekétől különböző kart kellett képezniök.

Azcnkívül midőn Eteokles azt a hét hőst bizza meg, kik a hét kapunál ez ellenséget visszaverjék, azt mondja Melanipposnál: *ezt állítom szembe, rövid ἀντιτάξω* (408. v.); továbbá: *ez ellen is jelen van a nem kérkedő Aktor: ἔστιν δὲ καὶ τῆδ' ἀνήρ ἄχοιπος* *Ἄκτωρ* (353—355. v.).

Innen az következők, hogy a színpadon számos hős is volt látható, kik közül Eteokles a legvitézebbeket kiválasztotta.

Tehát az összes kar sokkal több személyből állt, mint tizenötből.

A *könyörgő lányokban* a Danaidák képezik a kart. Ezeket figyelmezteti az atyjok, midőn *sokaságot lát közeledni*, hogy az *argosiaknak* tiszteletteljesen válaszoljanak.

Ebből világos, hogy Argos királya nem egyedül jelent meg a színpadon, hanem hogy argosiak is kísérték. Következőleg ezek külön, jóllehet néma, kart képeztek. Ezt az is bizonyítja, hogy Danaost az Argos királya által kiszemelt kísérek vezetik a városba. Továbbá a dráma végén Aegyptos fiainak kiáltnoka partra száll *baltás és ostoros szolgálóival* s unszolja a Danaidákat hajóra szállni. Ime ismét egy új karszemélyzet.

Hogy az *Orestióban* a tulajdonképeni karon kívül még más karszemélyzet is működék, azt már Müller is (Aeschylus Eumeniden. 72—74. l.) állította. Így szerinte az *Agamemnonban* a szolgálók kik a biborszőnyegetek terítik a földre, meljékkart képeztek. De én még azt is teszem hozzá, hogy a dia-

dalmasan visszatérő Agamemnon bizonyosan nem jelent meg egyedül a színpadon, hanem fényes kísérettől körüveztetve.

E kíséret azért is volt szükséges, mert Kassandrát, a királylányt, mint hadi foglyot, kocsin hozták, s örökkel kellett őt körülvenni.

A *Síri Áldozókban* Müller a mellékkart találja a Furiákban, kik a dráma végén Orestes előtt megjelennek.

De miután némelyek tagadják, hogy a Furiákat a néző közönség is látta volna már a trilogia második darabjában; más mellékkart tudok fölmutatni. Ugyan is, midőn Orestes a királyi palota kapuján kopog, megjelent Klytaemnestra és Elektra *szolgálók kíséretében*. Tehát a síri áldozatot hozó nők karán kívül még szolgálók kara is fordult elő.

Az *Enumenidákban* Müller helyes állítása szerint, a mellékkarokat képezték az areopagiták és a dráma végén az ünnepi menetben résztvevő asszonyok és lányok. De én hozzáteszem, hogy az areopagitákon kívül még más polgároknak is kellett a színpadon előfordulniok; mert Minerva, *népgyűlést hívat össze*, hogy alapítsa meg az Areopagot, s azt mondja (990—991. v.), hogy *ezeknek a polgároknak* nagy jótéteményekre válandanak a Furiák. De maguk a Furiák is így szólnak (996—997. v.): *üdvözlégy városi nép, mely Zeus oltára mellett ülsz*. Tehát polgároknak is kellett a színpadon lenniök. Sőt még lányok is képeztek egy külön kart az ünnepi menetben; mert Athéne istennő fölszólítja a polgárokat, hogy vezessék a zsellérek lányait. (1010—1011. v.) Ezek pedig minden ünnepi menetben vízedényeket és napernyőket vittek. (Télfy : Corpus iuris attici 29. §.)

Müller az idézett helyen tizenkettőre teszi az *Enumenidákban* szereplő areopagiták számát. De én más véleményben vagyok. Mert az areopagiták száma soha sem volt korlátozva. Az Areopág tagjai lettek évenként a lelépő archonok, számra nézve kilenczen, ha erkölcsi viseletök ellen nem volt semmi kifogás, s így az areopagiták száma évenként szaporodott. (Télfy : Corpus iuris Attic. 60—64. §.)

Ha tehát Aeschylus az areopági birák eljárását akarta a néző közönségnek a színpadon bemutatni, valószínű, hogy tizenkettőnél több areopagitát hozott a színpadra.

Mind ezek után joggal állíthatom, hogy Aeschylos egyes drámáiban az összes, éneklő és néma karszemélyzet jóval felül haladta a 15—16 számot.

XII.

Aeschylosi rímek.

Azt a véleményt, mintha a régi görögök nem ismerték s nem használták volna öntudatosan a rímet, már többször megczáfoltam; és pedig következő munkáimban: *Studien über die Alt- und Neugriechen*. Leipzig. Verlag von C. H. Reclam sen. 1853.

Vörösmarty Szózata görögül. És adalék a görög vers történetéhez, Pest 1862. Lampel Róbert. (Lenyomat a magyar nyelvészet 6-ik évfolyamából, Pest 1861).

A classica philologia encyclopaediája. Pest, Emich Gusztáv tulajdona; 1864.

Πρὸς τὴν τῶν Ἑλληνικῶν στίχων ἱστορίαν. A *Πανδώρα* című folyóirat 13-ik kötetében. Athén 1863.

Ez utóbbi dolgozatomban körülbelül ezer rímet idéztem a régi hellen irodalom számos termékeiből.

Most azonban egyedül Aeschylos drámáiból mutatok be kilencz száznál több rímet; sokkal többet tehát, mint Dörr, a ki következő munkájában: *Der Reim bei den Griechen* (Lipscse 1857) Aeschylosban csak 87 rimpárra figyelmeztet.

Azok az esetek, melyekben Aeschylos sokszor rímeket használt, betűrendben a következők:

Ajándék; ajánlás; ámitás; átok;

Bizalom; biztatás; buszuállás; büntetés; büszkélkedés.

Csapások; csel; csüggedés;

Daczolás; dölyf;

Egyidejűség; ellenségeskedés; ellentétek; emlékmondatok; erély;

Fájdalom; félelem; fenyegetés; fényesség; följajdulás; fölsorolás; futamodás;

Gyilkosság; gyűlölet;

- Halál; harc; hasonlítás; hasonlóság;
 Intés; irigység; istenfélelem; istentelenség; jelenlét;
 jövődőlés;
 Képletek; képmutatás; kérkedés; kétértelműség; két-
 kedés; könyörgés; közmondások;
 Leírás;
 Magasztalás; meghatározás; meghiusulás; megnyug-
 vás; megölés; merészség;
 Ohaj, öröm;
 Panasz; parancs; párbeszéd;
 Remény; rombolás;
 Sajnálkozás; segélyhívás; siránkozás; sokaság; sors;
 szabadtítás; szándék; szenvedélyek; szenvedés; szerencse;
 szerencsétlenség; szükség;
 Találmányok; tanácsadás, tanítás; távollét; töpren-
 kedés;
 Uralkodás;
 Vállalkozás; várapozás; viszálykodás; vitézség-
 A rímek alakjait illetőleg, azok Aeschylusnál sokféle vál-
 tozatokban fordulnak elő. Ugyan is egymással rimel.
- 1) 2 egymásután következő vers; =*aa*.
 - 2) 3 vers egymásután; =*aaa*.
 - 3) 4 vers egymásután; =*aaaa*.
 - 4) 5 vers egymásután; =*aaaaa*.
 - 5) három versben a 2-ik és 3-ik; =*abb*.
 - 6) az 1-ső és 3-ik; =*abu*.
 - 7) az 1-ső és 2-ik; =*aab*.
 - 8) négy versben az 1-ső és 2-ik; =*abac*.
 - 9) az 1-ső, 3-ik és 4-ik; =*abau*.
 - 10) a 3-ik és 4-ik; =*abcc*.
 - 11) az 1-ső a 4-ikkel, a 2-ik a 3-dikkal; =*abba*.
 - 12) a 2-ik és 4-ik; =*abcb*.
 - 13) a két első és két második; =*aabb*.
 - 14) az első és negyedik; =*abca*.
 - 15) az 1-ő, 2-ik és 4-ik; =*abab*.
 - 16) a 2-ik és 3-ik; =*abbc*.
 - 17) az 1-ső a 3-ikkal, a 2-ik a 4-ikkel; =*abab*.
 - 18) a három első; =*aaab*.

- 19) öt versben az 1-ső, 2-ik, 3-ik és 5-ik ; =*aaaba*.
 20) az 1-ső a 2-ikkal ; a 3-ik az 5-ikkel ; =*aabcb*.
 21) a két első és három utolsó ; =*aabbb*.
 22) az 1-ső, 3-ik és 4-ik ; =*abaac*.
 23) az 1-ső, 2-ik, 4-ik és 5-ik ; =*aabaa*.
 24) a 2-ik, 3-ik és 5-ik ; =*abcb*.
 25) a két első és két utolsó ; =*aabcc*.
 26) a 2-ik, 4-ik és 5-ik ; =*abcbb*.
 27) a 2-ik és 5-ik ; =*acbdb*.
 28) az 1-ső, 2-ik és 4-ik ; s a 3-ik az 5-ikkel ; =*aabab*.
 29) a 2-ik, 3-ik és 4-ik ; =*abbbc*.
 30) hat versben az 1-ső, 2-ik, 5-ik és 6-ik ; =*aabcaa*.
 31) az 1-ső a 6-ikkal, a 2-ik az 5-dikkel ; =*abcilba*.
 32) az 1-ső a 3-ikkal, a 4-ik a 6-ikkal ; =*abacdc*.
 33) az 1-ső a 2-ikkal, a 3-ik a 4-ikkel, az 5-ik a 6-ikkal ; =*aabbcc*.
 34) az 1-ső a 3-ikkal, a 2-ik az 5-ikkel és 6-ikkal ; =*abacbb*.
 35) az 1-ső, 3-ik, 4-ik 6-ik ; =*abaauca*.
 36) az első öt vers egymással ; =*aaaaub*.
 37) hét versben az 1-ső, 2-ik, 3-ik, 5-ik egymással s a 6-ik a 7-ikkel ; =*aaabacc*.
 38) az 1-ső, 2-ik, 4-ik egymással s a 3-ik és 6-ik szintén egymással ; =*aabacbd*.
 39) a 2-ik, 3-ik, 4-ik és 6-ik ; =*abbbcbd*.
 40) az 1-ső a 2-ikkal, a 4-ik a 7-ikkel, s az 5-ik a 6-dikkel ; =*abcddc*.
 41) az 1-ső, 2-ik, 4-ik, 5-ik, 6-ik ; =*aabauac*.
 42) az 1-ső, 4-ik, 6-ik és 7-ik ; =*abcadaa*.
 43) nyolcz versben az 1-ső és 4-ik, azután a 2-ik, 6-ik, 7-ik és 8-ik ; =*abcadbbb*.
 44) kilencz versben az 1-ső és 2-ik ; — a 3-ik a 9-ikkel ; a 4-ik, 5-ik, 6-ik 7-ik egymással ; =*abccccdb*.
 45) tizenkét versben az 1-ső 2-ik és 4-ik ; azután a 3-ik és 5-ik ; továbbá a 6-ik és 8-ik ; végre a 9-ik a 10-ikkel és a 11-ik a 12-ikkel ; =*ababcdceeff*.

Ha mind ezek ellenére azt mondják, hogy Aeschylos művészeti szándék nélkül való rimeket, véletlen rimeket irt,

azok kötelessége ezt be is bizonyítani, mert pusztá állításuknak nem lehet hinni.

De lássuk most magukat a rimeket.

Persák.

- 1—4. v. *Τάδε μὲν Περσῶν τῶν οἰχομένων
Ἑλλάδ' ἐς αἶαν πιστὰ καλεῖται,
Καὶ τῶν ἀφρευῶν καὶ πολυχρύσων
Ἑδράνων φύλακες.*
- 69—70. v. *Ἰννοδέσμου σχεδίᾳ ποιεῖται ἀμείψας
Ἄθαιμαντίδος Ἑλλας.*
91. v. *Ἀπρόσιτος γὰρ ὁ Περσῶν στρατὸς
Ἀκίφρων τε λαὸς.*
- 170—173. v. *. . . . σύμβουλοι λόγον
Τοῦδ' ἐμοὶ γένεσθε, Πέρσαι, γηραλέα
πιστώματα,
Πάντα γὰρ τὰ κέδν' ἐν ὑμῖν ἐστί μοι
βουλευήματα.*
- 177—178. v. *. . . ἀφ' οὗπερ παῖς ἐμὸς στείλας στρατόν
Ἰάωνων γῆν οἴχεται, Πέρσαι θέλων.*
- 211—214. v. *. . . Εὖ γὰρ ἴστε, παῖς ἐμὸς
Πράξας μὲν εὖ θαυμαστός ἄν γενούτ'
ἀνῆρ,
Κακῶς δὲ πράξας οὐχ ὑπεύθυνος πόλει.
σωθῆεις δ' ὁμοίως τῆςδε κοιρανῆ χθονός.*
- 247—248 v. *Τοῦδε γὰρ δράμημα φωτὸς Περσικὸν πρόπει
μαθεῖν.
Καὶ φέροι σαφές τι πρᾶγος ἐσθλὸν ἢ κακὸν
κλύειν.*
- 268—271. v. *Ἵποτοτοῖ, μάταν
Τὰ πολλὰ βέλεα παμμιγῆ
Γᾶς ἀπ' Ἀσίδος ἦλθ' ἐπ' αἶαν
Ἄθαν Ἑλλάδα χώραν.*
- 309—310. v. *Οἶδ' ἀμφὶ νῆσον τὴν πελειοθρέμμουνα
Νικώμενοι κύρισσον ἰσχυρὰν χθόνα.*
- 344—346. v. *Μὴ σοι δοχοῦμεν τῆδε λειψθῆναι μάχη;
Ἄλλ' ὧδε δαίμων τις κατέφθιρε στρατόν,
Τάλαντα βροῖσας οὐκ ἰσοροπῆ τύχη.*

- 353—356. v. Ἥρξεν μὲν, ὃ δέσποινα, τοῦ παντός κακοῦ
Φανείς ἀλάστορ ἢ κακὸς δαίμων ποθὲν.
Ἀνὴρ γὰρ ἔλλην ἐξ Ἀθηναίων στρατοῦ
Ἑλλῶν ἔλεξε παιδί σῶ Ξέρξῃ τάδε.
- 361—363. v. Ὁ δ' εὐθύς ὡς ἤκουσεν, οὐ ξυνεὶς δόλον
Ἑλλῆνος ἀνδρὸς οὐδὲ τῶν θεῶν φθόρον,
Ἠᾶσιν προσφωνεῖ τόνδε ναυάρχους λόγον.
- 386—388. v. Ἐπεὶ γε μέντοι λευκόπυλος ἡμέρα
Ἠᾶσαν κατέσχε γαῖαν εὐφραγγῆς ἰδεῖν,
Ἠρώτων μὲν ἠχῆ κέλαδος Ἑλλήνων πάρα.
- 419—421. v. . . . θάλασσα δ' οὐκ ἔτ' ἦν ἰδεῖν,
Ναυαγίων πλήθουσα καὶ φόνου βροτῶν.
Ἀζταὶ δὲ νεκρῶν χοιράδες τ' ἐπλήθυσον.
- 424—426. v. Τοὶ δ' ὥστε θύμους ἢ τιν' ἰχθύων βόλον
Ἀγαῖσι κωπῶν θραύσασιν τ' ἐριπίων
Ἔπαιον.
- 450—453. v. Ἐνταῦθα πέμπει τούσδ', ὅπως ὅτ' ἀννεῶν
Φθαρέντες ἐχθροὶ νῆσον ἐκσωζοίατο,
Κτείνειαν εὐχείρωτον Ἑλλήνων στρατόν,
Φίλους δ' ὑπεκσώζοιεν ἐναλίων πόρων.
- 480—481. v. Ναῶν γε ταγοὶ τῶν λελειμμένων σύδην
Κατ' οὔρον οὐκ εὐχόσιμον αἶρονται φρυγῆν.
- 492—493. v. Μαγνητικὴν δὲ γαῖαν ἠδὲ Μακεδόνων
Λώραν ἀφικόμεσθ', ἐπ' Ἀξίου πόρον.
- 523—528. v. Ἐπειτα γῆ τε καὶ φθιτοῖς δωρήματα
Ἦξω λαβοῦσα πέλανον ἐξ οἴκων ἐμῶν.
Ἐπίσταμαι μὲν ὡς ἐπ' ἐξειργασμένοις,
Ἄλλ' ἐς τὸ λοιπὸν εἴ τι δὴ λῆσον πέλοι.
Ἰμᾶς δὲ χροῆ' πὶ τοῖσδε τοῖς πεπραγ-
μένοις
Ἱστοῖσι πιστὰ ξυμφέρειν βουλευματα.
- 533—536. v. Τῶν μεγαλήχων
Καὶ πολυάνδρων
Στρατιᾶν ὀλέσας,
Ἄστυ τὸ Σούσων ἠδ' Ἐμβατάνων
Ἠένθει δνοφεροῦ κατέκρυψας.

- 550—551. v. *Ξέρξης μὲν ἤγαγεν,
 Ἡοποῖ,
 Ξέρξης δ' ἀπώλεσεν,
 Τοτοῖ.*
- 560—561. v. *Νᾶες μὲν ἤγαγον, ποποῖ,
 Νᾶες δ' ἀπώλεσαν, τοτοῖ.*
- 598—600. v. *Φίλοι, κακῶν μὲν ὅστις ἔμπορος κυρεῖ,
 Ἐπίσταται βροτοῖσιν ὡς ὅταν κλύδων
 Κακῶν ἐπέλιθῃ, πάντα δειμαίνεν φιλεῖ.*
- 657—661. v. *Βαλὴν ἀρχαῖος, βαλὴν ἴθι, ἰζοῦ,
 Ἐλθ' ἐπ' ἄκρον κόρυμβον ὄχθου,
 Κροκόβαπτον ποδὸς εἴμαριν ἀείρων,
 Βασιλείου τιάρας γάλαρον πιφραύσκων.*
- 682—683. v. *Πέρσαι γεραιοί, τίνα πόλις ποιεῖ πόνον;
 Στένει, κέκοπται καὶ χαράσσεται πέδον.*
694. v. *Σέβουμαι μὲν προσιδέσθαι,
 Σέβουμαι δ' ἀντία λέξαι.*
700. v. *Δίομαι μὲν χαρίσασθαι,
 Δίομαι δ' ἀντία φράσθαι.*
- 712—714. v. *Νῦν τέ σε ζηλῶ θανόντα, πρὶν κακῶν ιδεῖν
 βᾶθος·
 Πάντα γὰρ, Δαρεῖ, ἀκούσει μῦθον ἐν βραχεῖ
 λόγῳ.
 Διαπεπόθηται τὰ Περσῶν πράγμαθ', ὡς
 εἰπὲν ἔπος.*
- 825—827. v. *Μηδέ τις
 Ὑπερφρονήσας τὸν παρόντα δαίμονα
 Ἄλλων ἐρασθεῖς ὄλβον ἐκχέη μέγαν.
 Ζεὺς τοι κολαστὴς τῶν ὑπερκόμπων ἄγαν
 Φρονημάτων ἔπεστιν, εὐθύνος βαρῆς.*
- 846—848. v. *. . . . μάλιστα δ' ἦδε συμφροσὰ δάκνει
 Ἀτιμίαν γε παιδὸς ἀμφὶ σώματι
 Ἐσθημάτων κλύουσας, ἣ νῦν ἀμπέχει.*
- 913—916. v. *Ἀέλνεται γὰρ ἐμῶν γυῖων ῥώμη
 Τήνδ' ἡλικίαν ἐσιδόντ' ἀστῶν.
 Εἶθ' ὄφρα, Ζεῦ, κάμῃ μετ' ἀνδρῶν
 Τῶν ὀιχομένων
 Θανάτον κατὰ μοῖρα καλύψαι.*

- 918—919. v. Ὅτοτοῖ, βασιλεῦ, στρατιᾶς ἀγαθῆς
Καὶ Περσονόμου τιμῆς μεγάλης.
- 935—939. v. Πρόσφθογγόν σοι νόστου, τὰν
Κακοφάτιδα βόαν,
Κακομέλετον ἰάν
Μαριανδυνῶν θορηγητῶν
Πέμνω πολύδακρυν ἰαχάν.
- 1010—1013. v. Νέαι νέαι
Δύαι Δύαι.
Ἰαόνων ναυβατᾶν
Κύρσαντες οὐκ εὐτυχῶς.
Δυσπόλεμον δὴ γένος τὸ Περσῶν.
- 1023—1024. v. Βαῖά γ' ὥς ἀπὸ πολλῶν.
Ἑσπανίσι μείθ' ἀρωγῶν.
- 1026—1027. v. . . . κατεῖδον δὲ πῆμ' ἄελετρον.
Ἐραπέντα ναύφρακτον ἔρεϊς ὕμιλον;
- 1060—1062. v. Πέπλον δ' ἔραϊζε κολπίαν ἀκμῆ χειρῶν
Καὶ ψάλλ' ἔθειραν καὶ κατοίκτισσα
στρατόν.
- 1065—1067. v. Ἐγγομαί τοι.
Βόαν νῦν ἀντίδουπά μοι.
Οἴ' οἴ' οἴ' οἴ'.

Prometheus.

- 3—8. v. Ἥφαιστε, σοὶ δὲ χρὴ μέλειν ἐπιστολάς
Ἄς σοι πατήρ ἐφείτο, τὸνδε πρὸς πέτραίς
Ἰψηλοκρήμοις τὸν λεωργὸν ὀχυράσαι
Ἀδάμαρτίων δασμῶν ἐν ἀροήτοις πέδαις.
Τὸ σὸν γὰρ ἄνθος, παντέχνου πρὸς σέλας
Θνητοῖσι κλέψας ὤπασεν.
- 40—41. v. . . . ἀνηκουστεῖν δὲ τῶν πατρὸς λόγων
Οἶόν τε πῶς; οὐ τοῦτο δειμαίνεις πλέον;
48. 49. 52. v. Ἐμπας τίς αὐτὴν ἄλλος ὄφελεν λαχεῖν.
Ἄπαντ' ἐπράχθη πλὴν θεοῖσι κοιρανεῖν.
Οἴκων ἐπέξει δεσμὰ τῶνδε περιβαλεῖν;
- 60—62. v. Ἄραρον ἦδε γ' ὠλένη δ' υσεκλήντως.
Καὶ τήνδε νῦν πόρπασον ἀσφραλῶς, ἵνα
Μάθη σοφιστῆς ὢν Αἰὸς νωθέστερος.

- 64—66. v. Ἰδαμαντίνου νῦν σφηνὸς ἀνθάδη γνάθον
Στέρνον διαμπάξ πασσάλειν' ἐρωμένως.
Αἰαῖ, Προμηθεῦ, σῶν ἔπερ στένω πόνων.
- 88—89. v. Ταχύπτεροι πνοαί,
Ποταμῶν τε πηγαί.
- 93—97. v. Δέχθηθ' οἴαις ἀικίαισιν
Διακναιόμενος τὸν μυριετῆ
Χρόνον ἀθλεύσω.
Τοιοῦδ' ὁ νέος ταγὸς μακάρων
Ἰξεῦθ' ἐπ' ἐμοὶ δεσμὸν ἀειζῆ.
- 106—111. v. Ἀλλ' οὔτε σιγᾶν οὔτε μὴ σιγᾶν τύχας
Οἶόν τέ μοι τάσδ' ἐστί· θνητοῖς γὰρ γέρα
Πορῶν ἀνάγκαις ταῖσδ' ἐνέξενγμαι τάλας.
Ναρθηροπλήρωτον δὲ θηρωῖμαι πυρὸς
Πηγῆν γλοπαίαν, ἢ διδάσκαλος τέχνης
Πάσης βροτοῖς πέφηνε καὶ μέγας πόρος.
- 125—126. v. Αἰθῆρ δ' ἐλαφραῖς
Πτερόγων ἕιπαῖς
Ἐποσνρίζει.
- 134—135. v. Ἐγ δ' ἐπληξέ μου τὰν θεμερωῶπιν αἰδῶ.
Σύθην δ' ἀπέδιλος ὕχω πτερωτῶ.
- 167—171. v. Ἦ μὴν ἔτ' ἐμοῦ, καίπερ κρατεροῖς
Ἐν γυιοπέδαις ἀιζιζομένον,
Χορίαν ἔξει μακάρων πύργαις,
Αἰῖζαι τὸ νέον βούλευμ' ἔφ' ὅτου
Σαῖπτρον τιμᾶς τ' ἀποσνλάται.
- 201—203. v. Οἱ μὲν θέλοντες ἐκβαλεῖν ἔδρας Κρόνον,
Ὡς Ζεὺς ἀνάσσει δῆθεν, οἱ δὲ τοῦμπαλιν
Σπεύδοντες, ὡς Ζεὺς μήποτ' ἄρξειεν θεῶν.
- 231—233. v. . . . βροτῶν δὲ τῶν ταλαιπώρων λόγον
Ὄν ἔσχεν οὐδέν, ἀλλ' αἰστώσας γένος
Τὸ πᾶν ἔχρηξεν ἄλλο φριτῦσαι νέον.
- 235—240. v. . . . ἔξελυσάμην βροτοῖς
Τοῦ μὴ διαφρασθέντας εἰς Ἄδου μολεῖν.
Τῶ τοι τοιαῖσδε πημοναῖσι κάμπτομαι,
Πάσχειν μὲν ἀλγειναῖσιν, οἰκτραῖσιν δ' ἰδεῖν.
Θνητοῦς δ' ἐν οἴκτῳ προδόμενος, τούτου
τυχεῖν
Ὄν ἠξιώθην αὐτός.

- 246—247. v. *Καὶ μὴν φίλοις ἔλειπός ἐισορᾶν ἐγώ.
Μή ποῦ τι προὔβηθις τῶνδε καὶ περραιτέρω;*
- 250—252. v. *Τυφλάς ἐν ἀντοῖς ἑλπίδας καταψέκισα.
Πρὸς τοῖςδε μέντοι πῦρ ἐγὰ σφιν ὄπασα.*
- 256—257. v. *Διζίζεταιί τε κοῦδαμῆ χαλᾶ κακῶν,
Οὐδ' ἔστιν ἄλλου τέρεμα σοι προκείμενον;*
- 286—287. v. *Τὸν περρυγοῦν τόνδ' οἰωνόν
Γνώμη στομίων ἄτερ εὐθύρων.*
- 298—299. v. *Ἔα, τί χοῆμα; καὶ σὺ δὴ πόρων ἐμῶν
Ἦεις ἐπόπτῃς; πῶς ἐτόλησας; λιπὼν
Ἐπώνυμόν τε ἠεῦμα sat.*
309. 311. v. *Ἐγνώσκεισαντὸν καὶ μεθάρμοσαι τρόπους.
Εἰ δ' ὧδε τραχεῖς καὶ τεθηγμένους λόγους
Ἦεις sat.*
- 332—334. v. *Καὶ νῦν ἕασον μηδέ σοι μελησάτω.
Πάπτανε δ' αὐτὸς μὴ τι πημανθῆς ὀδῶν.*
- 342—344. v. *Μηδὲν πόνοι μάτην γὰρ οὐδὲν ὄφελῶν
Ἔμοι ποθήσεις, εἴ τι καὶ ποεῖν θέλεις.
Ἄλλ' ἡσύχαζε σαντὸν ἐκποδὼν ἔχων.*
- 400—405. v. *Δακρυοσιστακτον δ' ἀπ' ὕσσων ἠαδιρῶν
Λειβομένα ἕως παρειᾶν
Νοτίους ἔτεγξα παγαῖς. Ἀμέγαρτα γὰρ
τάδε Ζεὺς
Ἰδίους νόμοις κρατέρωι
Ἰπερήφαρον θεοῖσι
Τοῖσι πάρος δείκνυσιν ἀλχημάν.*
- 409—410. v. *Στένουσι τὰν σὰν
Ξινομαμῶνων τε τιμάν.*
- 414—416. v. *Πήμασι συγκάμνουσι θνητοί.
Κολχίδος τε γὰς ἔνοιχοι
Παρθένοι, μάχας ἄτρεστοι.*
- 470—471. v. *. . . αὐτὸς οὐκ ἔχω σόφισμ' ὕτω
Τῆς νῦν παρουσίας πημονῆς ἀπαλλαγῶν.*
- 472—475. v. *Ἦεπονθας αἰκῆς πῆμι', ἀποσφαλεῖς φρενῶν
Πλανῆ, κακὸς δ' ἰατρὸς ὧς τις ἐς νόσον
Πεσῶν ἀθυμεῖς καὶ σαντὸν οὐκ ἔχεις
Ἐθεῖν ὁποῖοις φαρμάκους ἰάσιμος.*

- 479—482. v. *Οὐκ ἦν ἀλέξιμ' οὐδὲν οὔτε βρώσιμον,
Οὐ χριστόν, οὔτε πιστόν, ἀλλὰ φαρ-
μάκων
Χρεία κατεσχέλλοντο, πρὶν ἐγὼ σφίσιν
Ἐδειξα κράσις ἠπίων ἀκεσμάτων.*
- 486—487. v. . . . κληδόνας τε δυσχρίτους
Ἐγνώρισ' αὐτοῖς, ἐνοδίους τε συμβόλους.
- 498—501. v. . . . καὶ φλογωπὰ σήματα
*Ἐξωμιάτωσα, πρόσθεν ὄντ' ἐπάργεμα.
. ἔνεριθε δὲ χθονὸς
Κεκοιμημέν' ἀνθρώποισιν ὠφελήματα.*
- 513—514. v. *Δύας τε καμφθεῖς ὦδε δεσιὰ φρυγάνω.
Τέχνη δ' ἀνάγκης ἀσθενεστέρα μακροῦ.*
515. 517. v. *Τίς οὖν ἀνάγκης ἔστιν οἰακοστρόφος;
Τούτων ἄρα Ζεὺς ἔστιν ἀσθενεστερος;*
- 524—525. v. . . . τόνδε γάρ σώζων ἐγὼ
Λεσημοὺς ἀεικεῖς καὶ δύας ἐκφυγάνω.
581. v. *Πυρὶ με φλέξου,
Ἥ χθονὶ κάλυψον.*
- 655—657. v. *Τοιοῖςδε πάσας εὐφρόνας ὀνειρήσασι
Ἐννειχόμην δέστηνος, ἔσπε δὲ πατρὶ
Ἐτλην γεγωνεῖν.*
- 661—662. v. *Ἦκον δ' ἀναγγέλλοντες αἰολοστόμους
Χρησιμὸς ἀσήμους δυσχρίτως τ' εἰρη-
μένους.*
- 669—672. v. *Τοιοῖςδε πεισθεῖς Λοξίου μαρτεῦμασιν,
Ἐξήλασέν με ἀπέκλεισε δωμάτων
Ἄκουσαν ἄκων. ἀλλ' ἐπηγάχαζέ νιν
Διὸς χαλινός.*
- 689—693. v. *Οὔποτ, οὔποτ' ἠῆχουν ξένους
Μολεῖσθαι λόγους
Ἐξ ἀκοᾶν ἐμὰν
Οὔδ' ὦδε δεσθέατα
Καὶ δύσοιστα
Πήματα
Λύματα,
Λείματ' ἀμφήκει
Κέντροφ φρέχειν ψυχὰν ἐμὰν.*

- 707—710. v. *Πρώτον μὲν ἐνθένδ' ἡλίου πρὸς ἀντολίαν
Στρέψασα σαυτὴν στείχ' ἀνηρότους γύας.
Σχέθ' αὖ δ' ἀφίξει νομάδας, οἳ πλεχτὰς
στέγας*
Πεδάροισι ναίουσ'.
753. 755. v. *Ὅτω θανεῖν μὲν ἔστιν πεπρωμένον.
Νῦν δ' οὐδὲν ἔστι τέραμα μοι προζείμενον.*
- 772—773. v. *Τῶν σῶν τιν' αὐτὸν ἐχθρόων εἶναι
χρεών.
Πῶς εἶπας; ἢ' μοσ παῖς σ' ἀπαλλάξει ζαζῶν;*
790. v. *Ὅταν προάσῃς ἕειθρον ἠπέριον ἄρον.*
- 794—796. v. *Αἱ Φοοζίδες ναίονσι δηναῖαι ζόραι
Τοῖς κινκρόμοσφοι, κοινὸν ὄμι' ἐζημέριαι,
Μονόδοτες, ἄς οἴθ' ἥλιος προσδέσσειται.*
- 826—828. v. *Τεμνόμενον τοῦτ' αὐτὸ δαῦς μύθων ἐμῶν.
Ὅχλον μὲν οὔν τὸν πλείστον ἐκλείνω λόγων,
Πρὸς αὐτὸ δ' εἶμι τέραμα σῶν πλανη-
μάτων.*
- 865—870. v. *Μίαν δὲ παῖδων ἡμερος ἐτέλλει τὸ μὴ
Κτεῖναι σύνεινον, ἀλλ' ἀπαμβλυνθῆ-
σεται
Γνώμην δυοῖν δὲ θάτερον βουλήσεται,
Κλίειν ἀναλας μᾶλλον ἢ μισαιφόνος
Ἀἴτη κατ' Ἄργος βασιλικὸν τέξει γένος.
Μακροῦ λόγον δεῖ ταῦτ' ἐπεξελεῖθ' ἐν τορῶς.*
- 878—880. v. *Ἐλελεῦ, ἐλελεῦ, ὑπὸ μ' αὖ σφάραξελος
Καὶ φρενοπληγεῖς μανίαὶ θάλλονσ',
Ὅστρον δ' ἄρδις χροίει μ' ἄπυρος.*
- 891—893. v. *Καὶ μήτε τῶν πλοῦτων διαθροπτομένων
Μή τε τῶν γέννα μεγαλυνομένων
Ὅντα χρονήταν ἐραστεῖσαι γάμων.*
- 897—898. v. *Ταροῦ γὰρ ἀστερογάρορα παρθερίαν
Εἰσορῶσ' Ἰοῦς μέγα διαπτομέναν.*
- 905—907. v. *Οὐδ' ἔχω τίς ἄν γενοίμαν.
Τὸν Διὸς γὰρ οὐχ ὄρω
Μῆτιν ὕπα φύγοιμ' ἄν.*

- 934—936. v. Ἄλλ' ἄθλον ἄν σοι τοῦδ' ἔγ' ἀλγίω πόροι.
 Ὅ δ' οὖν ποιείτω. πάντα πρόσδοξητά μοι.
 Οἱ προσκυνοῦντες τὴν Ἀδράστειαν σοφοί.
- 937—938. v. Σέβου, προσεύχου, θῶπτε τὸν κατοῦντ' ἀεὶ.
 Ἐμοὶ δ' ἔλασσον Ζηνὸς ἢ μηδὲν μέλει.
- 947—948. v. Πατὴρ ἄνωγέ σ' οὔστινας ζομπεῖς γάμους
 Αὐδᾶν, πρὸς ὧν τ' ἐκείνος ἐλπίζει χράτους.
- 968—970. v. Κοῖσσον γὰρ οἶμαι τῆδε λατρεύειν πέτρα
 Ἥ πατρὶ φῦναι Ζηνὶ πιστὸν ἄγγελον.
 Οὕτως ὑβρίζειν τοὺς ὑβρίζοντας χρεών.
- 972—973. v. Χλιδῶ; χλιδῶντας ὧδε τοὺς ἐμοὺς ἐγὼ
 Ἐχθροὺς ἴδοιμι, καὶ σέ δ' ἐν τοῖτοισι λέγω.
- 1022—1024. v. Πτηνὸς κύων δαιμονίος αἰετὸς λάβρως
 Διαρταμήσει σώματος μέγα ἥακος,
 Ἄκμητος ἔρπον δαιταλεὺς πανήμερος.
- 1030—1031. v. Πρὸς ταῦτα βούλευ'. ὡς ὅδ' οὐ πεπλασ-
 μένος
 Ὁ κόμπος, ἀλλὰ καὶ λίαν εἰρημέρος.
- 1037—1038. v. . . . ἄνωγε γὰρ σε τὴν ἀύθαιδιαν
 Μεθ' ἔντ' ἐρευνᾶν τὴν σοφὴν εὐβουλίαν.
- 1080—1088. v. Καὶ μὴν ἔργῳ
 Κοῦκ ἔτι μύθῳ
 Χθᾶν σε σάλευται
 Βρονχία δ' ἠχῶ
 παραμυχᾶται
 βροντῆς, ἔλικες δ' ἐκλάμπουσι
 στεροπῆς ζάπυροι,
 στρόμβοι δὲ κόων εἰλίσσουσι.
 Σκιρτᾶ δ' ἀνέμων
 πνεύματα πάντων
 εἰς ἄλληλα
 στάσιν ἀντίπνου ἀποδεικνύμενα.
- 1091—1092. v. Ὡ μητρὸς ἐμῆς σέβας, ὦ πάντων
 Αἰθῆρ κοινὸν φάος εἰλίσσω.

Heten Thébá ellen.

- 36—38. v. Σκοποῖς δὲ καὶ κατοπτῆρας στρατοῦ
 Ἐπειῶνα, τοὺς πέποιθα μὴ ματῶν ὀδῶ.
 Καὶ τῶνδ' ἀκούσας οὐ τι μὴ ληφθῶ δόλω.
- 40—41. v. Ἦζω σαφῆ τάκειθεν ἐκ στρατοῦ φέρον,
 Αὐτὸς κατόπτῆς δ' ἔμ' ἐγὼ τῶν πραγ-
 μάτων.
- 52—53. v. Σιδηρόφρον γὰρ θημῶς ἀνδρεία φλέγων
 Ἐπρεὶ λόντων ὡς Ἄρη δεδορζότων.
- 55—61. v. Κληρουμένους δ' ἔλειπον, ὡς πάλω λαχών
 Ἐκαστος αὐτῶν τρὸς πύλας ἄγχι λόχων.
 Πρὸς ταῦτ' ἀρίστους ἀνδρας ἐκκοίτους πό-
 λεως
 Πυλῶν ἐπ' ἐξόδοισι τάγευσαι τάχος.
 Ἐγγὺς γὰρ ἦδη πάνοπλος Ἀργείων στρατός
 Χορεύ, κοίει, πεδία δ' ἀργηστής ἀφροῦς
 Χραΐει.
- 95—97. v. Πότερα δῆτ' ἐγὼ
 Ποτιπέσω
 Βρέτη δαϊμόνων;
 Ἴὼ
 Μάκαρες εὔεδροι,
 Ἀκμάζει βρετέων
 Ἐχεσθαι.
- 155—156. 158. v. Δουρτίνακτος αἰθήρ ἐπιμαίνεται.
 Τί πόλις ἄμμι πάσχει; τί γενήσεται;
 Ἀχροβόλων δ' ἐπάλξεων λιθάς ἔρχεται.
- 178—181. v. Μέλεσθέ θ' ἱερῶν δημίων,
 Μελόμενοι δ' ἀρίζατε
 Φιλοθύτων δέ τοι πόλεος ὀργίων
 Μνήστορες ἔστε μοι.
196. 198. v. Κεῖ μὴ τις ἀρχῆς τῆς ἐμῆς ἀκούσεται,
 Ψήφος κατ' αὐτῶν ὀλεθρία βουλεύσεται.
- 230—232. v. Ἄνδρῶν τὰδ' ἐστὶ, σφάγια καὶ χρηστήρια
 Θεοῖσιν ἔρδειν, πολεμίων πειρωμένων.
 Σὺν δ' αὖ τὸ σιγαῖν καὶ μένειν ἔσω δόμων.
- 234—235. v. Δυσμενέων δ' ὄχλον πύργος ἀποστέγει
 Τίς τὰδε νέμεσις στρυγεῖ;

- 244—245. 246. v. *Τούτω γὰρ ἼΑρης βόσκεται φόνῳ βροτῶν.
Καὶ μὴν ἀκούω γ' ἱπικῶν φρουραγμάτων
Στένει πόλισμα γῆθεν, ὡς κυκλουμένων.*
- 255—256. v. *Ἦ παγκρατῆς Ζεῦ, τρέπον εἰς ἐχθροὺς
βέλος.
Ἦ Ζεῦ, γυναικῶν οἶον ὥπασας γένος.*
- 259—260. v. *Ἀψυχία γὰρ γλῶσσαν ἀρπάζει φέβος,
ἄιτουμένῳ μοι κοῦφον εἰ δοῖης τέλος.*
- 271—272. v. *Ἐγὼ δὲ χάρας τοῖς πολισσοῦχοις θεοῖς,
Πεδιονόμοις τε κἀγοράς ἐπισκόποις.*
- 282—284. v. *Ἐγὼ δ' ἐπ' ἀνδρας ἕξ ἐμοὶ σὺν ἐβδόμῳ
Ἀντηρέτας ἐχθροῖσι τὸν μέγαν τρόπον
Εἰς ἑπτατειχεῖς ἕξόδους τάξω μολῶν.*
- 321—322. v. *Ὀϊκτρὸν γὰρ πόλιν ὦδ' ὠγγυρία
Ἰῖδα προιάψαι, δορὸς ἄγρον.*
- 340—341. v. *Ἄλλος δ' ἄλλον ἄγει,
Φορεύει, τὰ δὲ καὶ πυροφόρει.*
- 375—376. v. *Ἄεγοιμ' ἂν εἰδῶς εἶ τὰ τῶν ἐναντίων,
Ἦς τ' ἐν πύλαις ἕκαστος εἴληχεν πάλον.*
- 379—381. v. *. . . οὐ γὰρ σφέγρια γίγνεται καλά,
Τυδεὺς δὲ μαογῶν καὶ μάχης λελιμμένος
Μεσημβριαῖς κλαγγαῖσιν ὡς δράκων βοῶ.*
- 389—390. v. *Λαιπρὰ δὲ πανσέληνος ἐν μέσῳ σάκει,
Πρόσβιστον ἄστρον, νυκτὸς ὀφθαλμὸς,
πρέπει.*
- 392—396. v. *Βοῶ παρ' ὄχθαις ποταμίαις, μάχης ἐρῶν,
Ἦπος χαλιῶν ὡς κατασθιναίων μένει,
Ἦσσις βοῆν σάλπιγγος ὀρμαίνει μένων.
Τίν' ἀντιτάξεις τῶνδε; τίς Προίτου πολῶν
Κλήθρων λυθέντων προστάειν φρεγγυος;*
- 399—400. v. *Δόφοι δὲ κώδων τ' οὐ δάκνουσ' ἄνευ δορὸς
Καὶ νύκτα ταύτην ἦν λέγεις ἐπ' ἀσπίδος.*
- 407—409. v. *Ἐγὼ δὲ Τυδεῖ κεδνὸν Ἄστακοῦ τόκον
Τόνδ' ἀντιτάξω προστάτην πυλωμάτων,
Μάλ' εὐγενῆ τε καὶ τὸν Αἰσχίνης θρόνον
Τιμῶντα.*
- 411—414. v. *. . . μὴ κακὸς εἶναι φιλεῖ.
. . . ἔργον δ' ἐν κύβοις ἼΑρης κρινεῖ.*

- 438—441. v. *Τῶν τοι ματαίων
ἀνδράσιν φρονημάτων
Ἴη γλώσσ᾽ ἀληθείης γίνεταί κατήγορος.
Καπανεὺς δ' ἀπειλεῖ δρᾶν παρεσκευασμένους,
θεοὺς ἀτίζων.*
- 444—445. v. *Πέποιθα δ' αὐτῷ ξὺν δίκῃ τὸν πυρφόρον
Ἴηξιν κεραυρόν,
οὐδέν ἐξηασμένοι.*
- 470—471. v. *Καὶ τῷδε φωτὶ πέμπε τὸν φερέγγυον
Πόλεως ἀπειργεῖν τῆσδε δοῦλιον ζυγόν.*
- 478—479. v. *Ἴη καὶ δὴν ἄνδρα καὶ πόλισμ' ἐπ' ἀσπίδος
Ἐλὼν λαγύροις δῶμα κοσμήσει πατρός.*
- 489—490. v. *Ἄλω δὲ πολλήν, ἀσπίδος κύκλον λέγω,
Ἐφριζα δινήσαντος· οὐκ ἄλλως ἐρῶ.*
- 498—499. v. *Βακχᾶ πρὸς ἀλκήν Θιυᾶς ὡς φόβον βλέπων.
Τοιοῦδε φωτὸς πείραν εὖ φυλακτέον.*
- 513—516. v. *. . . . διὰ χερὸς βέλος φλέγων
Κοῦ'πω τις εἶδε Ζῆνᾶ που νικώμενον
Τοιάδε μέντοι προσγίλεια δαιμόνων.
Πρὸς τῶν κρατούντων δ' ἐσμέν, οἳ δ' ἡσσωμένων.*
- 589—590. v. *Μαχώμεθ', οὐκ ἄτιμον ἐλίξω μόρον.
Τοιαῦθ' ὁ μάντις ἀσπίδ' εὐζυκλον νέμων
Πάγχαλκον ἠῦδα.*
- 597—598. v. *Φεῦ τοῦ ξυναλλάσσουτος ὄρωιθος βροτοῖς
Δίξαιον ἄνδρα τοῖσι δυσσεβεστέροις.*
- 616—617. v. *Οὐχ ὡς ἄθυμον οὐδὲ λήματος κάκῃ
Ἄλλ' οἶδεν ὡς σφε χρὴ τελευτῆσαι μάχῃ.*
- 626—628. v. *Κλέοντες θεοὶ δικαίους λιτὰς
Ἡμετέρας τελείθ' ὡς πόλις εὐτυχήῃ,
Δορίπονα κάκ' ἐκτρέποντες ἐς γᾶς
Ἐπιμόλους.*
- 635—636. v. *Ἀλώσιμον παιᾶν' ἐπεξιαχάσας,
Σοὶ ξυμφέρεσθαι καὶ κτανῶν θανεῖν πέλας.*
- 653—654. v. *ἽΩ θεομανές τε καὶ θεῶν μέγα στύγος,
ἽΩ παινδάκρυτον ἀμὸν Οἰδίπου γένος.*

- 662—663. v. *Εἶ δ' ἡ Διὸς παῖς παρθένος Δίκη παρῆν*
Ἐργοῖς ἐκείνου καὶ φρεσὶν, τάχ' ἂν τόδ' ἦν.
- 681—682. v. *Ἄνδρῶν δ' ὁμαίμοιν θάνατος ᾧδ' αὐτοκ-*
τόνοσ,
Οὐκ ἔστι γῆρας τοῦδε τοῦ μιάσματος.
- 689—691. v. *Ἐπεὶ τὸ πρᾶγμα κάτ' ἐπισπέρχει θεὸς,*
Ἴτω κατ' οὖρον κῆμα Κωκυτοῦ λαχόν
Φοίβῳ στιγγηθῆν πᾶν τὸ Λαΐου γένος.
- 716—717. v. *Νίκην γε μέντοι καὶ κακὴν τιμᾶ θεὸς.*
Οὐκ ἄνδρ' ὀπλίτην τοῦτο χρηὶ στέργειν ἔπος.
- 751—756. v. *Ἐγείνατο μὲν μόρον αὐτῷ,*
Πατροκτόνον Ὀϊδιπόδαν,
Ὅστε μὴ πρὸς ἄγναν
Σπείρας ἄρουραν,
Ἴν ἐτράφη,
Ρῖζαν αἵματόεσσαν
Ἔτλα.
- 778—780. v. *Ἐπεὶ δ' ἀρτίφρων*
Ἐγένετο μέλεος ἀθλίων
Γάμων, ἐπ' ἄλγει δυσφορῶν.
- 785—787. v. *Τέκνοισιν δ' ἀράς*
Ἐφῆκεν, ἐπιζότους τροφάς,
Αἰᾶ, πικρογλώσσους ἀράς.
- 831—835. v. *᾿Ωλοντ' ἀσεβεῖ διανοίῃ*
᾿Ω μέλαινα καὶ τελεΐα
Γένος Ὀιδίπου τ' ἀρά
Κακὸν με καρδίαν τι περιπίτνει κρούς,
Ἔτενξα τέμψῳ μέλος.
- 849—850. v. *Διπλαῖ μέριμναι, διδυμάνορα*
Κάκ' αὐτοφόνα, δίδμοιρα.
- 874—875. v. *Ἴὼ Ἴὼ δύσφρονες,*
Φίλων ἄπιστοι καὶ κακῶν ἀτρούμονες.
- 911—912. v. *Συδαρόπλακτοι μὲν ᾧδ' ἔχουσι,*
Συδαρόπλακτοι δὲ τοὺς μένουσι.
- 924—925. v. *Ὡς ἐρξάτην πολλὰ μὲν πολίτας,*
Ξέρων τε πάντων στίχας.
- 936—937. v. *Ἐρῶδι μαινομένας,*
Νείκιος ἐν τελευτῇ.

961. v. Δορὶ δ' ἔκτανες,
Δορὶ δ' ἔθανες.
- 975—976. v. Ἰὼ Μοῖρα
Βαρυδότειρα
Μογερά
Ποτυιά
τ' Οἰδέπον σκιά.
- 980 981. v. Οὐδ' ἴκεθ' ὡς κατέκτανεν.
Σωθεῖς δὲ πνεῦμ' ἀπώλεσεν.
- 990—991. v. Σὺ τοί μιν οἴσθα διαπερῶν.
Σὺ δ' οὐδὲν ὕστερον μαθῶν.
- 1026—1028. v. Ἐγὼ δὲ Καδμείων γε προστάταις λέγω,
Ἦν μὴ τις ἄλλος τόνδε συνθάπτειν θέλη,
Ἐγὼ σφε θάψω κἀνὰ κίνδυνον βαλῶ.

K ö n y ö r g ö l ä n y o k.

- 32—34. v. Πρὶν πόδα χέρσῳ τῆδ' ἐν ἀσώδει
Θεῖναι, ξὺν ὄχρῳ ταχυήρει
Πέμψατε πότονδ'.
- 49—52. v. Ὅητ' ἐπιλεξάμενα,
Νῦν ἐν ποιονόμοις
Ματρὸς ἀρχαίας τόποις
Τῶν πρόσθε πόνων μνασαμένα.
- 57—58. v. Εἶ δὲ κερῆ τις πέλας οἰωνοπόλων
Ἐγγαιος, οἴκτον οἴκτρον αἴων.
- 70—71. v. Δάπτω τὰν ἀπαλὰν
Νειλοθερῆ παρειάαν,
Ἀπειρόδακρὺν τε καρδίαν.
- 74—75. v. Δειμάνουσα φίλους τᾶσδε φρυγᾶς
Ἀερίας ἀπὸ γᾶς.
- 77—78. v. Ἀλλὰ θεοὶ γενέται κλέετ' εὖ
Τὸ δίκαιον ἰδόντες,
Ἡ καὶ μὴ τέλειον δόντες.
- 168—169. v. Καὶ τότ' οὐ δικαίοις
Ζεὺς ἐνεύξεται λόγοις.
- 176—179. v. Ἄ Ζῆν', Ἰοῦς ἰὼ
Μῆμιν μάστιγι' ἐκ θεῶν.
Κορνῶ

- δ' ἄταν γαμετᾶς
 Οὐρανόριζον
 Χαλεποῦ γὰρ ἐκ πνεύματος εἰσι Χειμῶν.
 190. v. Κρεῖσσον δὲ πύργον βωμὸς,
 ἄροηκτον σάκος.
 202—203. v. Μένησο δ' εἴκειν χρεῖος εἰ ξένη γυγάς,
 Θρασυστομεῖν γὰρ οὐ πρόπει τοὺς ἠσσονας.
 226—229. v. Ὅρουθος ὄρησ πῶς ἂν ἀγέροι γαγῶν;
 Πῶς δ' ἂν γαμῶν ἀκουσῶν ἀκοντος πάρα
 Ἀγνὸς γένοιτ' ἂν; οὐδὲ μὴ ἔν Ἀδου θταρῶν
 Φύγη μάταιον αἰτίας, πράξας τάδε.
 234—237. v. Ποδοπὸν ὄμιλον τόνδ' ἀνέλληνα στόλον,
 Πέπλοισι βαρβάρουσι καὶ πυκνώμασι
 Χλιόντα προσφρονῶμεν; οὐ γὰρ Ἀργολίς
 Ἐσθῆς γυναικῶν οὐδ' ἀφ' Ἑλλάδος
 τόπων.
 246—248. v. Εἴρηκας ἀμφὶ κόσμον
 ἀψευδῆ λόγον.
 Ἐγὼ δὲ πρὸς σε πότερον ὡς ἔτην λέγω,
 Ἡ τηρὸν ἱροῦ ῥά βδορ,
 ἢ πόλεως ἀγόν;
 274—275. v. Βραχὺς τοῦός θ' ὁ μῦθος. Ἀργεῖα γένος
 Ἐξενχόμεσθα, σπέσματ' εὐτέκνον βοός.
 289—290. v. . . . Αἰδαχθεῖς δ' ἂν τόδ' εἰδείην πλέον,
 Ὅπως γένηθλον σπέσμα τ' Ἀργεῖον τὸ σόν.
 313—314. v. Τί οὖν, ὁ Αἴος πόρτις εὔχεται βοός;
 Ἐπαφος ἀληθῶς ἠρσίων ἐπῶνυμος.
 343—344. v. Εἶπερ γ' ἀπ' ἀρχῆς πραγμάτων κοινοὺς ἦν.
 Αἰδοῦ σὺ προῖμαν πόλεως ᾧδ' ἐστειμένην.
 354—356. v. Ὅρω γλάδοισι κροδρόποις κατὰ σκιον
 Νέεν θ' ὄμιλον τῶνδ' ἀγωνίων θεῶν.
 Εἴη δ' ἄνατον πράγμα τοῦτ' ἀστοξένων.
 370—372. v. Σὺ τοι πόλες, σὶ δὲ τὸ δῆμιον,
 Πόταντις ἀκρωτος ὦν,
 Κρατύνεις βωμόν
 Ἐστίαν χθονός.
 378—379. v. Οὐδ' αὖ τόδ' εἴθρον, τάςδ' ἀτιμῆσαι λιτᾶς,
 Ἀμηχανῶ δὲ καὶ γόβος μ' ἔχει γρένας.

- 446—450. v. *Καὶ γλώσσα τοξεύσασα μὴ τὰ καίρια,
Γένοιτο μύθου μῦθος ἂν θελκτῆριος,
Ἄλγεινὰ θυμοῦ κάρτα ζινητήρια,
Ὅπως δ' ὁμαίμον αἷμα μὴ γενήσεται,
Δεῖ κάρτα θύειν, καὶ πεσεῖν χρηστήρια.*
- 464—467. v. *Ἀνιγματώδεις τοῦτος ἄλλ' ἀπλῶς φράσσον.
Ἐξ τῶνδ' ὅπως τέχιστ' ἀπάγξασθαι θεῶν.
Ἦκουσα μακιστῆρα καρδίας λόγον.
Ἐνῆκας, ὠμιάτωσα γὰρ σαφέστερον.*
- 470—471. v. *Ἄτης δ' ἄβυσσον πέλαγος οὐ μάλ' εὐπορον
Τόδ' ἐσβέβηκα, κοῦδαμοῦ λιμὴν κακῶν.*
- 476—478. v. *Πῶς οὐχὶ τάνάλωμα γίνεται πικρόν,
Ἄνδρος γυναικῶν οἶνεχ' αἰμάξαι πέδον;
Ὅμως δ' ἀνάγκη Ζηνὸς αἰδεῖσθαι κότον.*
- 480—482. v. *Σὺ μὲν, πάτερ γραιεῖ τῶνδε παρθένων,
Κλάδους τε τούτους αἰψ' ἐν ἀγκάλαις λαβῶν
Βωμοῦς ἐπ' ἄλλους δαιμόνων ἐγχωρέων
Θέξ.*
- 502—503. v. *Καὶ ξυμβόλοισιν οὐ πολυστομεῖν χρείων
Ναύτην ἄγοντας τόνδ' ἐφέστιον ἰτιῶν.*
- 504—505. v. *Τούτῳ μὲν εἶπας, καὶ τεταγμένος κίλοι.
Ἐγὼ δὲ πῶς δρῶ; ποῦ θράσος νεμεῖς ἐμοί;*
- 508—509. v. *Λευρὸν κατ' ἄλλος νῦν ἐπιστρέφου τόδε,
Καὶ πῶς βέβηλον ἄλλος ἂν ῥυϊτό με;*
- 524—525. v. *Ἄναξ ἀνάκτων, μακάρων
Μακάρτατε, καὶ τελέων
Τελειότατον κράτος.*
- 569—570. v. *Τὰν μὲν βοόεις,
Τὰν δ' αὖ γυναικός.*
- 612—614. v. *. . . ἂν δὲ προστιθῆ τὸ καρτερόν,
Τὸν μὴ βοηθήσαντα τῶνδε γαμόρων
Ἄτιμον εἶναι.*
- 615—617. v. *Τοιάδ' ἐπειθε ῥῆσιν ἀμφ' ἡμῶν λέγων
Ἄναξ Ἡελασγῶν, ἱεσίου Ζηνὸς κότον
Μέγαν προφωνῶν.*
- 642—647. v. *Οὐδὲ μετ' ἀρσένων
Ψῆφον ἔθεντ',
ἀτιμωρήσαντες*

- ἔρον γυναικῶν,
 Δίον ἐπιδόμενοι
 πράκτορά τε σκοπὸν
 δυσπολέμητον.
- 679—682. v. Μηδέ τις ἀνδροκυμῆς λαιγὸς ἐπελθέτω
 Τάνδε πόλιν δαίτζων,
 Ἄχορον ἀκίθαρν, δακρυογόνον Ἄρη
 Βοάν τ' ἐνδημιον ἐξοπλίζων.
- 725—726. v. Πρὸς πρᾶγμ' ὀρώσας τῶνδε μὴ μέλειν ἴεω.
 Ἐγὼ δ' ἀρωγὸς ξυνδίκους θ' ἦξω λαβών.
- 743—745. v. Δορυπαγεῖς δ' ἔχοντες κισσώπιδας
 Νῆας ἔπλευσαν ὧδ' ἐπιτυχεῖ κότῳ
 Πολεῖ μελαγχίμῳ ξέν στρατῷ.
- 776—777. v. Ἴω γὰ βούνη, ἔνδικον σέβας,
 Τί πεισόμεσθα, τοῖ φύγωμεν Ἀπίας;
- 779—781. v. Μέλας γενοίμαν καπνὸς
 Νέφρῃσι γειτονῶν Διὸς,
 Τὸ πᾶν δ' ἄφραυτος.
- 802—805. v. Τὸ γὰρ θανεῖν ἐλευθεροῦται
 Φιλαιακτῶν κακῶν.
 Ἐλθέτω μόρος πρὸ κοιτάς
 Γαμηλίου τυχών.
- 942—947. v. Τοιάδε δημόπρακτος ἐκ πόλεως μίαι
 Ψῆφος κέκρανται, μήποτ' ἐκδοῦναι βία
 Στόλον γυναικῶν. τῶνδ' ἐγήλωται τορῶς
 Γόμφος διαμπᾶξ, ὡς μένειν ἀραρότως,
 Ταῦτ' οὐ πύναξίν ἐστιν ἐγγεγραμμένα
 Οὐδ' ἐν πτυχαῖς βίβλων κατεσφραγισ-
 μένα.
- 1029—1030. v. Αἰπαροῖς χεῦμασι γαίας
 Τόδε μειλίσσοντες οὔδαε.

Agamemnon.

- 18—20. v. Κλαίω τότ' οἴκου τοῦδε συμφορὰν στένων,
 οὐχ ὡς τὰ πρόσθ' ἄριστα διαπονουμένον.
 Νῦν δ' εὐτυχῆς γένοιτ' ἀπαλλαγὴ πόνων.
- 23—24. v. Φᾶος πιφανύσκων καὶ χορῶν κατὰστασιν
 Πολλῶν ἐν Ἄργει, τῆσδε συμφορᾶς χάριν.

- 31—32. v. *Αὐτός τ' ἔγωγε φροῖμιον χορεύσομαι.
Τὰ δεσποτῶν γὰρ εὖ πεισόντα θήσομαι.*
- 44—47. v. *Ὅχυρόν ζεύγος Ἀτρειδᾶν,
Στόλον Ἀργείων χιλιονάυταν
Τῆσδ' ἀπὸ χάρας ἤραν,
Στρατιῶτιν ἀρωγάν.*
- 55—59. v. *Ἰπποτος δ' αἴων
ἢ τις Ἀπόλλων
ἢ Πᾶν, ἢ Ζεὺς
Ὀλιγόθροον
Γόον ὄξυβόαν τῶνδε μετοίκων
Ἰστειρόποιρον
Πέμπι παραβᾶσιν Ἐρινύν.*
- 68—71. v. *Τελεῖται δ' ἐς τὸ πεπρωμένον.
Οὔτ' ὑποκαίων
Οὔτ' ὑπολείβων
Οὔτε δακρύων
Ἀπύρων ἰερώων
Ὅργας ἀτενεῖς παραθέλξει.*
- 76—78. v. *Ὅ τε γὰρ νεαρὸς μυελὸς στέρνων
Ἐντὸς ἀνείσσω
Ἰσόπρεσβυς.*
- 88—91. v. *Πάντων δὲ θεῶν
Τῶν ἀστυνόμων,
Ἰπάτων, χθονίων,
Τῶν τ' οὐρανίων
Τῶν τ' ἀγοραίων,
Βωμοὶ δάροισι φλέγονται.*
- 110—114. v. *Ξύμφουρα ταγάν
Πέμπει ξὺν δορὶ
Καὶ χερὶ πράκτορι
Θούριος ὄριος Τειχοῖδ' ἐπ' αἶαν.*
119. v. *Βοσκόμενοι λαγίναν
Ἐρικίμονα φέριματι γέγυναν.*
- 151—152. v. *Σπειδομένα θυσίαν ἔτεραν,
Ἄνομόν τιν', ἄδαιτον,
Λεικῶν τέκτονα σύμφυτον.*

- 154—155. v. *Μίμνει γὰρ φοβερά παλινορσος*
Οικονόμος δολία, μνάμων μῆνης τεκνό-
ποινος.
- 160—163. v. *Ζεὺς, ὅστις ποτ' ἐστίν, εἰ τόδ' αὐτῷ φίλον*
κεκλημένῳ,
Τοῦτό νυ προσενέπω.
- 167—172. v. *Οὐδ' ὅστις πάροιθεν ἦν μέγας,*
Παμμάχου θρόσει βρώων,
Οὐδὲν ἄν λέξαι πρὶν ὧν,
Ὅς δ' ἔπειτ' ἔφην, τρια-
κτῆρος ὄχεται τυχών.
- 184—187. v. *Καὶ τόθ' ἠγεμῶν*
ὁ πρέσβυς νεῶν
Ἄχαϊκῶν,
Μάντιν οὔτινα ψέγων,
Ἐμπαῖος τύχαισι στυμπνέων.
- 211—213. v. *Τί τῶνδ' ἄνευ κακῶν;*
Πῶς λιπόνανς γένομαι,
Ξυμμαχίας ἀμαρτόν;
- 233—234. v. *Πέπλοισι περιπετῆ,*
Παντὶ θυμῷ προνονοπῆ.
- 281—284. v. *Ἐφαιστος Ἰδης λαμπρὸν ἐκπέμπων σέλας.*
Φροντὸς δὲ φροντὸν δεῦρ' ἀπ' ἀγγάρου
πυρὸς
Ἐπεμπευ. Ἰδῆ μὲν πρὸς Ἐρμαῖον λέπας
Ἀήμωνι.
- 310—313. v. *Κἄπειτ' Ἀτρειδῶν ἐς τόδε σκήπτει στέγος*
Φάος τόδ' οὐκ ἄπαππον Ἰδαίου πυρός.
Τοιοῖδε τοί μοι λαμπαδηφόρων νόμοι,
Ἄλλος παρ' ἄλλου διαδοχαῖς πληροῦ-
μενοι.
- 369—372. v. *Οὐκ ἔφατις*
Θεοὺς βροτῶν ἀξιούσθαι μέλειν
Ὅσοις ἀθίκτων χάρις
Πατοῖθ'.
- 406—407. v. *Ἄγουσά τ' ἀντίφερον Ἰλίῳ φθοράν,*
Βέβακε ῥίμφα διὰ πυλᾶν.

- 489—492. v. *Τάχ' εἰσόμοσθα λαμπάδων φασσφόρων
Φροντωριῶν τε καὶ πυρῶς παραλλαγὰς,
Εἶτ' οὖν ἀληθεῖς εἶτ' ὄνειράτων δίκην
Τερονὸν τόδ' ἔλθὸν φῶς ἐφήλωσεν φρένας.*
- 535—536. v. *Τοῦ ἠυσίου θ' ἤμαρτε καὶ πανώλεθρον
Αὐτόχθινον πατρῶον ἔθρισε δόμον.*
- 547—548. v. *Πόθεν τὸ δύσφρον τοῦτ' ἐπὴν στύγος
στρατῶ;
Πάλαι τὸ σιγᾶν γάρμακον βλάβης ἔχω.*
- 553—554. v. . . . *Τίς δὲ πλὴν θεῶν
Ἄπαντ' ἀπήμων τὸν δι' αἰῶνος χρόνον;*
- 563—564. v. *Χειμῶνα δ' εἰ λέγοι τις οἰωνοκτόνον,
Οἷον παρῆχ' ἄφροτον Ἰδαία χιῶν.*
- 568—570. v. . . . *τοῖσι μὲν τεθνηκόσιν
Τὸ μήποτ' ἀνθις μηδ' ἀναστῆναι μέλειν.
Τί τοὺς ἀναλωθέντας ἐν ψήφῳ λέγειν;*
- 604—605. v. . . . *Ταῦτ' ἀπάγγελον πόσει.
Ἐκεῖν ὅπως τάχιστ' ἐράσιμον πόλει.*
- 626—628. v. *Πότερον ἀναχθεῖς ἐμφανῶς ἐξ Ἰλίου,
Ἢ χεῖμα, κοινὸν ἄχθος, ἤρπασε στρατοῦ;
Ἐκυρσας ὥστε τοξότης ἄχρος σοποῦ.*
- 634—635. v. *Πῶς γὰρ λέγεις χειμῶνα ναυτικῶν στρατῶ
Ἐλθεῖν τελευτῆσαι τε δαιμόνων κότῳ;*
- 644—645. v. *Τοιῶνδε μέντοι πημάτων σεσαγμένον
Πρέπει λέγειν παιᾶνα τόνδ' Ἐρινύων.*
- 656—657. v. *Χειμῶν τυφῶ σὺν ζάλη τ' ὀμβροκτύπῳ
Ὄχοντ' ἄφαντοι, ποιμένος κακοῦ στρόβῳ.*
- 712—714. v. *Ἐθρεψεν δὲ λέοντα
Σὺν δόμοις ἀγάλακτον
Οὕτως ἀνὴρ φιλόμαστον.*
- 810—811. v. *Πρῶτον μὲν Ἄργος καὶ θεοὺς ἐγχωρίους
Αἴκη προσεπέειν, τοὺς ἐμοὶ μεταίτιους.*
- 824—825. v. *Πόλιν διημάθηνεν Ἀργεῖον δάκος,
Ἴππου νεοσσός, ἀσπίδηστρόφος λεώς.*
- 846—847. v. . . . *Καὶ τὸ μὲν καλῶς ἔχον
Ὅπως χροῦζον εὖ μενεῖ βουλευτέον.*
- 875—876. v. *Πολλὰς ἀνωθεν ἀρτάνας ἐμῆς δέουης
Ἐλυσαν ἄλλοι πρὸς βίαν λελημημένης.*

- 900—901. v. *Κάλλιστον ἡμῶν εἰσιδεῖν ἐκ χειμάτος,
‘Οδοπόρω δειψῶντι πηγαῖον ἤεος.*
- 921—922. v. *Μηδ’ εἴμασι στοβάσασ’ ἐπίφθορον πόρον
Τίθειν θεοῦς σοι τοῖσδε τιμαίησιν χορέων.*
- 928—929. v. . . . Ὀλίβισαι δὲ χορή
Βίον τελευτήσαντ’ ἐν εὐεστοῖ φίλῃ.
- 938—939. v. *Φήμῃ γε μέντοι δημόθροος μέγα σθένει,
‘Οδ’ ἀφιδόνητός γ’ οὐκ ἐπίζηλος πέλει.*
- 950—953. v. . . . Τὴν ξένην δὲ πρηνεμενῶς
*Τήνδ’ ἐσχόμίζε· τὸν χορατοῦντα μαλθακῶς
θεὸς πρόσσωθεν εὐμενῶς προσδέχεται.*
- 970—973. v. *‘Όταν δὲ τεύξη Ζεὺς ἀπ’ ὀμφακος πιχρῶς
Οἶνον, τότε ἤδη ψῆχος ἐν δόμοις πέλει,
Ἄνδρός τελείου δῶμ’ ἐπιστροφωμένον.
Ζεῦ Ζεῦ τέλειε, τὰς ἐμάς εὐχὰς τέλει.*
- 988—989. v. *Πεύθουμαι δ’ ἀπ’ ὀμμάτων
Νόστον, αὐτόμαρτυς ὄν.*
- 1008—1009. v. *Καὶ τὸ μὲν πρὸ χορημάτων
Κτησίων ὄνος βαλῶν.*
- 1062—1063. v. *Ἐριμηέως ζοιζεν ἢ ξένη τοροῦ
Δεῖσθαι τρόπος δὲ θηρός ὡς νεαιρέτου.*
- 1068—1069. v. *Οὐ μὴν πλέω ῥήψασ’ ἀτιμωθήσομαι.
Ἐγὼ δ’, ἐποικτεῖρω γὰρ, οὐ θυμώσομαι.*
- 1096—1097. v. *Κλαιόμενα τάδε βρέφη, σφραγὰς,
Ἵπτάς τε σάρκας πρὸς πατρός βεβρω-
μένας.*
- 1156—1157. v. *Ἰὼ γάμοι γάμοι Ἠάριδος ὀλέθροι φίλων.
Ἰὼ Σκαμάνδρου πάτριον ποτόν.*
- 1183—1185. v. . . . φρενώσω δ’ οὐκέτ’ ἕξ ἀλνιγμάτων.
*Καὶ μαρτυρεῖτε συνδρόμως ἕχρος ζακῶν
Ῥινηλατούση τῶν πάλαι πεπραγμένων.*
- 1195—1197. v. *Ἦ ψευδόμαντις εἶμι θυροκόπος φλέδων;
Ἐχμαρτύρησον προὔμοσας τό μ’ εἰδέναι
Λόγω παλαιὰς τῶνδ’ ἀμαρτίας δόμων.*
- 1223—1226. v. *Ἐξ τῶνδε ποινάς φημι βουλεύειν τινα
Λέοντ’ ἀναλκιν ἐν λέχει στροφώμενον
Οἰκουρόν, οἴμοι, τῷ μολόντι δεσπότη
Ἐμῷ φέρον γὰρ χορή τὸ δούλιον ζυγόν.*

- 1262—1263. v. Ἐπεύχεται θήγουσα φωτὶ φάσγανον,
Ἐμῆς ἀρωγῆς ἀντιτίσασθαι φόνον.
- 1280—1281. v. Ἐξεί γὰρ ἡμῶν ἄλλος αὖ τιμάορος,
Μητροκτόνον φίτνυμα, ποινάτωρ πατρός.
1289. 1292. v. Ἰούσα πράξω, τλήσομαι τόκατθανεῖν.
Ἐπεύχομαι δὲ καιρίας πληγῆς τυχεῖν.
- 1304—1305. v. Οὐδέεις ἀκούει ταῦτα τῶν εὐδαιμόνων.
Ἰὼ πάτερ σοῦ τῶν τε γενναίων τέκνων.
1306. 1308. v. Τί δ' ἐστὶ χροῆμα; τίς δ' ἀποστρέφει φόβος;
Τί τοῦτ' ἔφειξας; εἴ τι μὴ φρενῶν στυγός;
- 1318—1320. v. Ὄταν γυνὴ γυνακὸς ἀντ' ἐμοῦ θάνῃ
Ἄνθρω τε δυσδάμαρτος ἀντ' ἀνδρὸς πέσῃ.
Ἐπιξενούμαι ταῦτα δ' ὡς θανουμένην.
- 1332—1334. v. Δακτυλοδεικτῶν δ' οὔτις ἀπειπὼν
Ἐργε μελάθρων,
»Μηκέτ' ἐσέλθῃς,
Τάδε φωνῶν!
- 1344—1345. v. Σίγα τίς πληγὴν αὐτεῖ καιρίως οὐτασ-
μένοσ;
Ῥομοὶ μάλ' αὐθις, δευτέρων πεπληγμένοσ.
- 1350—1351. v. Ἐμοὶ δ' ὅπως τάχιστα γ' ἐμπειεῖν δοκεῖ,
Καὶ προῶμι' ἐλέγχειν ξὺν νεορούτῳ ξίφει.
- 1356—1359. v. Χρονίζομεν γάρ. Οἱ δὲ τῆς μελλοῦς κλέος
Ἠέδον πατοῦντες οὐ καθεύδουσιν χερί.
Οὐκ οἶδα βουλῆς ἥστινος τυχῶν λέγω.
Τοῦ δρωντός ἐστὶ καὶ τὸ βουλευσαί πέρι.
- 1381—1383. v. Ὡς μήτε φείγειν μήτ' ἀμύνεσθαι μόρον
Ἄπειρον ἀμφίβληστρον, ὥσπερ ἰχθύων,
Περσισιχίξω, πλοῦτον ἕματος κακόν.
- 1404—1406. v. . . . Οἷτός ἐστιν Ἀγαμέμνων, ἐμὸς
Πόσις, νεκρός δὲ, τῆσδε δεξιᾶς χερὸς
Ἔργον δικαίας τέκτονος.
- 1414—1415. v. Οὐδὲν τόδ' ἀνδρὶ τῷδ' ἐναντίον φέρων,
Ὅς οὐ προτιμῶν, ὥσπερὶ βοτοῦ μόρον.
- 1440—1441. v. Ἢ τ' αἰχμάλωτος ἦδε καὶ τερασζόπος,
Καὶ κοινόλεκτρος τοῦδε, ἔεσφατηλόγος.

- 1451—1453. v. δαμέντος
Φύλακος εὐμενεστάτου καὶ
Πολλὰ τλάντος γυναικὸς διαί.
- 1528—1530. v. *Μηδὲν ἐν Ἄδου*
μεγαλαυχείτω,
ξίφοδηλήτω
θανάτω τίσας, ἄπερ ἤρξεν.
- 1598—1599. v. *Κἄπειτ' ἐπιγνοῦς ἔργον οὐ καταίσιον,*
᾿Ωμῶξεν, ἀπίπτει δ' ἀπὸ σφαγῆς ἐμῶν.
- 1617—1618. v. *Σὺ ταῦτα φωνεῖς νεότερα προσήμενος*
Κώπῃ, κρατούντων τῶν ἐπὶ ξυγῶ δοροῶς;
- 1625—1627. v. *Γίνα, σὺ τοῦδ' ἤκοντος ἐκ μάχης νέον*
Θίκουὸς ἐνὴν ἀνδρὸς αἰσχύνουσ' ἄμα
Ἄνδρὶ στρατηγῶ τόνδ' ἐβούλευσας μόρον;
- 1635—1636. v. *Δραῖσαι τόδ' ἔργον οὐκ ἔτλης ἀύτοζ τόνως;*
Τὸ γὰρ δολῶσαι πρὸς γυναικὸς ἦν σαφῶς.

Siri áldozók.

- 7—9. v. πλόκαμον Ἰνάχω θρεπτήριον,
Τὸν δεύτερον δὲ τόνδε πενήτηριον
οὐ γὰρ παρῶν
᾿Ωμῶξα σὸν
πάτερ, μόρον.
- 16—17. v. καὶ γὰρ Ἠλέκτραν δοροῶ
Στείχειν ἀδελφὴν τὴν ἐμὴν πένθει λυγροῦ.
- 86—88. v. . . . γένεσθε τῶνδε σύμβουλοι πέρι.
 πῶς κατεύξομαι πατρί;
- 97—99. v. . . . τάδ' ἐκχέουσα, γάποτον χύσιν,
Στείχω, καθάρμαθ' ὅς τις ἐκπέμψας πάλιν
Δικοῦσα τεῦχος ἀστρόφοισιν ὄμμασιν;
- 117—118. v. *Τοῖς αἰτίαις νῦν, τοῦ θόνου μεμνημένη.*
Τί φῶ; δίδασκ' ἄπειρον ἐξηγουμένη.
- 129—131. v. *Κὰγὼ χέουσα τάςδε χέρονibus βροτοῖς,*
Λέγω, καλοῦσα πατέρ', ἐποίκτειρόν τ' ἐμὲ
Φίλον τ' Ὀρέστην, πῶς ἀνάξομεν δόμοις.
- 147—151. v. *Ἡμῖν δὲ πομπὸς ἴσθι τῶν ἐσθλῶν ἄνω,*
Σὺν θεοῖσι καὶ γῆ καὶ δίκη νικηφόρο.
Τοιαῖσδ' ἐπ' εἰχαῖς τάσδ' ἐπισπένδω χροῶς.

- Ἰαῶς δὲ κορυτοῖς ἐπανθίζειν νόμος,
 Παιῶνα τοῦ θανάτου ἐξαναυδομένας.
 167—168. v. . . . ὀρχεῖται δὲ καρδία φόβῳ.
 Ὅρῳ τομαῖον τόνδε βόστρυχον τὰ φῶ.
 175—176. 178. v. *Ποίαις ἐθείρας; τοῦτο γὰρ θέλω μαθεῖν.*
Ἄντοισιν ἡμῖν κάρτα προσφρῆς ἰδεῖν.
Καὶ πῶς ἐκείνος δεῦρ' ἐτόλμησεν μολεῖν;
 195—196. v. . . . *Εἶθ' εἶχε φωνὴν εὐφρον' ἀγγέλον*
δίζην,
Ὅπως δίφροντις οὔσα μὴ ζινυσομένη.
 230—231. v. *Ζκέφαι τομῆ προσθεῖσα βόστρυχον τριχός.*
Ἰδοῦ δ' ἕγασμα τοῦτο, σῆς ἔργον χερός.
 253—254. v. *Ἰδεῖν πάρεστί σοι, πατροστερῆ γόνον,*
Ἄμφω φωνὴν ἔχοντε τὴν αὐτὴν δόμων.
 274—275. v. *Τρόπον τὸν αὐτὸν ἀνταποκτεῖναι λέγων,*
Ἀποχορημάτοισι ζημία ταυροῦ μενον.
 290—293. v. *Καὶ τοῖς τοιούτοις οὔτε κρατῆρος μέρος*
εἶναι μετασχεῖν, οὐ φιλοσπόνδον λιβός,
Βοιωῶν τ' ἀπέργειν οὐχ ὀρωμένην πατρὸς
Μῆριν.
 295—296. v. *Πάντων δ' ἄτιμον κάμφλον θνήσκων χόρον,*
Καθῶς ταρχειθέντα παμφθάρτω μόρον.
 329. v. *Ὅτοτύζεται δ' ὁ θνήσκων,*
ἀναφαίνεται δ' ὁ βλάπτων.
 359—361. v. *Πρόμολός τε τῶν μεγίστων*
Χιθονίων ἐκὶ τυράνων.
Βασιλεὺς γὰρ ἦν, ὄφρ' ἕξης,
μόρμιον λάχος πιπλάωντων
Χερσῶν πεισίβροτόν τε βάζτρον.
 377—378. v. . . . *τῶν δὲ κρατούντων*
Χέρες οὐχ ὅσαι στρυγερῶν τούτων.
 423—424. v. *Ἐκοιπε κοιμῶν Ἄρσων, εἶτε Κισσίας*
Νόμοις ἠηλεμιστρίας.
 436—437. v. *Ἐκατι μὲν δαιμόνων,*
Ἐκατι δ' ἁμῶν χερῶν.
 466—468. v. *Ἰὸ πόνος ἐγγενής,*
Καὶ παράμουςος ἄτης
Αἱματόεσσα πλαγία.

- 477—478. v. Τῆσδε κατευχῆς πέμπειτ' ἀρωγὴν
 Παισὶν προσφρόνως ἐπὶ νίκην.
- 479—487. v. Πάτερ τρόποισιν οὐ τυραννικοῖς θανῶν,
 Αἰτούμενός μοι δὸς κράτος τῶν σῶν δόμων.
 Κἀγὼ, πάτερ, τοιάνδε σου χρεῖαν ἔχω,
 Φυγεῖν, μέγαν προσθεῖσαν Αἰγίσθω μόρον.
 Οὔτω γὰρ ἂν σοι δαῖτες ἔνομοι βροτῶν
 Κτιζοίαιτ'.
- 514—515. v. . . . πνέσθαι δ' οὐδέν ἐστ' ἔξω δρόμων,
 Πόθεν χάς ἐπεμφεν, ἐκ τίνος λόγου.
- 520—521. v. Τὰ πάντα γὰρ τις ἐκχέας ἀνθ' αἵματος
 Ἐνός, μάτην ὁ μόχθος ὧδ' ἔχει λόγος.
- 524—525. v. Καὶ νυκτιπλάγτων διμιάτων πεπαλμένη
 Λοὰς ἔπεμπε τάςδε δύσθεος γυνή.
528. 530. 531. v. Καὶ ποῖ τελευτᾶ καὶ ζωανότα λόγος;
 Τινὸς βοῶς χρηζόντα, πογενὲς δάκρος;
 Καὶ πῶς ἄτροτον οἶθαρ ἦν ὑπὸ στυγρός;
- 560—562. v. Ξένω γὰρ εἰκῶς, παρτελῆ σάγην ἔχων,
 Ἴξω σὺν ἀνδρὶ τῷδ' ἐφ' ἔρξίους πέλας,
 Ηυλάδῃ, ξένος τε καὶ δορυξένος δόμων.
- 570—571. v. Αἰγίσθος εἶπερ οἶδεν ἔνδημος παρών;
 Εἰ δ' οὖν ἀμείψω βαλὸν ἔρξιον πυλῶν.
- 589—590. v. Βλαστοῦσι καὶ πεδαίχμιοι
 Λαιπάδες πεδάοροι.
- 593—598. v. Ἄλλ' ὑπέρολμον
 ἀνδρὸς φρόνημα τίς λέγοι,
 Καὶ γυναικῶν
 φρεσὶν τλημόνων,
 Καὶ παρτόλμους
 ἔρωτας ἄταισι συννόμους βροτῶν;
- 670—671. v. Καὶ θεμιὰ λουτρά, καὶ πόρων θελκτικήρια,
 Στρομμένη, δικαίων τ' ὀμιμάτων παρουσία.
- 683—684. v. Εἴτ' οὖν κοιμίζειν δόξα κνήσει φίλων,
 Εἴτ' οὖν μέτοιζον, εἰς τὸ πᾶν αἰετὸ ξένον.
- 691—693. v. Οἶ γὰρ, κατ' ἄχρας ἐνθάδ' ὡς πορθοῦ-
 μεθα.
- Ὡ δυνσπάλαιστε τῶνδε δομῶτων ἀρά,
 Ὡς πόλλ' ἐποπῆς κάκποδῶν εὖ κείμενα.

- 701—703. v. *Κεδρῶν ἔλατι πραγμάτων ἄν ἢ θεῶν
Γνωστὸς γενέσθαι καὶ ξηρωθῆναι. τί γὰρ
Ξῆρον ξηροσίν ἐστιν εὐμενέστερον;*
- 716—717. v. *Ἥμεῖς δὲ ταῦτα τοῖς χοροῦσι δωμαίων
Κοιρώσομέν τε χοὸν σπανίζοντες φίλων.*
- 721—725. v. *Δείξομεν ἰσχὺν ἐπ' Ὀρέστῃ;
ᾧ πότνια χθῶν καὶ πότν' ἀστὴ
Λώματος, ἣ νῦν ἐπὶ ναυάρχω
Σώματι κῆσαι τῷ βασιλείῳ,
Νῦν ἐπάκουσον,
Νῦν ἐπάροξον.*
- 764—767. v. *Στείχω δ' ἐπ' ἄνδρα τῶνδε λυμαντήριον
Οἴων, θεῶν δὲ τῶνδε πύσετα λόγων.
Πῶς οἶν κελύει νιν μολεῖν ἐσταλμένον;
ἢ πῶς; λέγ' ἀνδρῆς, ὡς μάθω σαφέστερον.*
- 789—790. v. *Πρὸ δὲ δὴ χθῶν
Τῶν ἔσω μελέθρων.*
- 827—830. v. *Σὺ δὲ θρασῶν,
ἴσταν ἤκη μέρος ἔργων,
Ἐπαύσεις πατρὸς ἔργω, θροοῦσα
Πρὸς σέ, τέκνον, πατρὸς ἀνδάν,
Καὶ περὶ τῶν ἐπίμοιμον ἄταν.*
- 842—843. v. *Γένοιτ' ἄν ἄχθος δαιματοσταγῆς φόρον
Τῷ πρόσθεν ἐλχάιροντι καὶ δεδηγμένω.*
- 851—853. v. *Ἰδεῖν ἐλέγξαι τ' αὖθις τὸν ἄγγελον,
Εἴτ' αὐτὸς ἦν θνήσκοντος ἐγγύθεν παρῶν
Εἴτ' ἐξ ἀμειβοῦς κληθόντος λέγει μαθών.*
855. 858. v. *Ζεῦ Ζεῦ, τί λέγω; πόθεν ἄρξομαι;
Πῶς ἴσον εἰποῦσ' ἀνύσωμαι;*
- 900—901. v. *Ποῦ δὴ τὰ λοιπὰ Ἰοξίον μαρτυρήματα
Τὰ πυθόχρηστα, πιστὰ δ' ἐν ὀρθώματα;*
- 906—907. v. *Τούτῳ θανοῦσα ξυγκάθεινδ' ἐπεὶ φιλεῖς
Τὸν ἄνδρα τούτου, ὅν δ' ἐχρῆν γιλεῖν
στρυγεῖς.*
- 915—917. v. *Διχῶς ἐπράθην, ὅν ἐλευθέρου πατρός.
Ἀσχύνομαι σοι τοῦτ' ὀνειδίσει σαφῶς.*
- 960—961. v. *Ἄξιον οὐρανοῦ χοῦν ἀρχὰν σέβειν.
Ἥρα τὸ γῶς ἰδεῖν.*

- 991—992. v. Ἥτις δ' ἐπ' ἀνδρὶ τοῦτ' ἐμήσατο στύγος,
Ἐξ οὗ τέκνων ἤνεργ' ἐπὸ ζώνην βάρους.
1003—1004. v. . . . τῷδ' ἔτ' ἄν δολώματι
Πολλοὺς ἀναρῶν πολλὰ θερμαῖνοι φρενί.
1036—1037. v. Μεσόμαλόν θ' ἴδρυμα Λοξίου πέδον
Πυρός τε φέγγος ἄφθιτον κελυμένον.
1061—1062. v. Ἰμεῖς μὲν οὐχ ὁρᾶτε τάσδ', ἐγὼ δ' ὄρω.
Ἐλαύνομα δὲ, κόνυξ ἔτ' ἄν μείνομι' ἐγώ.

Eumenidák.

- 29—31. v. Ἐπειτα μάντις εἰς θρόνους καθιζάνω.
Καὶ νῦν τυχεῖν με τῶν εἰσόδων μακροῦ
Ἄριστα δοῖεν.
37. 39. v. Τρέχω δὲ χερσίν, οὐ ποδωζία σκελῶν.
Ἐγὼ μὲν ἔρω πρὸς πολυστεγηῆ μυζόν.
43—44. v. . . . ἐλαίας δ' ἐψηγέννητον κλάδον,
Ἀθήναι μεγίστω σωφρόνως ἔστειμμένοι.
45—48. v. . . . Τῆδε γὰρ τραυῶς ἐρῶ.
Πρόσθεν δὲ τάνδρὸς τοῦδε θαυμαστός
λόχος
Ἔσδει γυναικῶν ἐν θρόνοισιν ἤμενος.
Οὔτοι γυναικας, ἀλλὰ Γοργόνας λέγω.
56—57. v. Φέρειν δίκαιος οὔτ' ἐς ἀνθρώπων στέγας.
Τὸ φῦλον οὐκ ὄπωπα τῆσδ' ὀμιλίας.
62—63. v. Ἰατρομαντις δ' ἐστὶ καὶ τερασφόπος,
Καὶ τοῖσιν ἄλλοις δωμάτων καθάρσιος.
65—66. v. . . . καὶ πρόσω δ' ἀποστατῶν,
Ἐχθροῖσι τοῖς σοῖς οὐ γενήσομαι πέπων.
68—70. v. Ἰπνῷ πεσοῦσαι δ' αἰ κατάπτυστοι κόραι,
Γραῖαι, παλαιαὶ παῖδες, αἷς οὐ μίγνυται
θεῶν τις.
89—91. v. Σὺ δ' αὐτάδειλον αἶμα καὶ κοινοῦ πατρὸς,
Ἐριῆ, φύλασσε· κάρτα δ' ὦν ἐπώνυμος
Πομπαιὸς ἴσθι.
100—102. v. Παθοῦσα δ' οὔτω δεινὰ πρὸς τῶν φιλ-
τάτων,
Οὐδεὶς ἔπερ' μου δαιμόνων μνήεται,
Κατασφραγείσης πρὸς χερῶν μητροκτόνων.

- 155—158. v. Ἐμοὶ δ' ὄνειδος ἔξ' ὄνειράτων μολόν
 Ἐτυψεν δίκαν διγρηλάτου
 Μεσολαβεῖ κέντρον
 Ἵπὸ γρένας, ὑπὸ λοβόν.
- 166—168. v. Πάρεστι γὰρ ὀμφαλόν
 Προσδρακεῖν αἰμάτων
 Βλοσυρόν
 Αἰροῦμενον
 Ἄγος ἔχειν.
171. v. Παρὰ νόμον θεῶν
 βρότεια μὲν τίων.
- 198—199. v. Ἄναξ Ἄπολλον, ἀντάκουσον ἐν μέρει.
 Αὐτὸς σὺν τούτων οὐ μεταίτιος πέλει.
- 213—216. v. Ἦ κάρτ' ἀτίμα, καὶ παρ' οὐδέν ἠρξέσω
 Ἦρας τελείας καὶ Διὸς πιστώματα
 Κύπρος δ' ἄτιμος τῶδ' ἀπέροπται λόγῳ,
 Ὄθεν βροτοῖσι γίγνεται τὰ φίλτατα.
- 236—237. v. . . . δέχου δὲ πρηνειῶς ἀλάστορα,
 Οὐ προστρόπαιον οὐδ' ἀγοίβαντον χέρρα.
- 239—240. v. Ἄλλοισιν οἴκοις καὶ ποσειάσιν βροτῶν.
 Ὅμοια χέρσον καὶ θάλασσαν ἐκπερῶν.
- 256—257. v. Μὴ λάθῃ γύγδα βὰς
 Ὁ ματρογόνοσ ἀτίτας.
- 261—263. v. Αἴμα μητροῦν χαμαὶ,
 Λυσαγκόμιστον, παπαῖ,
 Τὸ διερόν πέδῳ χύμενον οὔχεται.
- 265—266. v. Ἀπὸ δὲ σοῦ
 Βοσζάν
 Φεροίμαν
 Πώματος δυσπότον.
- 269—271. v. Ὅψει δὲ κεῖ τις ἄλλον
 ἤλιτεν βροτῶν,
 ἢ θεὸν ἢ ξένον
 τιν' ἀσεβῶν.
- 290—291. v. Αὐτόν τε καὶ γῆν καὶ τὸν Ἀργεῖον λεῶν,
 Ἡστὸν δικαίως ἐς τὸ πᾶν τε σύμμαχον.
- 294—295. v. Τίθησιν ὀρθὸν ἢ κατηρεφῆ πόδα,
 Φίλοις ἀρήγουσ', εἴτε Φλεγραιάν πλάγα.

- 297—298. v. Ἔλθοι, κλύει δὲ καὶ πρόσωπεν ὦν θεός,
Ὅπως γένοιτο τῶνδ' ἐμοὶ λυτῆριος.
- 313—315. v. Τὸν μὲν καθαράς χειρας προνέμωντ'
Ὅστις ἀγ' ἡμῶν μῆτις ἐγέροπει,
Ἄσπιγος δ' αἰῶνα διοιχρεῖ.
- 370—372. v. Καταφέρω παδὸς ἀζυμὰν
(σφαλερὰ τανυδρόμοις
ζῶλα), δύεσφορον ἄταν.
- 389—394. v. Τίς οὖν τάδ' οὐχ ἄξειται
Τε καὶ δέδοικεν βροτῶν,
Ἐμοῦ κλύων θεσμοῦν
Τὸν μοιρόζωαντον ἐξ θεῶν
δοθέντα τέλειον;
Ἐπὶ δὲ μοι
γέρας παλαιόν.
399. 401. v. Ἦν δῆτ' Ἀχαιῶν ἄκτορες τε καὶ πρόμοι,
Ἐννεμαυ ἀυτόπρωμον εἰς τὸ πᾶν ἐμοί.
- 408—409. v. Τίνας ποτ' ἐστέ; πᾶσι δ' ἐς κοινὸν λέγω,
Βρότας τε τοῦτων τῶνδ' ἐφημέωρ ξένω.
416. 417. 419. v. Ἡμεῖς γάρ ἐσμεν Νυκτὸς ἀνανῆς τέκνα,
Ἄρα δ' ἐν οἴκοις γῆς ὑπὸν κελκλήμεθα.
Τιμάς γε μὲν δὴ τὰς εἰμὰς πεύσει τάχα.
- 449—450. v. Ἔστ' ἂν πρὸς ἀνδρὸς αἰματός καθαρσίον
Σφαγαὶ καὶ κατμαῖξωσι νεοθήλιον βροτοῦ.
- 461—462. v. . . . λουτρῶν ἐξεμαρτύροι γόνον,
Κάγῳ κατελθὼν, τὸν πρὸ τοῦ γένων
χρόνον.
- 485—487. v. Ἰμεῖς δὲ μαρτύρια
τε καὶ τεχμηρία
Καλίσθ' ἀρωγὰ τῆς δίξης ὀρθώματα.
Κόνησα δ' ἀστῶν τῶν ἐμῶν τὰ βέλτατα.
- 509—510. v. Ξυμφορῶν τετυμμένους,
Τοῦτ' ἔπος θροοούμενος.
- 526—528. v. Μήτ' ἀναοκτον βίον
Μήτε δεσποτοῦμενον
ἀνέσσης.
- 577—578. v. Ἰκέτης ὄδ' ἀνήρ καὶ δόμων ἐγέστιος
Ἐμῶν. γόνον δὲ τοῦδ' ἐγὼ καθάρσιος.

- 645—648. v. *Πέδας μὲν ἄν λίσσεν, ἔστι τοῦδ' ἄζος,
Καὶ κείνα πολλή μυχωνή λυτήριος.
Ἄνδρός δ' ἐπειδὴν αἰμ' ἀνασπάσῃ κόριν
Ἄπαξ θανόντος, οὔτις ἔστ' ἀνάστασις.*
- 658—659. v. *Ὄν, ἔστι μήτηρ ἢ κεκλιμένον τέζνον
Τοκεῦς, τροφὸς δὲ κνύματος νεοσπόρου.*
- 664, 666. v. *Μάρτυς πάρεστι παῖς Ὀλυμπίου Λιδός.
Ἄλλ' ὅσον ἔπος οὔτις ἄν τέζω θεός.*
- 696—698. v. *Τὸ μῆτ' ἄναρχον
μῆτε δεσποτούμενον
Ἰστοῖς περιστέλλουσι βουλείω σέβειν
Καὶ μὴ τὸ δεινὸν πᾶν πόλεως ἔξω βαλεῖν.*
- 723—724. v. *Τουαῦτ' ἔδρασα
καὶ Φέροντος ἐν δόμοις.
Μοίρας ἔπεισα
ἀγθίτους θείναι βροτοῖς.*
- 727—728. v. *Σὺ τοι παλαιὰς
δαίμονας καταγθίσα
ὄνῳ παρῆπάτησας
ἀρχαίας θεάς.*
- 739—740. v. *Ὄντω γυναζὸς οὐ προτιμήσω μόρον,
Ἄνδρα κτανούσης δομῆτων ἐπίσκοπον.*
- 746—747. v. *Ἄν ἀγχόνης μοι τέματ', ἢ γάος βλέπειν.
Ἥμῃν γὰρ ἔρον, ἢ πρόσσω τιμᾶς βλέπειν.*
- 750—751. v. *Γνώμης δ' ἀποίσης πῆμα γέγνετα μέγα.
Βαλοῦσά τ' οἶζον ψήφος ὄρφωσεν μία.*
- 758—761. v. *. Παλλάδος καὶ Λοξίου
Ἔκατι καὶ τοῦ πάντα κραινοντος τρίτου
Σωτήρος, ὃς πατρῶν ἀδελφεῖς μόρον
Σῶξεν με, μητρὸς τάσδε συνδίκους ὄρων.*
- 791—792. v. *Ἰὸν μεγάλατοι κόρα δυστυχεῖς
Νυκτὸς ἀτιμοπενθεῖς.*
- 856—857. v. *Τεῖξι παρ' ἀνδρῶν καὶ γυναικῶν στόλων
Ἄσῃν παρ' ἄλλων οὔποτ' ἄν σχέθους βρο-
τῶν.*
- 940—941. v. *Φλογμός τ' ὀμμασπετρῆς φυτῶν,
Τὸ μὴ περᾶν ὄρον τόπων.*

- 901—904. v. *Θεαί τ' ὦ Μοῖραι*
Ματροζασιγνήται,
Σαίμονες ὀρθονόμοι,
Παντὶ δόμῳ μετὰ ζοινοί.
- 981—982. v. *Σὺ δ' ὄργ' ἀν ποινὰς*
Ἄντιγόνον ἀταξ.
- 997—998. v. *Λαίρετ' ἀσπιζὸς λεῶς,*
Ἴσταρ ἡμεροί Σιός.
- 1005—1009. v. *Πρὸς γῶς ἰερόν*
Ἐὼνδε προπομπῶν.
Ἴτε, καὶ σφ' ἀγέων
Ἐὼνδ' ὑπὸ σφυγῶν
Κατὰ γῆς σύμειναι,
Τὸ μὲν ἀτηρόν
ζώρας κατέχει,
Τὸ δὲ ζεοδαλόον
πέμπειν πόλεως ἐπὶ νέκρῃ.
- 1016—1018. v. *Παλλιάδος πόλιν νέμορτες,*
Μετοζίαν δ' ἐμῆν εὖ σέβοντες.
- 1029—1030. v. . . . καὶ τὸ γέγγος ὀρμάσθω πυρός,
Ἄπως ἂν εἴγρων ἢδ' ὀμίλια χθονός.

A ki e verseket figyelemmel olvassa, látni fogja, hogy ezek nem csak a most élő görögök kiejtése szerint, hanem az erasmusi szerint is, legyen az németes, francziás vagy angolos, rímeknek*).

XIII.

Aeschylosi Codexek.

Aeschylos drámáinak kéziratái már a régi korban frottak közkézen, mert, a mint életrajzában láttuk, drámái nagy tiszteletben tartattak s így minden mivel t görög ipar-kodék ilyen kéziratí másolatra szert tenni. De ezekre szüksé-

*) A Pester Lloyd tudósítóját tehát vagy tudatlanságból vagy magyarfáló gonoszságból írta, hogy e versekben csak az újgörög kiejtés szerint lehet rímekre akadni.

gük volt a színészeknek is, kik Görögország különféle városaiban, valamint Siciliában s Makedoniában is Aeschylos drámáit adták elő.

Sőt Athénben Aeschylos drámáinak hivatalos példányát is őrizték, melylyel összehasonlították mindannyiszor a színészek példányait s ha ezekben eltérések voltak a hivatalos példánytól, megparancsolták nekik, hogy ehhez tartsák magukat. E törvényt Lykurg, a szónok, indítványozta s az athéneik el is fogadták 368-ban Kr. e. (Télly : *Corpus iuris Attici* 505. §.)

Hogy Nagy Sándornak Harpalos küldte meg Aeschylos kézíratait, azt bizonyítja Plutarch (Nagy Sándor élete 8. fejj.)

Természetes, hogy Aristoteles is volt Aeschylos kézíratainak birtokában, mert költészettanának 16 és 22 fejezetében verseket idéz Aeschylosból.

Aristoteles és Nagy Sándor halála után Alexandriába kezdének lassankint a görög tudósok, költők és művészek menekülni a Ptolemaeosok királyi családjának védszárnyai alá, mely 323-tól 36-ig Kr. e. uralkodik vala Egyiptomban. Ott alapította Ptolemaeos Philadelphos a *Museum* nevű tudományos intézetet, melyben görög tudósok lakást, élelmezést s fizetést kaptak. (*Strabó*. XVII. 793. l.) Főfoglalkozásuk philologiai volt, vagyis a görög irodalmi műveket gyűjteni, rendezni, a kéziratokat összehasonlítani, szövegöket kritikailag megállapítani s tartalmukat tárgyilag és nyelvileg magyarázni. Ezek közül foglalkoztak a tragikusokkal, s így Aeschylossal is az aetoliai Alexander, Kallimachos Kyrénéből, a byzanti Aristophanes, Aristarchos Samothrakéből. Világos tehát, hogy aeschylosi codexek álltak rendelkezésükre. De Ptolemaeos Evergetes (246—221 Kr. e.) nem elégedett meg e kéziratokkal, hanem követeket küldött Athénbe Aeschylos, Sophokles és Euripides hivatalos példányaiért lemásolás végett. Az athéneik nagy nehezen csak tizenöt talentumnyi (36000 frnyi) zálogért adták neki kölcsön a hivatalos példányokat. A király diszesen lemásoltatván, nem küldte vissza az eredeti példányokat, hanem másolataikat s oda ajándékozta az athéneiknek a 15 talentumot. (*Galén* Commentárja Hippokrates Epidemiáihoz. III. 2. 4. — *Parthey* : das alexandrinische Mu-

seum. Berlin 1838. — *Ritschl*: die alexandrinischen Bibliotheken. Breslau 1838 és*: Corollarium dissert. de biblioth. Alexandr. Bonn 1840. — *Matter*: Essai histor. sur l'école d'Alexandrie. Páris 1844.

Julius Caesar alatt, a ki Alexandriát ostromlá, a kéziratok nagy része elpusztult ugyan tüzvész által (Plutarch Julius Caesar élete 49.), de azért nem mondhatni, hogy az összes aeschylosi codexek is elvesztek; mert jóval e tüzvész előtt már a rómaiak is olvasták Aeschylos drámáit; Rómában is voltak tehát aeschylosi codexek. Így Ennius szabadon fordította latinra Aeschylos Eumenidáit. Cicero, a mint *Prometheusban* láttuk, ezt fordította latinra. Azonkívül léteztek aeschylosi codexek Konstantinápolyban, Athénben, Pergamumban, Antiochiában, Berytosban, Ephesosban, Smyrnában stb.

Azonban az idő viszontagságai még is mostohák valának az aeschylosi codexekre nézve, mert az első kézből származó codexek közül egy sem maradt fön.

A másolók kezéből származó codexek közül reánk nézve a legrégeb, az ugynevezett *Mediceus* (megrövidítve M.) vagy *Laurentianus* Flórenczben a Medicea Laurentiana bibliothékában a X. századból Kr. u. Sophokles hét drámáján és Apollonios Rhodios Argonautikáin kívül következő rendben foglaltatnak benne Aeschylos drámái: Persák, Agamemnon, Áldozók, Prometheus, Eumenidák, Heten Théba ellen, Könyörgők. De Agamemnonból hiányoznak a 296—1026 versek, és az 1119-iktől kezdve végig. Azonkívül tartalmazza e codex Aeschylos élettrajzát, drámáinak jegyzékét, és a görög magyarázóktól származó scholionokat. Ezeket kiadta Dindorf Oxfordban 1851.

Utána következik tekintélyre nézve a flórenczi codex (Megrövidítve=Fl.) a XIV. századból, melyben csak öt dráma van: Prometheus, Heten Théba ellen, Persák, Agamemnon (minden hézag nélkül), Eumenidák.

A XIV. század végén készült a *Codex Farnesianus* is (Farn). Nápolyban; ugyan abból a forrásból másoltatván le, melyből a *Florentinus*.

E két codexet megelőzi korra nézve a velencei Sz. Márk-könyvtár codexe (Ven.=Venetus) a XIII. századból,

mely ugyanazon tragoediákat tartalmazza, melyeket a florenczi, de Agamemnon nagyon hézagosan. Az Eumenidákban pedig ugyanazon hézagai vannak, mint a florenczinek.

A velencei Sz. Márk-könyvtárban van még egy más codex is a XIII. századból, mely hajdan Bessarion bibornok tulajdonát képezte, azért *Bess* által is jelöltetik. Ebben csak 3 tragoedia foglaltatik: Prometheus, Heten Theba ellen, és Persák; Agamemnonból pedig csak az első 333 vers.

A XV. századból származik a wolfenbütteli codex (*Guelferbytanus*=G.) a wolfenbütteli könyvtárban, mely hét tragodiát tartalmaz. — Ezek közül négy, u: m: Agamemnon, Áldozók, Eumenidák és Könyörgők le van másolva a Mediceusból; a többi három pedig egy más régebbi codexből.

A párisi állami (azelőtt királyi, később császári) könyvtárban van tizenkét aeschylosi codex. Mindegyikök azonban csak egy, vagy két, vagy három tragoediát tartalmaz. A legteljesebb codex a 2886-ik számú, mely a XV-ik század végén vagy a XVI-ik elején készült; de ez is hiányos, mert nem tartalmazza *Agamemnon*t és az *Áldozókat*. Ezt nevezte Hermann Gottfried *Parisinusnak* vagy *Parisinus* L.-nek, követte Wellauert, a ki azt *Regius* L.-nek jelölte volt, L. alatt értvén azt, hogy az a codexek sorában a 12-ik, mivel L. az ABC tizenkettedik betűje. A 2886-ik számot azonban csak 1750-ben kapta e codex. 1620-ban 1997-ik és 1682-ben 3521. száma volt.

A codex 12-ed rét, közönséges papíron. Van 301 lapja vagy 602 oldala. Minden oldal azonban csak husz versből áll. Írása nagyon tiszta, de kurtításokkal tele.

A codex első fele tartalmazza Sophokles négy drámáját; azért nem vették sokáig észre, hogy ez aeschylosi codex is. A codex második felének a tartalma következő: 1) Aeschylos élete; 2) a bilincsel Prometheus tartalma; 3) Bilincsel Prometheus; 4) a *Heten Théba ellen* tartalma; 5) Heten Théba ellen; 6) a Persák tartalma; 7) Persák; 8) az Eumenidák tartalma; 9) Eumenidák; 10) Könyörgők.

A könyvészek és philologok (Schütz, Wellauer, Hermann Gottfried, Weil sbt.) azt tarták, hogy e codexet Janus Laskaris írta; mert Montfaucon *Palaecographia Graeca* című munkájában azt írja a 100-ik lapon, hogy Janus Laskaris

írta 1500-ban a 2378-ik számú királyi codexet. De ez, mely ma az 1250-ik szám alatt fordul elő, semmit sem tartalmaz Aeschylusból, hanem értekezést Nicephortól a képostrómlók ellen. Azután a *Parisinus* és a 2378-ik számú codex írásvo-násai egészen elütnek egymástól; következőleg, ha Laskaris írta az egyiket, nem írhatta a másikat. A dolog valószínűleg így áll: midőn Laskaris könyv- és kéziratárát megvették a ki-rály számára, mindegyik codexre ezt írták: *ex Jani Lascaris manuscriptis*. Ezt később hibásan úgy magyarázták, mintha e codexeket, melyek között a *Parisinus L.* is volt, mind Las-karis írta volna.

Miután a *Parisinus L.* többnyire megegyez a florenczi Mediceus codexszel, az a kérdés támadt, vajjon nincs-e a *Parisinus*nak egyéb értéke, mint egy másolatnak, vagy önálló ta-nunak tekinthető-e a szövegkritikában? Hermann Gottfried szerint a *Parisinus* ugyan egy forrásból ered a Mediceussal. Haupt Mórícz pedig a *Parisinust* a Mediceus másolatának tartja. De ebből az látszik, hogy Haupt nem vizsgálta a Pá-risinust; különben láthatta volna, hogy a Mediceus és Pa-risinus között van mintegy kétszáz eltérés. Azonkívül, a Me-diceus tökéletesen olvasható elejétől végig; a *Parisinus*ban pedig vannak ugynevezett hézagok. Mért hagyta volna meg czekeket a *Parisinus* írója, ha a Mediceusból másolta le? Ez azt bizonyítja, hogy ő valamely olvashatlan régi codexet má-solt le.

Mintegy száz évvel ezelőtt az angol Needham Péter kiíratta a maga számára valaki által a *Parisinus* s még más öt párisi aeschylosi codex eltérő olvasatait (*lectiones varian-tes*); azonkívül megszerezte magának a florenczi Mediceus s az akkor ismert legelőkelőbb kiadások eltérő olvasatait. Mind ezeket saját kezével jegyezte föl a Stanley által kiadott Aeschylos-példány szélére. E példány megvan a cambridgei egyetem könyvtárában.

Needham Péter azonban nem nyomatta ki az általa gyűjtött eltérő olvasatokat. Csak halála után nyomatta ki Burton János a *Heten Théba ellen* című tragoediára vonatkozó eltérő olvasatokat, melyeket Askew Antal közölt vele, elhallgatva azonban azt, hogy azok Needham Péter gyűjte-

ményéből valók. Burton János tehát, semmit sem tudván Needham Péterről, Askew Antalt magasztalta mint olyan férfit, ki legnagyobb érdemeket szerzett magának Aeschylus körül.

Askew nem mondott ellen s egész életén át engedte ismételni a philologok e kifejezéseit; *collationes Askevianae*; *codices ab Askevio collati*.

Blomfield volt az első, a ki a Prometheushoz irt előszóban (Cambridge 1818) a tudós világot Askew irodalmi orzására figyelmeztette. Feltűnő tehát, hogy a nagyhirű Hermann Gottfried és Haupt Mórícz még mindig Askew codex-összehasonlításairól beszéltek.

V. ö. *Pierron*: Notice critique sur le Parisinus L. d'Eschyle, manuscrit de la bibliothèque impériale. Annuaire de l'association pour l'encouragement des études grecques. 3-e année. Páris 1869.

Dindorf: über die mediceische Handschrift des Aeschyl. (Philologus. XVIII. XX. XXI.)

VIII. Szám. A sémi magánhangzókról és megjelölésök módjairól. Gr. Kuun Géza lev. tagtól. 1872. 59 l.	Ára 20 kr.
IX. Szám. Magyar szófejtetések. Szilády Áron l. tagtól. 1872. 16 l.	10 kr.
X. Szám. A latin nyelv és dialektusai. Székfoglaló. Szénássy Sándor l. tagtól. 1872. 114 l.	30 kr.
XI. Szám. A defferekről. Szilády Áron lev. tagtól. 1872. 23 l.	20 kr.
XII. Szám. Emlékbeszéd Árvay Gergely felett. Szvorényi József lev. tagtól. 1872. 13 l.	10 kr.

Harmadik kötet. 1872—1873.

I. Szám. Commentator commentatus. Tarlózatok Horatius satiráinak magyarázói után. Brassai Sámuel r. tagtól. 1872. 109 l.	40 kr.
II. Szám. Apáczai Csérei János Barczai Ákos fejedelemhez benyújtott terve a magyar hazában felállítandó első tudományos egyetem ügyében Szabó Károly r. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
III. Szám. Emlékbeszéd Bitnitz Lajos felett. Szabó Imret. tagtól. 1872. 18 l.	10 kr.
IV. Szám. Az első magyar társadalmi regény. Székfoglaló Vadnai Károly l. tagtól. 1873. 64 l.	20 kr.
V. Szám. Emlékbeszéd Engel József felett. Finály Henrik l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VI. Szám. A finn költészetéről, tekintettel a magyar ösköltészetre. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1873. 135 l.	40 kr.
VII. Szám. Emlékbeszéd Schleicher Ágost. külső l. tag felett. Riedl Szende l. tagtól. 1873. 16 l.	10 kr.
VIII. Szám. A nemzetiségi kérdés az araboknál. Dr. Goldziher Ignácztól 1873. 64 l.	30 kr.
IX. Szám. Emlékbeszéd Grimm Jakab felett. Riedl Szende l. tagtól 1873. 12. l.	10 kr.
X. Szám. Adalékok Krim történetéhez. Gr. Kuun Géza l. tagtól. 1873. 52 l.	20 kr.
XI. Szám. Van-e elfogadható alapja az ik-es igék külön ragozásának. Riedl Szende. l. tagtól 51 l.	20 kr.

Negyedik kötet. 1873—1875.

I. Szám. Paraleipomena kai diorthoumena. A mit nem mondtak s a mit rosszul mondtak a commentatorok Virgilius Aeneise II-ik könyvére, különös tekintettel a magyarra. Brassai Sámuel r. tagtól 1874. 151 l.	40 kr.
II. Szám. Bálinth Gábor jelentése Oroszország- és Ázsiában tett utazásáról és nyelvészeti tanulmányairól. Melléklet öt khálymik dana hangjegye. 1874. 32 l.	20 kr.
III. Szám. A classica philológiának és az összehasonlító árja nyelvtudományak műve és hazánkban. Székfoglaló Bartal Antal l. tagtól 1874. 182. l.	40 kr.
IV. Szám. A határozott és határozatlan mondatról. Barna Ferdinánd l. tagtól 1874. 31 l.	20 kr.
V. Szám. Jelentés a m. t. Akadémia könyvtára számára keletről hozott könyvekről, tekintettel a nyomdai viszonyokra keleten. Dr. Goldziher Ignácztól. 1874. 42 l.	20 kr.

VI. Szám. Jelentések: I. Az orientalistáknak Londonban 1874-ben tartott nemzetközi gyűléséről. Hunfalvy Pál r. tagtól. — II. A németországi philologok és tanfériák 1874-ben Innsbruckban tartott gyűléséről. Budenz József r. tagtól. 1875. 23 l.	Ára 15 kr.
VII. Szám. Az új szókról. Fogarasi János r. tagtól	15 kr.
VIII. Szám. Az új magyar orthologia. Toldy Ferencz r. tagtól. 1875. 28 l.	15 kr.
IX. Szám. Az ik-es igékről. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 32 l.	15 kr.
X. Szám. A nyelvújításról. Szarvas Gábor l. tagtól. 1875. 25 lap.	15 kr.

Ötödik kötet. 1875—1876.

I. Szám. Nyelvészkedő hajlamok a magyar népnél. Barna Ferdinánd l. tagtól. 1875. 40 l.	25 kr.
II. Szám. A neo- és palaeologia ügyében. Brassai-Sámuel r. tagtól. 1875. 48 l.	30 kr.
III. Szám. A hangsúlyról a magyar nyelvben. Barna Ferdinánd lev. tagtól. 1875. 48 l.	30 kr.
IV. Szám. Brassai és a nyelvújítás. Ballagi Mór r. tagtól. 1876. 22 l.	15 kr.
V. Szám. Emlékbeszéd. Kriza János l. t. felett Szász Károly r. tagtól. 1876. 40 l.	25 kr.
VI. Szám. Művészet és nemzetiség. Bartalus István l. tagtól. 1876. 35 l.	20 kr.

A HELYES MAGYARSÁG ELVEI.

IRTA

PONORI TEWREWK EMIL.

TARTALMA:

I. A nyelv mivoltáról. II. Nyelvünk viszontagságáról. III. Idegen szavaink. IV. Nyelvérzék és népetymologia. V. Purismus. VI. Neologismus. VII. Mondattan. VIII. A fordításról. IX. A helyes magyarság elvei.

Ára 50 kr.

A magyar nyelvújítás óta divatba jött idegen és hibás szólások bírálata,

tekintettel

az újítás helyes módjára.

Irta

Imre Sándor,

a magy. tud. Akadémia l. tagja.

TARTALOM:

Bevezetés. — I. Hangtani újítások. — II. Szóragozás. — III. Szóképzés. — IV. Szófüzés. — V. Stíl.

Ára 1 frt.